

**STOWARZYSZENIE
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW
NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA**

**POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW**

Zeszyt 6

Warszawa 2022

STOWARZYSZENIE
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW
NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA

**POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW**

Zeszyt 6

Pod redakcją
Iwony Błaszczyk, Henryka Kondzieli, Romana Marcinka

Warszawa 2022

Spis treści

Autorzy biogramów	3
Od redakcji	5
Wykaz biogramów	7
Wykaz skrótów i akronimów	9
Biogramy	13

ISBN 978-83-67381-10-9

Wydawca

ZARZĄD GŁÓWNY
STOWARZYSZENIA KONSERWATORÓW ZABYTKÓW
00-464 Warszawa
ul. Szwoleżerów 9, pok. 26
e-mail: info@skz.pl
www.skz.pl

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel. 22 826 02 39, 22 826 93 52, 22 826 92 47
fax 22 826 17 14, e-mail: nid@nid.pl
nid.pl

Autorzy biogramów

Joanna M. Arszyńska

Iwona Błaszczyk

Anna Bogdańska

Leszek Czapski

Robert Duda

Grzegorz Grajewski

Henryk Kondziela

Marek Konopka

Zofia Kurzawa

Teresa Kuśmierska

Roman Marcinek

Dariusz Markowski

Anna Mayer

Małgorzata Merkel-Massé

Barbara Ochendowska-Grzelak

Mirosław Olbryś

Ryszard Piechowiak

Maryna Płuchator

Aleksandra Pudelska

Piotr Rogólski

Jacek Rulewicz

Barbara Tomecka

Julita Tumidajewicz

Romualda Uziembło

Marta Winiarczyk

Bożena Zimnowoda-Krajewska

Jan Maria Zobolewicz

Od redakcji

Pierwszy zeszyt „Polskiego Słownika Biograficznego Konserwatorów Zabytków” (PSBKZ), oddany czytelnikom w roku 2000, był rezultatem wstępnego etapu prac podjętych przez zespół autorów i redaktorów realizujących inicjatywę zgłoszoną i zapobowaną przez Walny Zjazd Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Należy podkreślić, że prace przygotowawcze, opracowanie biogramów i ich wydanie możliwe było dzięki dotacjom przyznany przez Generalnego Konserwatora Zabytków, o które zabiegał Zarząd Główny SKZ. Drugi zeszyt PSBKZ został oddany do druku niestety dopiero po sześciu latach, w 2006, ponieważ wcześniej nie udało się uzyskać środków finansowych na ten cel. Przyznana wówczas dotacja pozwoliła ponadto na zebranie i opracowanie kolejnych biogramów. Opublikowanie ich w trzecim zeszycie nastąpiło w wyniku porozumienia zawartego między Stowarzyszeniem Konserwatorów Zabytków a Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków, który podjął się także pokrycia kosztów opracowania i wydania następnych zeszytów. Czwarty i piąty zeszyt PSBKZ wydane zostały przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

„Słownik...” przeznaczony jest dla możliwie szerokiego grona czytelników, dlatego łączy cechy przystępnego opracowania z wymogami naukowej precyzji, a w szczególności jest zgodny z zasadami przyjętymi i obowiązującymi przy pracy nad tego rodzaju publikacjami. Jego celem jest dostarczenie możliwie najbardziej rzetelnej, dokładnej i wszechstronnej informacji o ludziach działających na obecnych oraz dawnych ziemiach polskich, którzy zapisali się swą działalnością na polu konserwacji, restauracji, inwentaryzacji, dokumentacji i badań naukowych obiektów zabytkowych.

PSBKZ zawiera biogramy osób profesjonalnie uczestniczących w procesach konserwacji i ochrony zabytków, kształtowaniu myśli konserwatorskiej i dokumentowaniu historii konserwacji i ochrony zabytków. Są to osoby:

- bezpośrednio zajmujące się konserwowaniem dzieł sztuki i zabytków kultury materialnej,
- projektujące prace przy zabytkach,
- sporządzające plany zagospodarowania przestrzennego i rewitalizacji zespołów zabytkowych oraz obszarów chronionych,
- prowadzące badania archeologiczne i architektoniczne dla potrzeb prac przy zabytkach oraz zajmujące się dokumentacją stanu obiektów i wykonywanych prac,
- zajmujące stanowiska kierownicze i działalności podstawowej w państwowej służbie konserwatorskiej oraz wykonawstwie prac przy zabytkach,

- będące autorami prac z dziedziny teorii, prawa, metodyki, historii ochrony zabytków, a także krytyki konserwatorskiej,
- będące autorami studiów dla potrzeb ochrony i konserwacji zabytków,
- wykazujące aktywną działalność w organizacjach zajmujących się ochroną zabytków przed powołaniem państwowej służby konserwatorskiej i obecnie.

„Słownik...” obejmuje biogramy osób nieżyjących:

- narodowości polskiej lub polskiego pochodzenia bez względu na miejsce działalności,
- innych narodowości, jeżeli ich działalność dotyczyła zabytków znajdujących się w obecnych granicach państwa polskiego.

Zasięg chronologiczny PSBKZ obejmuje okres od początków działalności w tej dyscyplinie pod koniec XVIII w. aż do czasów współczesnych. Chcielibyśmy, aby w sposób możliwie szeroki uwzględnione zostały w „Słowniku...” postaci działające w czasach najbliższych, ponieważ brak ich biografii odczuwa się szczególnie w dotychczasowych publikacjach.

Zestaw haseł jest z różnych względów w dużym stopniu przypadkowy, jakkolwiek staraliśmy się dać reprezentatywny zbiór biogramów uwzględniających ludzi różnych specjalności, działających w dziedzinach ogólnie określonych jako ochrona zabytków i dokumentacja zabytków. W hasła – przy określeniu zawodu, stanowiska lub charakteru działalności – termin „konserwator” został użyty tylko w stosunku do osób, które z wykształcenia były konserwatorami dzieł sztuki lub przez lata wykonywały prace konserwatorskie, względnie pełniły funkcję w służbie ochrony zabytków. Niektóre biogramy zostały skrócone i dostosowane do przyjętej koncepcji „Słownika...”.

Zamiarem inicjatorów jest przygotowywanie PSBKZ systemem holenderskim. W następnych latach będą się ukazywać kolejne tomy, zawsze w układzie alfabetycznym (tzw. system holenderski).

„Słownik...” zawiera artykuły o osobach nieżyjących. Nie jest jednak stosowana zasada, którą przyjęła redakcja PSB, umieszczając życiorysy ludzi zmarłych nie później niż trzy lata przed ukazaniem się danego tomu. Poniżej jest słuszna, z uwagi na wymaganą perspektywę historyczną, ale istotną wartość miewia żywa pamięć autorów czy też informatorów, którzy znali zmarłego, mają dostęp do jego spuścizny (często później ginącej, szczególnie jeśli chodzi o sylwetki emigrantów) i mogą utrwalić fakty trudno uchwytnie dla działającego po latach historyka.

Wykaz biogramów

Balke Franz	Niesiołowska Dorota
Cemka Franciszek	Oleksicki Antoni
Chałupka Zygmunt	Pol Wincenty
Dąbrowski Krzysztof	Potocki Mieczysław Ludwik
Drobek (Drobeck) Johann	Roznerska-Świerczewska Ewa
Duda Zenon	Rymaszewski Bohdan
Dzieduszycki Wojciech	Schmelter-Zobolewicz Bernadetta Helena
Eysymontt Krzysztof Marek	Sermak Józef
Gąsiorowski Eugeniusz	Sławska Aniela
Gulczyński Ryszard Michał	Smogulecki Stanisław Władysław
Hiecke Robert	Stępkowski Janusz
Horodyski Leonard	Stroński Franciszek Dionizy Kasper
Kąsinowski Antoni Stefan	Stupnicki Jan Saturnin
Kołodziejowski Stanisław	Tajchman Jan Juliusz
Kononowicz Wanda Barbara	Toczyski Kazimierz
Krzyślak Bolesława Kazimiera	Tryburska Lidia Aleksandra
Krzyżanowska Hanna	Tumidajewicz Stanisław Józef
Krzyżanowski Lech Bronisław	Viering Paul
Kunasiewicz Stanisław	Wojtczak Mirosława Maria
Langer Joseph	Wolfskron (von Wolfsriegel- Wolfskron) Adolf Leopold von
Lenczowska-Mayer Teresa „Lena”	Wolniewicz Zofia
Lewandowski Marian	Żebrowski Teofil Wincenty
Maisel Witold	
Małofiejew Irena	
Małofiejew-Stawecka Maria	
Mrzyglód Lucas Vinzenz (Mrzyglód Łukasz Wincenty)	

Wykaz skrótów i akronimów

AGAD	– Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AGH	– Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie
APL	– Archiwum Państwowe w Lublinie
APŁ	– Archiwum Państwowe w Łodzi
AR	– Archiwum Radziwiłłów w AGAD
ARB	– Archiwum Rodziny Bartoszewiczów w APŁ
ASP	– Akademia Sztuk Pięknych
AU	– Akademia Umiejętności
AUL FH	– „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”
AUNC	– „Acta Universitatis Nicolai Copernici”
AWH	– Archiwum Woronieckich z Huszlewa
B. Czart.	– Biblioteka Księżąt Czartoryskich w Krakowie
B. Ossol.	– Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
b.r.w.	– brak roku wydania
BHS	– „Biuletyn Historii Sztuki”
BHSiK	– „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”
BJ	– Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
BK PAN	– Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk
BMiOZ	– Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków
BN	– Biblioteka Narodowa w Warszawie
BN PAU i PAN	– Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
BOZ	– „Biblioteka Ordynacji Zamoyskich” w Bibliotece Narodowej
BUW	– Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
cz.	– część
d.	– dawniej
Ecclesia	– „Ecclesia”. Studia z Dziejów Wielkopolski
f.	– fond
FTor.	– „Folia Torunensia”
ICOM	– International Council of Museums (Międzynarodowa Rada Muzeów)
IHKM PAN	– Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk
KAiU	– „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”
KEN	– Komisja Edukacji Narodowej
KGr.B	– księgi grodzkie brańskie w AGAD
KGr.M	– księgi grodzkie mielnickie w AGAD
KH	– „Kwartalnik Historyczny”
KHKM	– Kwartalnik Historii Kultury Materialnej

KHNiT	– „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
KK	– „Kwartalnik Kresowy”
Klio	– „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”
KMP	– „Kronika Miasta Poznania”
KMW	– „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
KZS	– Katalog Zabytków Sztuki w Polsce
LO	– Liceum Ogólnokształcące
MKiS	– Ministerstwo Kultury i Sztuki
MKiDN	– Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
MNG	– Muzeum Narodowe w Gdańsku
MNW	– Muzeum Narodowe w Warszawie
MNWt.	– Muzeum Narodowe we Wrocławiu
mps	– maszynopis
MRK	– Mazowiecki Rocznik Konserwatorski
nadb.	– nadbitka
N.F.	– Neue Folge (nowe wydanie)
NID	– Narodowy Instytut Dziedzictwa
NMP	– Najświętsza Maryja Panna
ob.	– obecnie
ODZ	– Ośrodek Dokumentacji Zabytków
oprac.	– opracowanie
ORKDS	– Ogólnopolska Rada Konserwatorów Dzieł Sztuki
OZ	– „Ochrona Zabytków”
PAN	– Polska Akademia Nauk
PG	– Politechnika Gdańska
PH	– „Przegląd Historyczny”
PHW	– „Przegląd Historyczno-Wojskowy”
PK	– Politechnika Krakowska
PKN	– Polski Komitet Narodowy
PNH	– „Przegląd Nauk Historycznych”
PP	– „Przegląd Powszechny”
PP PKZ	– Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków
przedm.	– przedmowa
przekł.	– przekład
przyp.	– przypis, przypisy
PSB	– „Polski Słownik Biograficzny”
PSBKZ	– Polski Słownik Biograficzny Konserwatorów Zabytków
pseud.	– pseudonim
PSOZ	– Państwowa Służba Ochrony Zabytków
PSz.	– Politechnika Szczecińska
PŚ	– Politechnika Śląska
PŚw.	– Politechnika Świętokrzyska
PTPN	– Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
PTTK	– Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
PW	– Politechnika Warszawska

PWielk.	– „Przegląd Wielkopolski”
PWr.	– Politechnika Wrocławska
RB PAN	– „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”
RBN PAU i PAN	– „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”
RDSG	– „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”
red.	– redaktor, redakcja
RHS	– „Rocznik Historii Sztuki”
RiZ	– „Renowacje i Zabytki”
RL	– „Rocznik Lubelski”
Rocznik TNK	– „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”
RMN	– „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”
RW	– „Rocznik Wieluński”
SAP	– Stowarzyszenie Architektów Polskich
SDW	– „Studia z Dziejów Wojskowości”
SG	– „Studia Gdańskie”
SH	– „Studia Historyczne”
SHS	– Stowarzyszenie Historyków Sztuki
SKZ	– Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków
SMHW	– „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”
spr.	– sprawa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego – SGGW	
SzZ	– „Spotkania z Zabytkami”
SŻ	– „Studia Źródłoznawcze”
t.	– tom
TK	– „Teka Konserwatorska”
TNK	– Towarzystwo Naukowe Krakowskie
TNT	– Towarzystwo Naukowe w Toruniu
TOnZ	– Towarzystwo Opieki nad Zabytkami
TPSP	– Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych
UAM	– Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
UJ	– Uniwersytet Jagielloński
UJK	– Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie
UKSW	– Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
UŁ	– Uniwersytet Łódzki
UMK	– Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
UMCS	– Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
ur.	– urodzony/a
UW	– Uniwersytet Warszawski
UwB	– Uniwersytet w Białymstoku
UWr.	– Uniwersytet Wrocławski
VC	– <i>Volumina constitutionum</i>
VL	– <i>Volumina legum</i>
WK	– „Wiadomości Konserwatorskie”
woj.	– województwo
współaut.	– współautor/ka
współpr.	– współpraca

wyd.	– wydał, wydawca
z.	– zeszyt
ZAIKS	– Związek Autorów i Kompozytorów Scenicznych
ZG	– Zarząd Główny
ZHP	– Związek Harcerstwa Polskiego
zm.	– zmarł/a
ZMiOZ	– Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”
ZPAP	– Związek Polskich Artystów Plastyków

B

BALKE Franz (1889–1972)

historyk sztuki, konserwator zabytków prowincji Pomorze

Ur. 28 VIII 1889 w Otzenrath (ob. Jüchen) w Nadrenii. Po maturze w 1908 rozpoczął studia w zakresie historii sztuki. Oprócz niej zgłębiał archeologię, historię kultury, filozofię oraz literaturę powszechną i pedagogikę. Studiował na uniwersytetach w Tybindze, Berlinie i Bonn. W Berlinie uczęszczał na seminarium wybitnego historyka sztuki Heinricha Wölfflina (1864–1945), który wywarł wpływ na jego drogę zawodową. Egzamin państwowy kończący studia zdał na uniwersytecie w Bonn. Następnie przez rok podróżował po zachodnich i środkowych Niemczech, Belgii i Francji. W 1914 obronił w Bonn dysertację doktorską u historyka sztuki i konserwatora zabytków Nadrenii Paula Clemena (1866–1947). W czasie I wojny był sanitariuszem, a po jej zakończeniu przez kilka lat pracował jako nauczyciel. W 1927 został zatrudniony w charakterze pomocnika naukowego w samorządzie prowincji pomorskiej w Szczecinie. Potem został pracownikiem szczecińskiego Muzeum Starożytności Pomorskich (Provinzialmuseum Pommerscher Altertümer), gdzie pełnił funkcję kustosa. 1 V 1931 mianowany przez starostę krajowego na urząd konserwatora Pomorza. Funkcję tę sprawował do 1936, kiedy został powołany na stanowisko dyrektora Niemieckiego Muzeum Tekstyliów (Deutsches Textilmuseum) w Krefeld. Po dwóch miesiącach, z powodów rodzinnych, zrezygnował z kierowania tą placówką. Następnie w l. 1936–1939 był doradcą ds. sztuki administracji wojskowej

(Heeresverwaltung) w Hanowerze. W 1939 został referentem w austriackiej centralnej instytucji ochrony zabytków (Zentralstelle für Denkmalschutz), co spowodowało przeniesienie się do Wiednia; był rzeczoznawcą w zakresie dzieł sztuki na potrzeby urzędu ochrony zabytków. W 1942 pracował w Galerii Austriackiej (Österreichische Galerie) w pałacu Belweder; w 1945 powierzono mu zadanie odzyskiwania dzieł sztuki wywiezionych z Austrii podczas działań wojennych. W 1946 został ekspertem od sztuki nowoczesnej w wiedeńskim domu aukcyjnym Dorotheum. W 1969 przeniósł się do Hamburga w Niemczech.

W 1932 honorowa dotychczas funkcja konserwatora Pomorza zyskała rangę urzędu sprawowanego etatowo. Za urzędowania B. w prowincji Pomorze podjęto restaurację katedry w Kamieniu Pomorskim, która w 1925 obchodziła jubileusz 750-lecia. W l. 1934–1938 zrealizowano przebudowę jej wieży, która zyskała wówczas masywny kształt nawiązujący do średniowiecznych westwerków, stanowiący odtąd znaczący akcent w panoramie miejscowości, co B. opisał w artykule *Zum Umbau des Camminer Domturmes* („Camminer Kreiszeitung”, 21 VII 1934). B. zajął też stanowisko na temat funkcjonowania zabytku w otoczeniu – w odniesieniu do barokowej bramy miejskiej w Szczecinie, zwanej Berlińską, zamkniętej w 1874 dla ruchu komunikacyjnego. Przed jej zachodnią fasadą w 1904 ustawiono fontannę projektu berlińskiego rzeźbiarza Reinholda Felderhoffa (1865–1919), którą zdecydowano się usunąć w 1932, w związku z planami przebudowy węzła komunikacyjnego i ponownego otwarcia bramy.

W 1933 B. nie zgodził się na propozycję Związku Ofiar Wojny (Kriegsopferverband) urzędzenia we wnętrzu bramy Grobu Nieznanego Żołnierza. Po wizytacji w towarzystwie przedstawicieli wydziału propagandy NSDAP, w piśmie do ministra nauki, sztuki i oświecenia publicznego zanegował możliwość zamknięcia bramy i ustawienia w niej sarkofagu. Ministerstwo przyznało rację konserwatorowi i projektu nie zrealizowano, jednak spowodowało to konflikt z lokalnymi władzami NSDAP. W czasie działalności B. jako konserwatora na Pomorzu przeprowadzono odbudowę zamku krzyżackiego w Bytowie, który przeznaczono na ośrodek szkoleniowy dla młodzieży i schronisko. Wyremontowano też zamek książąt pomorskich w Darłowie, przeznaczając go po części na cele muzealne, po części na schronisko młodzieżowe. Wykonano prace zabezpieczające w szczecińskim kościele św. Jana, zamkniętym z powodu złego stanu i zagrożonym zburzeniem. Przeprowadzono renowacje kościołów Mariackich w Anklam, Greifswaldzie i Stralsundzie, ratuszy w Greifswaldzie i Białogardzie oraz murów miejskich w Pyrzycach. Zainteresowany nową sztuką B. aprobował wprowadzanie modernistycznej architektury w zespołach zabytkowych, czego przykładem jest pozytywna opinia dotycząca wzniesienia nowoczesnego budynku banku projektu Hansa Poelziga przy zabytkowym rynku w Wolgast.

B. wielokrotnie występował na corocznych zjazdach konserwatorów krajów niemieckich Tag für Denkmalpflege (Dzień Opieki nad Zabytkami), gdzie toczono kluczowe dla nowej dyscypliny naukowej dyskusje. Był pierwszym konserwatorem pomorskim, który próbował przenieść na tutejszy grunt teorie wypływające z myślenia modernistycznego, odcinającego się od romantycznej wizji idei ochrony zabytków, rozumianej jako kult przeszłości. Rozwiniął myśl wypływającą z teorii Aloisa Riegla, że uznanie danego obiektu za zabytek i przy-

porządkowanie mu wartości zabytkowych nie rozstrzyga się na poziomie czasu jego powstania, ale zależy od jego recepcji i jest czymś z gruntu subiektywnym. B. swoje poglądy nakreślił w artykułach publikowanych na łamach „Pommersche Heimatpflege”: *Vom Gegenwartswert der Denkmalpflege* (1930, nr 1, z. 1, s. 16–19), *Wege und Ziele pommerscher Denkmalpflege* (1931, nr 2, z. 3, s. 142–145), *Vom wirtschaftlichen Nutzen der Denkmalpflege* (1931, nr 2, z. 4, s. 145–149). Uważał, że zabytki jako świadkowie przeszłości nie mogą być tylko dokumentem historii, ale chronione i pielęgnowane muszą stać się częścią żywej współczesności. Widać w tym wiele podobieństw do rozumienia zabytku proponowanego przez P. Clemena. Analizując złą sytuację zabytków na Pomorzu, spowodowaną m.in. sytuacją finansową, ale także brakiem świadomości jego mieszkańców, czym jest lokalne dziedzictwo kulturowe, B. postulował społeczną aktywizację na fali rozwijającego się od początku XX w. ruchu ochrony rodzimoci (Heimatschutz).

Zm. 3 IX 1972 w Hamburgu.

Bibliografia: zyciorys Franza Balkego udostępniony przez Archiwum Miejskie w Krefeld (Stadtarchiv Krefeld) na podstawie akt personalnych, sygn. P 79; B. Ochendowska-Grzelak, *Myśl konserwatorska Franza Balkego (1889–1972)*, [w:] *Sztuka XX wieku w Szczecinie i na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 2008, s. 161–177; też, *Hans Lutsch, Franz Balke und Gerhart Bronnisch und ihr Beitrag zur Erforschung der pommerschen Kunstgeschichte*, [w:] *Bildende Kunst im Mecklenburg und Pommern von 1880 bis 1950. Kunstprozesse zwischen Zentrum und Peripherie*, Berlin 2011; F. Balke, [w:] *Lexikon der Provenienzforschung*, <https://www.lexikon-provenienzforschung.org/balke-franz>.

Autor: Barbara Ochendowska-Grzelak

CEMKA Franciszek (1946–2018)
archeolog, muzeolog

Ur. 5 X 1946 w Tucholi, gdzie ukończył LO. Zawsze podkreślał znaczenie osobistych więzi z Kaszubami i Pomorzem. Czynnie uczestniczył w działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

W 1970 uzyskał tytuł magistra archeologii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ. Po ukończeniu studiów podjął pracę na stanowisku asystenta w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi, a potem w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków. Blisko współpracował z Ryszardem Stanisławskim, wieloletnim dyrektorem Muzeum Sztuki w Łodzi. W 1974 podjął pracę w Urzędzie Wojewódzkim w Łodzi, nadzorując działalność muzeów w tym województwie.

W tym samym roku przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął pracę w ZMiOZ (kierowanym przez dyrektora dr. Bohdana Rymaszewskiego) w MKiS. W ministerstwie tym, które zmieniało nazwy, pracował do przejścia na emeryturę. Zajmował się nadzorowaniem działalności muzeów w całym kraju, w szczególności tzw. muzeów centralnych – bezpośrednio podporządkowanych ministrowi kultury. Współpracował wówczas m.in. z prof. Stanisławem Lorentzem, prof. Aleksandrem Gieysztozem, prof. Markiem Kwiatkowskim czy prof. Jerzym Szablowskim i z innymi wybitnymi muzealnikami. Zajmował stanowiska naczelnika ds. muzeów, w l. 1991–2002 piastował stanowiska dyrektora departamentów: Muzeów, potem Ochrony Dziedzictwa Narodowego, i przed emeryturą – radcy ministra. W 1988 ukończył Studia Podyplomowe

we Służby Zagranicznej, a później również językowe w Goethe Institut w Rothenburgu. W swojej karierze zawodowej współpracował z 23 ministrami oraz z kilkudziesięcioma wiceministrami kultury, jak również z innymi wysokimi urzędnikami administracji państwowej i samorządowej, rozwiązując wiele trudnych problemów z dziedziny muzeów i ochrony zabytków. Był współautorem ustawy o muzeach z 1996. Pracował nad reformą samorządową w Polsce. Był współorganizatorem archeologicznej służby konserwatorskiej i koordynatorem projektu „Archeologiczne Zdjęcie Polski”. Współtworzył Międzynarodową Radę Oświecimską i przez wiele lat współpracował z prof. Władysławem Bartoszewskim. Kierowanie ministerialnymi departamentami, które zajmowały się sprawami muzeów w Polsce, przekładało się również na jego aktywne uczestnictwo w różnych gremiach związanych z tą problematyką. Był członkiem m.in. ICOM, Rady Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie, honorowym członkiem Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu, przewodniczył pracom Rady Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu i Rady Muzeum Karykatury im. Eryka Lipińskiego w Warszawie. W l. 2000–2006 z ramienia Ministerstwa Kultury był członkiem Kolegium Redakcyjnego „Muzealnictwa”. Autor wielu specjalistycznych opracowań i publikacji z zakresu muzealnictwa i archeologii, które ukazały się w specjalistycznych periodykach: „Muzealnictwo”, „Wiadomości Konserwatorskie”, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze”, „Sprawozdania z Badań Wykopaliskowych”, i w prasie: „Gazecie

CHAŁUPKA ZYGMUNT

Wyborczej”, „Życiu Warszawy”, „Dzienniku Łódzkim” oraz „Der Spiegel”.

Nie sposób wymienić jego wszystkich zasług i zalet. Był człowiekiem niezmiernie pracowitym, rzetelnym, dociekliwym i kompetentnym, a przy tym bardzo cierpliwym i tolerancyjnym.

Miał żonę Jolantę, córkę Karolinę.

Zm. 13 X 2018 w Warszawie. Pochowany został na cmentarzu wojskowym na Powązkach.

Bibliografia: informacje własne.

Autor: Jacek Rulewicz

CHAŁUPKA Zygmunt (1950–2020)

konserwator dzieł sztuki i kolekcjoner

Ur. 11 VI 1950 w Radomiu. Jako nastolatek uczęszczał do Ogniska Plastycznego kierowanego przez artystę malarza Wacława Dobrowolskiego. W wieku 19 lat zatrudnił się w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki w Szydłowcu. Była to okręgowa pracownia konserwatorska ulokowana na zamku szydłowieckim, prowadzona przez artystę konserwatora Norberta Szunkego. Ch. zatrudniony został na stanowisku technika konserwatorskiego i ten okres pracy był dla niego czasem zbierania cennych doświadczeń i formowania podstawowych umiejętności warsztatowych konserwatora. Swe pierwsze prace wykonywał pod nadzorem dyplomowanych konserwatorów, jako członek zespołu – były to prace przy obrazach i rzeźbach, głównie z Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach i Muzeum Okręgowego w Radomiu, oraz zabytki sztuki sakralnej z regionu południowej Małopolski. Właśnie sztuka sakralna, głównie gotycka, stała się pasją konserwatorską Ch. i z czasem został on w tej dziedzinie uznanym specjalistą.

Wśród konserwowanych przez niego gotyckich dzieł należy wymienić m.in. rzeźby: Madonnę z Chęcina, Madonnę z Cudzynowic, Madonnę z Chlewisk i Madonnę ze Skrzynna oraz obrazy: Matkę Boską z Mniszka, Matkę Boską Staroskrzyńską ze Skrzyńska, Matkę Boską z Jastrzębi. Pracował także przy konserwacji gotyckiego ołtarza z Tarczka i polipptyku z Szydłowca oraz przy gotyckich rzeźbach z ołtarza w kościele Bernardynów w Radomiu. Jako pierwszy w Polsce opracował metodę pozłotniczą tzw. płynnym złotem, którą opisał w artykule zamieszczonym w „Roczniku Muzeum Radomskiego” (1977). W Szydłowcu pracował do 1992, następnie z całą pracownią przeniósł się do Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. Ch. dysponował wszechstronnym warsztatem konserwatorskim, dlatego podejmował się prac z różnych dziedzin sztuki, wykonując konserwację dla poszczególnych działów muzealnych (archeologia, numizmatyka, sztuka dawna i współczesna). W 2010 został jednym z komisarzy wystawy „650 lat radomskiej fary”, na której zaprezentowane zostały m.in. rzeźby i obrazy gotyckie przez niego konserwowane. Ch. podejmował się także prac malarskich i konserwatorskich w kościołach – wykonał kilkanaście monumentalnych polichromii oraz konserwował wiele ołtarzy, obrazów, rzeźb i obiektów rzemiosła artystycznego. Drugą pasją Ch. było kolekcjonerstwo, głównie sztuki sakralnej, w tym należy wyróżnić duży zbiór obrazów i rysunków artysty malarza ks. Władysława Paciaka.

Był człowiekiem wielkiej pracowitości, cechowała go solidność i perfekcjonizm.

Zm. 21 III 2020 w Radomiu. Pochowany został na cmentarzu komunalnym (Firlej) w Radomiu.

Autor: Piotr Rogólski

D

DĄBROWSKI Krzysztof (1931–1979)

archeolog, muzealnik, konserwator zabytków, pracownik PAN, dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, nauczyciel akademicki

Ur. 25 V 1931 w Lublinie w rodzinie ziemiańskiej, syn Tadeusza i Anny z d. Zembrzuskiej. Po ukończeniu w 1949 Liceum im. Bolesława Chrobrego w Sopocie, rozpoczął studia archeologiczne na UW, uzyskując dyplom w 1953. Na studiach, w 1950 podjął pracę w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, a od marca 1951 (od 1952 na stanowisku asystenta) pracował jako zastępca kierownika pracowni w Kaliszu w ramach realizacji programu w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Od 1 IV 1953 zatrudniony był równocześnie w MKiS w Zarządzie Ochrony i Konserwacji Zabytków na stanowisku radcy, a w kwietniu 1954 przeniesiony został służbowo do pracy w nowo utworzonym IHKM PAN. W czasie studiów brał udział, w ramach praktyk, w pracach wykopaliskowych w Cieszynie i Wiślicy, a od 1952 na stanowisku osadniczym z okresu rzymskiego w Pivonicach k. Kalisza. Badania te przyniosły spektakularne rezultaty i wzbudzały szczególne zainteresowanie z uwagi na ich potencjalny związek z wymienioną w źródłach nazwą *Calisia* i tzw. szlakiem bursztynowym biegnącym w I w. n.e. z Carnuntum nad Dunajem nad Bałtyk. Od 1958 D. kierował badaniami na grodzisku Zawodzie w Kaliszu, gdzie odkryto relikty kościoła z czasów Mieszka III. Zorganizował tam rezerwat archeologiczny ze stałą ekspozycją i kaliską stacją badawczą IHKM PAN.

Jako jej kierownik prowadził również szeroko zakrojoną działalność promocyjną wyników badań, wzbogacając systematycznie zbiory Muzeum Miejskiego w Kaliszu. Była to jedna z pierwszych prób ochrony stanowisk archeologicznych *in situ*. W l. 1961–1962 kierował wykopaliskami na cmentarzysku z okresów lateńskiego i rzymskiego w Wesółkach, a także kilkoma innymi pracami ratowniczymi w okolicach Kalisza. Wyniki tych odkryć były publikowane w sprawozdaniach z badań i licznych artykułach, w tym także popularnonaukowych. Dzięki tej promocji archeologii uratowano aż 6 skarbów monetarnych, niekiedy odkrytych kilka lat wcześniej i przekazanych do badań, w tym największy znany w Polsce wczesnośredniowieczny depozyt ze Słuszkowa, liczący kilkanaście tysięcy monet. W l. 1957–1962 D. był redaktorem kilkutomowego wydawnictwa *Osiemnaście wieków Kalisza* (Kalisz–Poznań 1961–1962), autorem publikacji *Szkice z dziejów Kalisza* i *Kalisz prastary* (Warszawa 1960) oraz współzałożycielem „Rocznika Kaliskiego” (1964); współpracował także z gazetą „Ziemia Kaliska”. Skuteczna promocja dziejów regionu i miasta zyskała mu społeczne uznanie i popularność, czego świadectwem stało się przyznanie mu w 1966 Honorowego Obywatelstwa Kalisza. Podsumowaniem okresu kaliskiej działalności naukowej D. stał się doktorat napisany pod kierunkiem prof. Witolda Hensla w 1962 na podstawie pracy *Kalisia Ptolemeuszowa w świetle badań archeologicznych*. Szczególnie intensywne pod względem działalności naukowej i społecznej D. były lata 60. Od 1964 pełnił w IHKM PAN funkcję sekretarza naukowego i zastępcy kierownika Zakładu Epoki

Metali, w 1965 otrzymał stanowisko adiunkta. Znając wiele języków (niemiecki, angielski, rosyjski, francuski i włoski), wyjeżdżał wielokrotnie na stypendia zagraniczne, prowadząc studia w ramach pracy habilitacyjnej (m.in. 3-miesięczny pobyt na Węgrzech w 1967, w Rumunii w 1969). Reprezentował Instytut na konferencjach naukowych w: Czechosłowacji (dwukrotnie), Niemieckiej Republice Federalnej, Jugosławii, Belgii, Anglii (1964), Austrii (1965). Uczestniczył w badaniach we Włoszech w Tarquini (1963) i we Francji (1964), gdzie razem z Lechem Leciejewiczem prowadził badania w Saint Jean le Froid. Dzięki współpracy z włoską fundacją Lerici stał się w Polsce prekursorem stosowania metod geofizycznych do badań nieinwazyjnych w archeologii. W l. 1965–1966 prowadził z ramienia IHKM ratownicze badania archeologiczne na obszarze konińskiego zagłębia węglowego; podejmował także badania na Mazowszu i na cmentarzysku z okresu wędrowek ludów w Tumianach na Mazurach. Równolegle do badań terenowych i studiów problemowych publikował wyniki prac w czasopismach polskich i zagranicznych.

W l. 1971–1973 prowadził wykłady i zajęcia na KUL-u i UŁ. Studia nad okresem wędrowek ludów, które stanowiły kolejny obszar jego zainteresowania, zaowocowały w 1973 pracą habilitacyjną *Hunowie w środkowej Europie*; w marcu 1974 objął stanowisko docenta w Zakładzie Epoki Metali IHKM PAN.

W listopadzie 1974 D. został dyrektorem Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Zaledwie czteroletni okres kierowania muzeum był niezwykle owocny. Kontakty z zagranicznymi środowiskami naukowymi i dorobek zawodowy w Polsce umożliwiły realizację ambitnych planów wystawienniczych. Wystawy *Złoto Peru*, *Skarby Traków*, *Mozaiki rzymskie w Tunezji*, ukazujące niezwykle atrakcyjne zabytki w efektownej oprawie plastycznej, spowodowały, że wernisaże w Arsenale, siedzibie Państwo-

wego Muzeum Archeologicznego, stawały się wydarzeniami kulturalnymi stolicy, wykraczającymi poza środowisko naukowe. W ślad za tym wystawy polskich zabytków archeologicznych, aranżowane przez wybitnych plastyków, stawały się ważnymi imprezami, przyciągającymi gości zagranicznych. Takimi wydarzeniami były m.in. wystawa sensacyjnych odkryć Stefana Woydy z okresu rzymskiego reliktyw osad produkujących żelazo na Mazowszu, zabytki z Wolina, m.in. figurki symbolu religii słowiańskiej Światowida, a także ekspozycja ukazująca ogólnopolskie odkrycia archeologiczne. Równocześnie muzeum kontraktowało skutecznie własne wystawy za granicą, znajdujące tam żywe zainteresowanie: w Bułgarii (*Bałtowie – północni sąsiedzi Słowian*), Jugosławii (*Biskupin – polskie Pompeje*), Szwecji (*Hutnictwo żelaza*), a także w Berlinie.

Istotnym projektem realizowanym z inicjatywy D. było wznowienie systematycznych badań w Krzemionkach k. Ostrowca Świętokrzyskiego, na terenie eksplorowanej już w okresie międzywojennym unikatowej kopalni neolitycznej. Przyjęto wieloletni program wykopalisk, a następnie wykonanie podziemnego tunelu ekspozycyjnego. Publikacje wyników badań i ich promocja miały stanowić podstawę do starań o wpisanie kopalni na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Plany te zrealizowano dopiero w 2019. Jako dyrektor D. potrafił mobilizować naukowo pracowników muzeum, któremu pragnął nadać rangę europejską.

D. był autorem licznych publikacji: w książce *Przymierze z archeologią* (Warszawa 1964) przedstawił zwięzły zarys pradziejów ziem polskich i opis funkcjonowania instytucji naukowych i muzeów w dziedzinie ochrony zabytków archeologicznych i związanych z tym przepisów prawnych. Jest współautorem syntezy *Prahistoria Ziemi Polskiej*, t. 5, przygotowywanej w IHKM PAN. Ponadto, napisał kilka książek popularnonaukowych: *Śladami Etrusków* (Warszawa 1970), *Świt kultury europejskiej* (Warszawa 1971, współaut.

Zbigniew Bukowski), *Śladami kultur azjatyckich* (Warszawa 1979, współaut. jw.). Opublikował ponad 300 artykułów w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych, głównie poświęconych wynikom prac wykopaliskowych (np. pionierskie opracowanie odkrytego w Piwonicach szklanego kielicha rzymskiego i jego konserwacji), zagadnieniom ochrony i muzealnictwa; pisał także recenzje książek i hasła do *Słownika Starożytności Słowiańskich*.

D. wiele czasu poświęcał na aktywną działalność społeczną. Przez 25 lat był członkiem ZG Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego, pełniąc w l. 1962–1964 i 1970–1978 funkcję sekretarza generalnego, a następnie wiceprezesa. Od 1960 był członkiem ZAIKS-u, od 1965 sekretarzem jego sekcji autorskiej ds. nauki. Od 1961 był przewodniczącym Rady Spółdzielni Mieszkaniowo-Budowlanej, działał także w Towarzystwie Przyjaciół Warszawy. Przez wiele lat był czynnym działaczem ICOM, w 1978 wybrany został na wiceprzewodniczącego Międzynarodowego Komitetu tej organizacji.

W 1977 w Bułgarii, w trakcie podejścia do płaskorzeźby na skale, tzw. Jeźdźca z Madary (pochodzącej prawdopodobnie z okresu wędrowek ludów), uległ ciężkiemu wypadkowi. Po kilkumiesięcznym leczeniu powrócił do pracy, jednakże z powodu powikłań kontynuował w 1979 leczenie w Londynie, gdzie zmarł.

W polskiej archeologii 2. poł. XX w. D. był „oficerem największych nadziei”. Należał do naukowców doceniających znaczenie interdyscyplinarnych metod badań, a równocześnie rozumiejących rolę udostępniania ich rezultatów za pomocą nowoczesnych środków audiowizualnych. Wybitna inteligencja i talent organizatorski przyczyniały się do poszukiwania przez D. nowych rozwiązań w dziedzinie ochrony i konserwatorstwa. W tym zakresie jego działania miały charakter pionierski i przynosiły spektakularne rezultaty.

Odnaczony został Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego „Zasłużony dla archeologii polskiej”, odznaką „Zasłużony dla Warszawy i Mazowsza”.

Był dwukrotnie żonaty – po raz pierwszy z Iwoną Ślaską, archeologiem, z którą miał syna Jana i córkę Małgorzatę. W 1972 ożenił się ponownie – z Wandą Volschy (Wolski), obywatelką Rumunii, mającą korzenie polskie (emigracja XIX w.).

Zm. 25 XI 1979. Pochowany został na cmentarzu ewangelicko-reformowanym w Warszawie.

Bibliografia: T. Gardawska, *Bibliografia prac Krzysztofa Dąbrowskiego za lata 1953–1979*, „Wiadomości Archeologiczne” 1979, t. 44, z. 2, s. 207–215; T. Węgrzynowicz, *Krzysztof Dąbrowski*, tamże, s. 3–5; M. Konopka, *Doc. dr Krzysztof Dąbrowski*, OZ 1980, nr 2, s. 174; L. Leciejewicz, *Doc. dr hab. Krzysztof Dąbrowski 25 V 1931–25 XI 1979*, KHKM 1980, R. XXVIII, nr 2, s. 305–307; E. Pudelko, *Doc. dr hab. Krzysztof Dąbrowski (wspomnienie pośmiertne)*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. 13, s. 403–405; T. Baranowski, *Krzysztof Dąbrowski – archeolog Kalisza*, „Rocznik Kaliski” 1990, t. 22.

Autor: Marek Konopka

DROBEK (DROBECK) Johann (1887–1951)

artysta malarz, rysownik, konserwator malarstwa

Ur. 26 V 1887 w Chorzowie (Königshütte). Był bardzo uzdolnionym czeladnikiem malar skim, który dzięki stypendium w l. 1907–1913 studiował malarstwo na ASP we Wrocławiu w klasie Hansa Roßmanna, pod którego kierunkiem, wraz z innymi uczniami, wykonał polichromię Piwnicy Świdnickiej we Wrocławiu i industrialne krajobrazy we wnętrzu wieży ciśnieni zw. Górnosłaską (proj. Hansa

Poelziga) na Terenach Wystawowych w Poznaniu. Od 1923 wzmiankowana jest w prasie jego przynależność do ugrupowania Schlesischer Künstlerbund. W l. 1920–1930 działał głównie jako twórca licznych polichromii w kościołach w Krapkowicach, Gogolinie, Koźlu i Kamienicy w pow. nyskim. W Raciborzu w kaplicy mariackiej kościoła NMP wykonał malowidło *Maria z Dzieciątkiem w otoczeniu muzykujących aniołów*, w Opolu w sali posiedzeń kolegium szkolnego pejzaż *Góra św. Anny*. W 1922 na UW. (d. kolegium jezuickie) w miejsce 3 zniszczonych barokowych malowideł Felixa Anthona Schefflera namalował scenę *Walki św. Jerzego ze smokiem* (w centrum) z 4 orłami na nieboskłonie (z boków), będącą elementem przyściennego pomnika poległych w czasie wojny (sklepienie drugiej kondygnacji głównej klatki schodowej). W 1935 zaprojektował polichromię kościoła katolickiego w Radziądzu (pow. trzebnicki), zrealizowaną przez malarza wnętrz kościelnych Johanna Oehmena z Wrocławia. Uprawił malarstwo sztalugowe i karykaturę prasową. W zbiorach prywatnych zachowane są portrety dzieci, benedyktyna o. Nicolausa von Lutterottiego z Krzeszowa, Theodora von Gosenaa, autoportret i krajobrazy.

Od początku l. 30. XX w. D. prowadził intensywną działalność konserwatorską na Dolnym Śląsku, którą objął kilkadziesiąt średniowiecznych i nowożytnych polichromii ściennych, elementy wyposażenia, wykonał własne dekoracje malarskie i projekty kolorystyki zabytkowych wnętrz. Jego uczniem był malarz Ernst Lange (ur. 1911), syn architekta Emila Langego. D. współpracował z Carlem Liebichem z Wrocławia, właścicielem firmy zajmującej się dekoracjami malarskimi i restauracją wyposażenia i wnętrz sakralnych.

W kościele w Pępicach (pow. brzeski) odsłonił i zakonserwował średniowieczne freski w prezbiterium kościoła (1933), malowidła z tego samego czasu odsłonił na łuku tęczowym w kościele św. Wojciecha w Woj-

ciechowie (pow. namysłowski), gdzie wykonał także projekt kolorystyki wnętrza (1935). W l. 1935–1936 w Siedlcach (pow. lubiński) poddał restauracji drewniany kasetonowy strop z ok. 1618 z polichromią ze scenami z Księgi Rodzaju, przedpiersia empor i balustrady łoża kolatorskiej (z C. Liebichem); na sklepieniu prezbiterium namalował przedstawienia apostołów w miejsce zniszczonej dekoracji. W Głogowie w gimnazjum pojezuickim (późn. szkoła średnia) w głównej klatce schodowej odsłonił i konserwował fresk z 1673 z przedstawieniem maryjnym (1936), a w kaplicy Herbersteinów przy d. kościele franciszkańskim barokową polichromię sklepienia i malowanych szaf ściennych (1935–1936), ponadto wykonał projekt kolorystyki wnętrza kościoła pojezuickiego (zrealizowany przez C. Liebicha w 1939). W Nasławicach (pow. wrocławski) w d. kościele ewangelickim odsłonił i konserwował gotycką polichromię z 1474 (1936–1938), w Roztoce (pow. świdnicki) średniowieczne freski w prezbiterium kościoła katolickiego, rozebranego po 1945 (zachowały się zdjęcia z czasów konserwacji, 1938–1939) – obie prace wykonał razem z E. Langem. Konserwację XIV-wiecznej polichromii komnaty wieży mieszkalnej w Siedlęcinie k. Jeleniej Góry, wyrosłej z kultury dworskiej, poprzedził wykonaniem fotografii w podczerwieni i badaniami chemicznymi składu farb (współpraca z malarzem E. Langem i historykiem sztuki Ritą Probst, 1937–1938). W kościele cmentarnym w Gościszowie (pow. bolesławiecki) w prezbiterium odsłonił i poddał renowacji XV-wieczny fresk *Zwiastowanie* i gotyckie sakramentarium (1939), dla kościoła św. Mikołaja w Jeleninie (pow. zągański) opracował projekt zwieńczenia gotyckiego ołtarza i kolorystyki prezbiterium (1940). Restaurował malowidła będące dziełem wybitnych artystów baroku: m.in. fresk Feliksa Anthona Schefflera z 1744 w refektarzu klasztoru Franciszkanów w Kłodzku (1935), freski Kosmy Damiana Asama z 1733 na sklepieniu kościoła klasztornego

św. Jadwigi w Legnickim Polu; prace przy tych ostatnich poprzedzono wzmocnieniem warstw tynku mosiężnymi bolcami (1935). W kilku obiektach D. poddał konserwacji barokowe malarstwo freskowe uznanego śląskiego artysty Michaela Willmanna: w kościele św. Józefa w Krzeszowie, gdzie odsłonił i częściowo rekonstruował dekorację ornamentalną nawy (1938–1944), w kościele klasztornym NMP w Lubiążu w kopułach kaplic św.św. Benedykta i Bernarda (1933–1934) – po zakończeniu renowacji wnętrza, w 1936 zaprojektował jego kolorystykę i wykonał projekt ekspozycji średniowiecznej rzeźby Matki Boskiej Bolesnej (ob. w Muzeum Narodowym w Warszawie), prowadził też konserwację w kopule kaplicy zamkowej w Luboradzu (pow. jaworski, 1942). Wśród innych realizacji konserwatorskich wymienić należy polichromię kaplicy grobowej książąt Hatzfeld w kościele Trójcy Świętej w Żmigrodzie, gdzie D. opracował także projekt tablicy epitafijnej, wykonanej wspólnie z Johannesem Kiunką i Hansem Zimbalem (1933–1934), polichromię autorstwa Franza Heigela z 1744 w kaplicy św. Anny w Starych Bogaczowicach (pow. wałbrzyski, 1935–1936), barokowe freski w kaplicy zmarłych w kościele św.św. Piotra i Pawła w Zwróconej (pow. ząbkowicki, 1936, we współpracy z C. Liebichem). W Jeleniej Górze w kościele Łaski konserwował barokowe malowidła z l. 1734–1743 w południowym ramieniu transeptu po stronie zachodniej (1936–1937), a w kościele klasztornym św. Maternusa w Lubomierzu barokową polichromię sklepienia kaplicy NMP z przedstawieniem Marii w glorii anielskiej oraz opracował projekt kolorystyczny ścian (1936). W 1937 w Pasikowicach (pow. trzebnicki) w poewangelickim kościele św. Józefa restaurował ambonę i nastawę ołtarzową (wspólnie z C. Liebichem), a w Trzebnicy w kościele klasztornym św.św. Bartłomieja i Jadwigi polichromię kaplicy chrzcielnej ze scenami z życia św. Jadwigi z ok. 1800. W Oleśnicy w kościele ewangelickim NMP

i św. Jerzego (ob. cerkiew) odsłonił i konserwował nowożytną polichromię (1939), a w kościele katolickim Świętej Trójcy wykonał konserwację barokowych malowideł stropu i ścian nawy oraz nową dekorację malarzką dobudowanego w 1938 prezbiterium z wizerunkami św.św. Krzysztofa i Jerzego na sklepieniu (1939–1940). W kaplicy św. Anny w Sosnowce (pow. jeleniogórski) konserwacji poddał barokową polichromię ścian i obrazy z ołtarzy bocznych, opracował także projekt liternictwa piaskowcowych tablic do obu ołtarzy bocznych, upamiętniających poległych w II wojnie synów hr. Schaffgotscha i właściciela apteki Wieczorka (1942–1943).

Znaczną ilość prac wykonał we Wrocławiu. Do najważniejszych realizacji w katedrze św. Jana Chrzciciela należą konserwacje: średniowiecznych i nowożytnych malowideł odkrytych w nawach bocznych i kaplicach (1934), fresków Carla Carlonego z l. 1724–1725 w kaplicy elektorskiej (1936) i średniowiecznych fresków sklepienia kaplicy mariackiej (1937); ponadto, w ramach pracy zespołowej wykonał malowidła w nawie głównej według projektu Paula Meyer-Speera. W kościele św. Doroty we współpracy z rzeźbiarzem Johannesem Kiunką konserwacji poddał barokowy nagrobek Heinricha Gottfrieda Spaetgena (1934) i po usunięciu XVIII-wiecznych przemalowań restaurował gotycką polichromię piaskowcowych rzeźb Chrystusa Bolesnego i Matki Boskiej z Dzieciątkiem (1937, obie w MNWr, gipsową rzeźbę Dzieciątka z początku XIX w. rzeźbiarz Robert Bednorz zastąpił nową), opracował projekt kolorystyki wnętrza i technologię wykonania tynków wzorowanych na średniowiecznych (1937, wspólnie z C. Liebichem). W kaplicy chrzcielnej kościoła św. Wojciecha konserwował średniowieczne freski z 1476 (1937, wspólnie z E. Langem), opracował projekt części kwater nowego witraża dla prezbiterium kościoła ewangelickiego św. Bernardyna (1935–1937, razem z Markusem von Gosenem), a dla kościoła św. Elżbiety wykonał

projekt liternictwa tablicy upamiętniającej renowację wielkich organów Michaela Englera (1940). W d. klasztorze augustianów Na Piasku (ob. zbiory specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej) odsłonił i wykonał konserwację zachowawczą średniowiecznego malowidła z przedstawieniem scen z życia zakonników (ściana południowa krużganków, przestrzeń pomiędzy sklepieniem parteru i podłogą piętra, 1935). W kolegium pojezuickim (ob. UW.), konserwował polichromię F.A. Schefflera z 1734 na sklepieniu głównej klatki schodowej, freski Johanna Christopha Handkego z 1733 w Oratorium Marianum (sali muzycznej, 1932–1934), a w d. aptece malowidło F.A. Schefflera z 1739 *Chrystus uzdrawiający chorych* (1936). W jadalni pałacu we wrocławskiej Leśnicy pracami konserwatorskimi objął biedermeierowskie polichromie ścian przedstawiające weduty Wrocławia (1934–1935), a na zamku Książ w Wałbrzychu freski projektu Christiana Wilhelma Tischbeina na trzeciej kondygnacji, z widokami rezydencji śląskich (1940).

Na zlecenie konserwatora zabytków prowincji dolnośląskiej Günthera Grundmanna przygotował projekty kolorystyczne fasad domów na rynkach w Jeleniej Górze (1938) i Kłodzku (1939). W 1944 pracował nad obrazem ołtarzowym dla kościoła katolickiego w Szklarskiej Porębie – zdążył wykonać jedynie szkice kompozycji wzorowanej na wrocławskiej *Madonnie pod jodłami* Łukasza Cranacha, inspirując się w tle motywami Karkonoszy.

D. pełnił funkcję nieformalnego rzeczoznawcy w zakresie konserwacji malarstwa ściennego od średniowiecza do czasów nowożytnych; opiniował zakresy planowanych prac i oceniał ich rezultaty. Rozważania o stosowanych na Śląsku przez dawnych malarzy barwnikach, technikach i metodach prac konserwatorskich przy 5 barokowych polichromiach (w kopułach kaplic św.św. Bernarda i Benedykta w Lubiążu, kaplicy elektorskiej we wrocławskiej katedrze, kościele klasztornym w Legnickim Polu, refek-

tarzu klasztoru Franciszkanów w Kłodzku i kaplicy św. Anny w Starych Bogaczowicach) przedstawił z Güntherem Grundmannem w artykule *Schlesische Barockfresken und ihre Instandsetzung*, [w:] *Kunst und Denkmalpflege in Schlesien*, 2. *Veröffentlichung. Niederschlesien*, Breslau–Lissa 1939.

Po zakończeniu wojny D. pozostał jeszcze niemal dwa lata we Wrocławiu, restaurując do 1946 freski w kościele uniwersyteckim Najświętszego Imienia Jezus. W l. 1948–1949 kierował konserwacją fresków Giambattisty Tiepola paradnej klatki schodowej i sali cesarskiej pałacu arcybiskupiego w Würzburgu oraz fresków Jacopa Amigoniego w pałacu Schleißheim w Monachium.

Zm. 21 XII 1951 w Monachium. Pochowany został 24 XII 1951 na cmentarzu przy klasztorze Benedyktynek na wyspie Frauenchiemsee (Bawaria).

Bibliografia: R. Hillebrand, *Johann Drobek*, [w:] *Künstler Schlesiens*, Frankfurt am Main 1925, s. 19–20, il. s. 53–57; T. v. Gosen, *Johann Drobek*, „Der Oberschlesier” 1935, nr 4, s. 181–184, il. na wkładkach; *Jahresbericht des Provinzialkonservators der Kunstdenkmäler Niederschlesiens für die Jahre 1932, 1933, 1934*, [w:] *Schlesische Heimatpflege. 1. Veröffentlichung. Kunst und Denkmalpflege, Museumswesen – Heimatschutz*, Breslau 1935, s. 97–182; *Jahresbericht des Provinzialkonservators der Kunstdenkmäler Niederschlesiens für die Jahre 1935, 1936, 1937*, [w:] *Kunst und Denkmalpflege in Schlesien. 2. Veröffentlichung. Niederschlesien*, Breslau–Lissa 1939, s. 185–324; O. Hertwig, *Die Wiederherstellung der Tiepolo-Fresken in der Residenz Würzburg*, „Österreichische Zeitschrift für Kunst- und Denkmalpflege” 1952, R. VI, s. 57–63; H. Vollmer, *Kunstlexikon*, cz. 1, Leipzig 1953; G. Grundmann, *Erlebter Jahre Widerschein. Von schönen Häusern, guten Freunden und alten Familien in Schlesien*, München 1972; M. v. Gosen, *Erinnerungen an einige Werke des Malers Johann Drobek*,

„Schlesien” 1993, vol. 38, z. 4, s. 213–214, il. 7; *Saur Allgemeines Künstler Lexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 29, Leipzig 2001, s. 466; M. Berg, *Johann Drobeks Pakt mit dem Pinsel. Die Autobiographie des Malers und Restaurators auf farbigen Postkarten, Porträts und Landschaften* 1/4, Norderstedt 2004; J. Schmidt, *Ludzie i dzieła. Artyści plastycy związani z Gliwicami*, [z. 5], Gliwice 2007, s. 28–33; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, zespół akt Konserwatora Zabytków Prowincji Dolnośląskiej.

Autor: Grzegorz Grajewski

DUDA Zenon (1935–2022)

dr inż.

Ur. 5 VI 1935 w Mikołowie, gdzie ukończył LO. Wieloletni nauczyciel akademicki Wydziału Górniczego AGH w Krakowie. Absolwent PŚ w Gliwicach i Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Z wykształcenia inżynier górnik, specjalista w zakresie projektowania i budowy szybów kopalnianych. W l. 70. konsultował projektowanie i budowę szybów nowych dużych kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku. Rozwinął i wprowadził do praktyki nową metodę głębienia szybów w bardzo trudnych warunkach wodnych Lubińsko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego z zastosowaniem wyprzedzającego mrożenia skał, a także specjalną technologię ich obudowy.

Po zakończeniu okresu budowy kopalń w Polsce rozpoczął działalność związaną z wykorzystywaniem mało inwazyjnych metod górniczych w zabezpieczaniu i ochronie podziemnych obiektów w zabytkowych miastach, np. Sandomierzu, rozwijając ideę tworzenia podziemnych tras turystycznych pod miastami zabytkowymi.

Projektował i nadzorował wykonanie mało inwazyjną metodą górniczą podziemnej trasy turystycznej udostępniającej zwie-

dzającym wyrobiska neolitycznej kopalni krzemienia w Krzemionkach Opatowskich – ob. Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki” (UNESCO).

W 1988 związał się z zamkiem krzyżackim w Malborku (UNESCO), koordynując koncepcję i projekt geotechnicznego mało inwazyjnego zabezpieczenia fundamentów zachodniej ściany Wielkiego Refektarza, a w l. 1991–1997 nadzorował wykonanie całego przedsięwzięcia. Do 2015 był konsultantem Muzeum Zamkowego w zakresie przedsięwzięć geotechnicznych zabezpieczających różne obiekty zamku.

Współuczestniczył w kompleksowych interdyscyplinarnych pracach zabezpieczających i konserwatorskich romańskiej kolegiaty w Tumie pod Łęczycą, szczególnie w zakresie zabezpieczenia fundamentów i odwodnienia.

Był współautorem koncepcji i projektu geotechnicznego zabezpieczenia, udostępnienia i rewaloryzacji Arkad Kubickiego Zamku Królewskiego w Warszawie oraz nadzorował wykonywanie części prac geotechnicznych. W podobnym charakterze brał udział w zabezpieczeniu Zamku Piastowskiego w Raciborzu i Twierdzy Wisłoujście w Gdańsku. Był autorem koncepcji i współprojektował zabezpieczenia niektórych wyrobisk zabytkowych kopalń soli w Wieliczce i Bochni.

W zakresie zabezpieczenia i ochrony zabytkowych obiektów sakralnych opracowywał koncepcje, konsultował i nadzorował geotechniczne prace zabezpieczające fundamenty i ściany gotyckiej kaplicy Zamku Piastowskiego w Raciborzu, kolegiaty św. Anny w Warszawie, kościoła św. Katarzyny w Gdańsku, klasztoru Kamedułów w Wigrach, opactwa Cystersów w Łądzie nad Wartą. Był członkiem rad muzealnych w Malborku, Krzemionkach Opatowskich i Gdańsku.

Projektował i wdrażał praktycznie bezinwazyjne geotechniczne zabezpieczenie wykopalisk dla Polskich Misji Archeologicz-

nych w antycznym Nea Paphos na Cyprze (UNESCO) i w celu stabilizacji unikatowych tumulusów cmentarzyska w Zumie w Sudanie Północnym (UNESCO).

Odnaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Medalem KEN. Rzecznik Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami, ekspert Rady ds. Kultury i Dziedzictwa Narodowego Konferencji Episkopatu Polski. Uhonorowany Złotą Odznaką SKZ.

Pasjonował się tradycjami górniczymi i kultywował je. Pochodził z Górnego Śląska, życie spędził w Krakowie.

Żona: Ludwika Duda (1 XI 1935–27 XII 1990).

Syn: Robert Duda (dr hab. inż., prof. AGH).

Zm. 16 III 2022 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim: kwatery XIII A, rząd 8, miejsce 5.

Autor: Robert Duda

DZIEDUSZYCKI Wojciech (1848–1909) polityk, historyk sztuki, konserwator

Ur. 13 VII 1848 w Jezupolu (pow. stanisławowski), syn Władysława i Antoniny z Mazarakich. Odebrał staranne wykształcenie domowe. Po śmierci ojca w 1866 oddany do Theresianum. Był prezesem „Ogniska” – stowarzyszenia studentów polskich w Wiedniu. W l. 1867–1872 zrobił w Wiedniu doktorat z filozofii (1871) i zdał egzamin prawniczy. W 1870 zaczął publikować w „Czasie” i „Kraju”. Przejawiał potrzebę intensywnej działalności publicznej na wszystkich możliwych polach: polityki, publicystyki, filozofii, psychologii, historii sztuki i archeologii, estetyki, pedagogiki, spirytyzmu, poezji, powieści, dramatu. Odbył podróże do Włoch i Grecji, z czasem zwiedził większość krajów europejskich, poznając ich zabytki i galerie sztuki.

Odegrał znaczącą rolę w życiu politycznym zaboru austriackiego, jako jeden z przywódców partii konserwatywnej, od 1876 poseł do Sejmu Krajowego, zwolennik ugody (mocno patriarchalnej) z Rusinami. Był politykiem szanowanym i popularnym. Jego zasługą było przyjęcie przez Sejm Krajowy w 1878 uchwały, zgodnie z którą Koło Polskie w Wiedniu miało się zawsze uważać za emanację Sejmu Krajowego i zachowywać wewnętrzną solidarność. W l. 1879–1887 oraz 1895–1906 poseł do parlamentu austriackiego, jeden z przywódców Koła Polskiego, rzecznik decentralizacji i pełni praw narodów monarchii habsburskiej. W 1898 otrzymał tytuł tajnego radcy dworu. W 1906 został ministrem ds. Galicji w gabinecie Maxa Becka, ale już w 1907 złożył urząd; powrócił do parlamentu i do śmierci piastował stanowisko wiceprezesa Koła Polskiego. W 1907 odznaczony Orderem Żelaznej Korony I klasy.

D. był aktywny w wielu obszarach spraw publicznych. Angażował się w kwestie oświaty, działając w Radzie Wykonawczej Macierzy Polskiej (1888–1895), Zarządzie Głównym Towarzystwa Pedagogicznego (1894–1895) i Radzie Szkolnej Krajowej (1895–1904).

Spośród licznych funkcji wymienić należy stanowisko wiceprezesa Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie (1894–1895). D. popularyzował kulturę, sztukę i wiedzę antyczną oraz renesansową. Po *Atenach*, najlepszej swej książce, wydał dwa tomy *Studiów estetycznych* (1878–1881), *Listy o Włoszech* (1886), *Historię malarstwa we Włoszech* (1892), *Historię malarstwa na północy i w Hiszpanii* (1901). Z zamiłowaniem pracował nad historią sztuki własnego kraju, chroniąc ją jako konserwator urzędowy po śmierci Mieczysława Potockiego. Od 1880 prowadził restauracje kościołów i cerkwi w Galicji Wschodniej, kierował wykopaliskami archeologicznymi. Od 1882 publikował w lwowskim „Przeglądzie Archeologicznym” (był także redaktorem periodyku),

a w l. 1886–1888 wiedeńskim „Mitteilungen der Commission zur Erhaltung der Kunstdenkmale”. Odnowił Towarzystwo Archeologiczne we Lwowie, a w l. 1881–1892 stał na jego czele, choć jak sam donosił w jednym z listów z marca 1881, był tak pochłonięty sprawami parlamentarnymi w Wiedniu, że nie mógł w pełni poświęcić się interesom Towarzystwa. W krakowskiej AU (był jej członkiem-korespondentem od 1887) referował m.in. rozprawę *Wiadomości starożytne o geografii ziem polskich* (1892).

Ważniejsza była jednak inicjatywa D. w sprawie podziału Galicji na 10 okręgów konserwatorskich w zakresie ochrony zabytków sztuki oraz 5 okręgów ochrony wykopalisk. Utworzony do tego celu komitet Akademii zgłosił projekt w Centralnej Komisji. Pewne zmiany nastąpiły w 1888, kiedy to usprawniono służbę konserwatorską, powołując na zjeździe urzędujących konserwatorów Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej w Krakowie oraz Grono Konserwatorów Galicji Wschodniej we Lwowie.

Od 1896 profesor historii filozofii i estetyki UJK. Z funkcji konserwatora zabytków odszedł w 1903, mocniej angażując się w działalność polityczną. Ostatnie lata życia spędził w Wiedniu.

W 1873 ożenił się z daleką kuzynką Seweryną Dzieduszycką, córką Aleksandra, i osiadł w Olszanicy (pow. tłumacki).

Miał z nią m.in. syna Władysława Jakuba i córkę Antoninę (po mężu Konradową Łuszczewską). Po śmierci matki (1880) objął Jezupol, a w 1883 – po stryju Julianie – Jarczowce. Nigdy nie miał przekonania do bycia ziemianinem.

Zm. 23 III 1909 w Wiedniu. Pochowany został w Jezupolu w grobowcu rodzinnym. Stefan Kieniewicz pisał o nim:

Wywarł duży wpływ na swoje pokolenie, nie tyle piórem, którym władał mało starannie, co w osobistym kontakcie. Olbrzymią popularność zawdzięczał legendarnym, zwykle niecenzuralnym, zresztą rzadko kiedy złośliwym dowcipom. Wyladowywał w nich nadmiar temperamentu, ale pod tą maską humoru całe życie pozostał mentorem. Ubóstwiał przeszłość antyczną i żył pozbawiony jej piękna; współczesnością gardził, a musiał bronić panującego porządku; przenikliwie wyglądał w przyszłość, a lękał się katastrof, jakie przynieść miała. Pozostał wyjątkowo szlachetnym okazem humanistycznej kultury swej epoki.

Bibliografia: T. Jakubiec, *Wojciech Dzieduszycki. Pisarz, estetyk, filozof*, Kraków 2009; S. Kieniewicz, *Wojciech Dzieduszycki*, PSB 1948, t. 6; A. Piskor, *Siedem ekscelencji i jedna dama*, Warszawa 1939.

Autor: Roman Marcinek

EYSYMONTT Krzysztof Marek (1928–2018)

historyk sztuki, badacz, dokumentalista

Ur. 26 IV 1928 w Sosnowcu, ojciec Witold był architektem, matka Maria z d. Malinowska była psychologiem. Naukę w szkole podstawowej w Poznaniu przerwał wybuch wojny. Początek okupacji E. spędził w okolicy Lwowa, gdzie pojechał z matką śladami ojca, który wraz z Armią Poznań we wrześniu 1939 został wzięty do sowieckiej niewoli i po pobycie w obozie w Kozielsku zginął w Katyniu. Po wyjeździe do Warszawy E. uczył się na tajnych kompletach i jednocześnie w szkole stolarskiej, dozwolonej dla Polaków przez władze okupacyjne. Wiosną 1945 powrócił z matką do domu rodzinnego w Poznaniu. Tu ukończył Gimnazjum Ignacego Paderewskiego i LO Marii Magdaleny. W 1950 rozpoczął trzyletnie studia historii sztuki pierwszego stopnia na UAM, studia drugiego stopnia ukończył w 1963 na podstawie pracy magisterskiej *Zamek w Legnicy*, której promotorem był prof. Gwido Chmarzyński. W 1957 przybył do Wrocławia, gdzie związał swe życie zawodowe z ochroną zabytków Dolnego Śląska. Podjął pracę na stanowisku zastępcy w Urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a następnie w oddziale wrocławskim Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej. W l. 1960–1962 E. przebywał we Francji, zawdzięczając to pomocy mieszkającego za granicą brata Jana. Podjął wtedy studia na Sorbonie, pracował jako malarz pokojowy, rozładowywacz w halach. Podróżował też w tym

czasie motocyklem po Francji, zwiedzając intensywnie zabytki. Ponieważ po powrocie do kraju nie udało mu się przez pewien czas uzyskać pracy w zawodzie, objął stanowisko tłumacza we wrocławskiej fabryce wagonów „PAFAWAG”. Dopiero po kilku latach zatrudniony został ponownie w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej wrocławskiego oddziału PP PKZ, gdzie był także odpowiedzialny za kontakty zagraniczne. Równoległe pracował w niepełnym wymiarze w Biurze Studiów i Projektów Rozwoju Rolnictwa „BIPROZET” we Wrocławiu.

E. jest autorem ponad 140 studiów historyczno-architektonicznych dotyczących głównie architektury rezydencjonalnej (pałace, dwory), studiów historyczno-stylistycznych parków i ogrodów oraz kilku studiów historyczno-urbanistycznych, wykonywanych głównie dla terenu Dolnego Śląska i Śląska Opolskiego, a także w innych regionach kraju. W tych dziedzinach należy go uznać za pioniera, wybitnego badacza i nauczyciela następnych pokoleń. Wśród pierwszych opracowań wykonanych dla Śląska powstały m.in. studia ewangelickiego kościoła cmentarnego w Rudnej (1958), pałacu w Gorzanowie (1959, współaut. M. Kutzner) oraz zamku w Legnicy (1959) – to ostatnie było pomocne przy odnalezieniu przez Jerzego Rozpędowskiego pozostałości najcenniejszej na ziemiach polskich romańskiej kaplicy zamkowej. Z innych należy wymienić opracowania: pałacu w Luboradzu, domu komendanta w Nysie (oba 1960), bramy Głogowskiej w Legnicy (1965), dworu i ogrodu w Radochowie (1965, 1968), założenia dworskiego w Międzyzlesiu (1967), dworu w Goli Dzierżoniowskiej, parków: przy pała-

cach w Gorzanowie, Trzebieszowicach i Ołdrzychowicach Kłodzkich (wszystkie 1968), ogrodu i parku w Bożkowie (1969), rzeźb ogrodowych z Barszowa (ob. na pl. Uniwersyteckim we Wrocławiu, 1969), ogrodów w Henrykowie (1970), ogrodów i konwiktów jezuitów w Kłodzku (1969, 1971), parku w Miliczu (1971), parku w Głogówku, zespołu dworskiego w Ścinawce Górnej-Sarnach (oba 1972), dworu w Chobieni, zamku Groźdztwo w Kamiennej Górze (oba 1974), założenia pałacowego w Roztoce (1975), dworów w: Warcie Bolesławieckiej, Niwnicach, Radzikowie, Ścinawce Średniej-Kapitanowie (wszystkie 1976), pałacu w Korytowiu, zespołu dworskiego w Zagrodnie (oba 1977), zespołu dworskiego w Kliczkowie, dworu w Pielaszkowicach (oba 1978), starego obserwatorium na Śnieżce (1978, ekspertyza historyczna), ogrodu i parku przy pałacu w Pieszycach, zespołu pałacowego w Rudnicy (obydwa 1979), zamku w Płakowicach (1980), dworu w Płoninie (1981), zespołu dworskiego w Janowicach Wielkich (1982), zespołu dworskiego w Rzęsinach (1982, współaut. I. Rybka-Ceglecka), zespołu dworskiego i parku w Mściwojowie (1983, 1975), parku przy dworze w Rogowie Opolskim (1983), dworu w Trzebieszowicach (1984), dworu w Domanicach i zespołu dworsko-ogrodowego w Goszczu (oba 1985), zespołu pałacowego w Giebułtowiu i zespołu czterech siedzib szlacheckich na terenie Starej i Nowej Łomnicy (oba 1986), parku w Rysiowicach (1986, współaut. I. Rybka-Ceglecka), założenia pałacowego w Mrowinach (1988), zespołu dworskiego w Pastuchowie i zamku Czocha (oba 1989). Ponadto dla innych rejonów Polski E. wykonał studia historyczno-architektoniczne m.in. dla założeń dworskich w Medyce (1970), Gościeradowie (1974), Wysocku, pałacu w Krasiczynie (oba 1975), parku w Gdańsku-Oliwie (1977). Opracował także kilka studiów historyczno-urbanistycznych: Baro (1959, współaut. J. Eysymontt), Chełmsko Śląskie (1960, współaut. J. Skibińska),

Ząbkowice Śląskie (1975). Dokumentacje te znajdują się w zbiorach NID w Warszawie i w oddziale NID we Wrocławiu oraz w wojewódzkich urzędach konserwatorskich.

Pasja naukowa i zaangażowanie w zachowanie historycznego dziedzictwa Dolnego Śląska spowodowało, że E. już w l. 70. XX w. jako jeden z pierwszych na tym terenie podjął prekursorską ideę prywatnej opieki nad opuszczonymi zabytkami dworskimi (renesansowy dwór w Radochowie k. Łądko-Zdroju i barokowy dwór w Mniszkowie k. Jeleniej Góry). Jego pasja i osiągnięcia badawcze związane z architekturą rezydencyjną Dolnego Śląska miały znaczny wpływ na to, że E. stał się jednym z organizatorów, głównych animatorów i prezesem Stowarzyszenia Właścicieli i Użytkowników Zabytkowych Dworów i Pałaców na Dolnym Śląsku z siedzibą we Wrocławiu.

Jest autorem wielu publikacji, z których do najważniejszych należą: *Klasztorne ogrody i park nowej rezydencji w Henrykowie*, KAiU 1972, z. 3; *Śląskie ogrody XVII i XVIII wieku*, [w:] *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978; *Ogród Laurentiusa Scholza we Wrocławiu i jego europejskie parantele*, BHS 1980, vol. 51, nr 1; *Nowa rezydencja i ogród w Miliczu*, „Roczniki Sztuki Śląskiej” 1991, R. XV; *Chiński „kostium” ogrodu cysterskiego w Oliwie*, KAiU 1992, z. 1; *Zamek i nowożytny dwór w Międzyzlesiu*, „Zeszyty Muzeum w Kłodzku” 1998, z. 6; *Rezydencja Czetrtritzów w Wałbrzychu: oblicze dawne i współczesne*, Wałbrzych 2008; *Rezydencja i ogrody Herbersteina w Gorzanowie*, RHS 2009, t. 34; *Architektura renesansowych dworów na Dolnym Śląsku*, Wrocław 2010. Pod jego redakcją ukazał się *Katalog zabytkowych ogrodów województwa legnickiego* autorstwa H. Ciesielskiego i H. Wrabec, Legnica 1997.

Należał do wrocławskiego oddziału Stowarzyszenia Historyków Sztuki, był przez wiele lat prezesem wrocławskiego oddziału Stowarzyszenia Rodzin Katyńskich (przez pamięć ojca Witolda, oficera rezerwy i ofiary zbrodni katyńskiej) oraz prezesem wrocław-

skiego Stowarzyszenia Właścicieli i Użytkowników Zabytkowych Dworów i Pałaców na Dolnym Śląsku.

Żonaty od 1958 z Janiną Grzegorzcyk, historyczką sztuki, specjalistką w dziedzinie architektury średniowiecznej i studiów historyczno-konserwatorskich; miał syna Rafała (ur. 1959), historyka sztuki, prof. UW, i córki: Annę (ur. 1964), historyczkę sztuki, dyrektor Centrum Kultury „Zamek” w Poznaniu, i Annę Lisę (ur. 1974), artystkę plastyczkę, scenografkę.

Zm. 8 XI 2018. Pochowany został na cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu.

Bibliografia: *Katalog dokumentacji PP PKZ zabytków Polski Zachodniej i Północnej 1951–1993*, red. L. Krzyżanowski et al., Warszawa 1995; Archiwum NID, oddział we Wrocławiu; informacje rodziny.

Autorzy: Anna Eysymontt-Hryniewiecka,
Rafał Eysymontt

GAŚSIOROWSKI Eugeniusz (1922–2015)

historyk sztuki, konserwator zabytków, członek zespołu tzw. toruńskiej szkoły konserwatorskiej, konserwator zabytków woj. bydgoskiego, kierownik oddziałów Pracowni Konserwacji Zabytków w Toruniu i w Warszawie, pracownik naukowy i wykładowca uniwersytecki, delegat UNESCO w Etiopii, popularyzator sztuki

Ur. 11 V 1922 w Toruniu, syn Eugeniusza, pułkownika artylerii WP, i Marii z d. Rypacek, aktorki teatralnej. Uczęszczał do szkół w Toruniu (szkoła podstawowa i gimnazjum im. M. Kopernika), a następnie w Bydgoszczy, skąd wraz z rodziną został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa. W l. 1939–1941 kontynuował naukę w Liceum Handlowym w Tarnowie (matura zweryfikowana po wojnie). W czasie okupacji niemieckiej uczestniczył w ruchu oporu – Okręg Lwów AK. Więziony we Lwowie. Po wojnie podjął studia z zakresu historii sztuki na UW. (1945/1946). W l. 1946–1951 kształcił się na Wydziale Sztuk Pięknych UMK, w nowo utworzonej przez Jerzego Remera Katedrze Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. W czasie studiów uczęszczał na zajęcia wspomnianego wyżej prof. J. Remera oraz profesorów S. Narębskiego i J. Puciaty-Pawłowskiej, a także zajęcia artystyczne w pracowniach: rzeźby S. Horno-Popławskiego, malarstwa S. Borysowskiego, grafiki J. Hoppena i rysunku K. Dargiewicza. W 1951 uzyskał magisterium z zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. Jego praca magisterska była poświęcona zespołowi obronnemu bramy Starotoruńskiej w Toruniu, a jej promotorem był prof. Remer. W 1948 G. poślubił Marię

z d. Hanula, zabytkoznawcę i konserwatora, z którą razem prowadził badania nad sztuką Torunia i która była współautorką ich wspólnych publikacji, m.in. *Toruń* (monografia urbanistyczna) z 1963, *Toruń* (przewodnik) z 1965 i 1971, *Toruń. Krajobraz i architektura* z 1974, a także recenzji do KZS.

Pracę zawodową rozpoczął w 1950 na stanowisku wojewódzkiego konserwatora zabytków woj. bydgoskiego z siedzibą w Toruniu, gdzie nadzorował prace związane z usuwaniem zniszczeń wojennych, zabezpieczaniem i odbudową zabytków, w szczególności zniszczonego zespołu staromiejskiego Grudziądza. Od 1951 do 1958 kierował toruńskim oddziałem PP PKZ z pracownikami: dokumentacji naukowo-historycznej, fotograficznej, konserwacji malarstwa, witraży i projektowania architektury. W tych latach opracował wiele dokumentacji naukowo-historycznych, głównie dla kamienic toruńskich, a także obszerne studium dla Ratusza Staromiejskiego w Toruniu oraz ratusza w Chełmnie. W tym miejscu należy wspomnieć o opracowanym przez niego w 1968 pierwszym studium fortyfikacji dawnej twierdzy Toruń. Jego zainteresowania badawcze zaowocowały publikacjami, m.in. w „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki”, „Zeszytach Naukowych UMK Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” oraz „Biuletynie Historii Sztuki”. W l. 1957–1964 był zatrudniony przy generalnym remoncie i adaptacji Ratusza Staromiejskiego dla potrzeb Muzeum Okręgowego, gdzie nadzorował prace konserwatorskie oparte na własnym studium ratusza, pierwszej w historii pełnej dokumentacji pomiarowo-rysunkowej tego zabytku wykonanej przez PP PKZ pod jego

nadzorem oraz projekcie konserwatorsko-architektonicznym prof. arch. Stefana Narębskiego. Sprawozdanie z tych prac zamieszczone jest w „Roczniku Muzeum w Toruniu” z 1962. W związku z projektem „Ratusz toruński” otrzymał miesięczne stypendium studyjne MKiS we Flandrii. Poza działalnością *stricte* konserwatorską G. projektował wystawy i aranżował wnętrza muzealne: Muzeum w Grudziądzu w 1956, rzemiosła artystycznego w gotyckiej sali sukiennic na parterze Ratusza Staromiejskiego w l. 1946–1950, następnie z artystą plastykiem Józefem Kozłowskim podczas generalnego remontu Ratusza Staromiejskiego – z wyjątkiem sal ratusza na drugim piętrze, Muzeum Etnograficznym w dawnym arsenale, otwartym w 1959, a także w podziemiach i tzw. gdaniusku zamku krzyżackiego w Toruniu.

W 1959 został zatrudniony jako adiunkt w Studium Konserwatorstwa i Muzealnictwa Wydziału Sztuk Pięknych UMK i pozostał na tym stanowisku do 1965. Prowadził wykłady i ćwiczenia z zakresu historii i konserwacji architektury oraz zabytkowych zespołów urbanistycznych, a także konserwacji witraży, ekspozycji muzealnej i kompozycji brył i płaszczyzn. W tym czasie utrzymywał bliskie kontakty z instytutami konserwatorskimi w Dreźnie (m.in. z prof. H. Nadlerem) i Wiedniu (m.in. z prof. W. Frodlem).

W okresie od kwietnia 1965 do lipca 1966 pracował na stanowisku Kuratora Działu Oświatowego Muzeum Narodowego w Warszawie, skąd odszedł ze względu na brak możliwości stałego zameldowania. W 1966 opuścił Toruń i zamieszkał wraz z rodziną w Skolimowie pod Warszawą. W l. 1967–1968 pracował jako dekorator wnętrz przy realizacji filmu *Pan Wołodyjowski*. Warto wspomnieć, że jego kolejny kontakt z filmem miał miejsce w 1972, gdy zatrudniony był jako konsultant naukowo-historyczny przy realizacji filmu i serialu *Kopernik*. W l. 1966–1970 wspólnie z żoną Marią Gąsiorowską i historykiem prof. M. Biskupem współpracował przy tworzeniu Katalogu Za-

bytków Sztuki w Polsce, opracowując recenzje dla miast powiatów: aleksandrowskiego, brodnickiego, golubsko-dobrzyńskiego, lipnowskiego, radziejowskiego, sępoleńskiego, świeckiego, toruńskiego i wąbrzeskiego. W 1968 doktoryzował się na UAM w Poznaniu pracą *Ratusz Staromiejski w Toruniu*, której promotorem był prof. dr G. Chmarzyński.

W l. 1970–1971 był kierownikiem działu dokumentacji naukowo-historycznej PP PKZ w Warszawie, a następnie zastępcą dyrektora Oddziału Warszawskiego PP PKZ, któremu podlegały pracownice: konserwatorskie, dokumentacji naukowej, laboratorium chemiczne i fotogrametria. Ponadto pracował jako rzeczoznawca i konsultant naukowy PP PKZ.

Latem 1971 wraz z żoną Marią wyjechał z Polski na cykl rocznych wykładów w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu w Aarhus (Dania), których tematyka obejmowała historię i teorię konserwacji zabytków (1971/1972). W następnych latach kontynuował pracę wykładowcy w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu w Kopenhadze – w zakresie historii i teorii konserwacji zabytków, historii architektury i urbanistyki europejskiej oraz kompozycji brył i płaszczyzn (1972/1973, 1973/1974, 1974/1975), a także w Szkole Konserwatorskiej Królewskiej Akademii Sztuki w Kopenhadze – w zakresie historii i teorii konserwatorstwa, historii architektury i urbanistyki europejskiej, odbudowy miast w Polsce oraz organizacji i metod szkolnictwa konserwatorskiego w Polsce (l. 1974–1976). Ponadto, w 1972 prowadził wykłady i odczyty na uniwersytetach i w urzędach konserwatorskich w Niemczech: Lubece, Wiesbaden, Kolonii, Frankfurtu i Stuttgarcie na temat sanacji zabytkowych miast w Polsce oraz związków średniowiecznej architektury Torunia i Lubeki, a także na uniwersytetach w Szwecji: Lund – w zakresie badań metrologicznych oraz Sztokholmie i Uppsali odnośnie do odbudowy Gdańska. W l. 1974–1975 opracował dokumentację badań przeprowa-

dzonych w związku z restauracją Briefkappelle kościoła Mariackiego w Lubece. Po uzyskaniu w 1977 obywatelstwa duńskiego i osiedleniu się w Roskilde (Dania) zatrudniony był w l. 1979–1985 jako pracownik naukowy w tamtejszym muzeum. W 1981 przebywał w Etiopii jako doradca z ramienia UNESCO w związku z opracowywaniem w tym kraju nowej ustawy dotyczącej ochrony zabytków. Raport z tego pobytu został zawarty w publikacji *Ethiopia, Legislation for the safeguarding of the cultural heritage of Ethiopia*, Report prepared for the Government of Ethiopia by the UNESCO, Paris 1981, oraz w artykule *Problemy ochrony zabytków w Etiopii*, [w:] OZ 1987, z. 4. W l. 1981–1983 kierował zespołem konserwującym renesansowy kamienny portal zamku Løvenborg (Dania). W l. 1985–1986 sporządził dokumentację badań architektonicznych przeprowadzonych w związku z przebudową zamku Alden Biesen w Rijkhoven (Belgia). W 1991 i 1993 miał możliwość wrócić do swoich wcześniejszych zainteresowań problematyką wystawienniczą, opracowując teksty do ekspozycji w Muzeum Polskim w Rapperswilu (Szwajcaria).

Od 1989 niemal rokrocznie bywał w Polsce jako uczestnik konferencji konserwatorskich: m.in. Międzynarodowej Konferencji Konserwacji Kamienia (1989), Symposium „Sztuka Krajów Nadbałtyckich” (1990), Ogólnopolskiej Konferencji Konserwatorskiej „Od średniowiecznego domu szkieletowego do XIX-wiecznej kamienicy mieszkalnej w Toruniu” (1995), międzynarodowej konferencji „Cegła w architekturze środkowo-wschodniej Europy” (1996), sesji naukowej z okazji 70. urodzin prof. M. Arszyńskiego i prof. J. Tajchmana (Toruń 1999). Pobytu w Polsce wiązały się także z przygotowywanymi przez niego publikacjami, z których najważniejszą jest obszerna monografia *Ratusz Staromiejski w Toruniu*, wydana w 2004.

Lista publikacji G. obejmuje 60 pozycji, w tym wiele w fachowych wydawnictwach

niemieckich, austriackich i duńskich. Ich pełny wykaz wraz z pracami niewydanymi ukaże się w planowanym do publikacji wspomnieniu o jego osobie. Warto wymienić opracowane przez niego obszerne hasło poświęcone Antonisowi van Obberghenowi w *The Dictionary of Art* (London 1995).

G. był członkiem duńskiego komitetu narodowego ICOMOS, zarządu głównego SHS w Warszawie, sekcji konserwacji i architektury wewnątrz ZPAP oraz Stowarzyszenia Duńskich Historyków Sztuki w Kopenhadze, a także aktywnym działaczem kopenhaskiej Polonii, pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa Przyjaciół PUNO i Polskiego Klubu Dyskusyjnego „Agora” w Kopenhadze, wspierał opozycję demokratyczną w PRL-u, w 1977 był współzałożycielem Funduszu Pomocy Prześladowanym Robotnikom w Polsce.

Odnznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi RP za zasługi w rozwijaniu polsko-duńskiej współpracy (2005) i uhonorowany przez Prezydenta Torunia medalem pamiątkowym za wkład w ochronę wpisanego na Listę świadectwa Dziedzictwa Kulturowego UNESCO Zespołu Staromiejskiego miasta Torunia (1998).

Żonaty trzykrotnie: w 1948 z Marią z d. Hanula, historykiem sztuki (zm. 1976); w 1984 z Aase Svendsen (zm. 1988); w 2000 z Krystyną, artystą plastykiem. Z pierwszego małżeństwa syn Piotr (Peter Gyllan), projektant grafiki, wykładowca kopenhaskiej Danmarks Designskole (1988–2015), korespondent międzynarodowego miesięcznika wizualnej komunikacji „Novum”.

Zm. 20 III 2015 w Kopenhadze i tam został pochowany.

Bibliografia: materiały z prywatnego archiwum syna Petera Gyllana zamieszczonego w Kopenhadze; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994: materiały do biografii*, red. S. Kalemka (oprac. H. Duczkowska-Mora-

czewska, M. Gołembowski, R. Karpiesiuk), Toruń 1995; www.filmpolski.pl (dostęp: 05.12.2019); INFORMATOR POLSKI, Kwartalnik Społeczno-Kulturalny Federacji „Polonia” 2015, nr 2 (91), s. 9, dostępny na www.federacja-polonia.dk; J. Frycz, *Maria Ludwika Gąsiorowska 1922–1976. Wspomnienie pośmiertne*, „Rocznik Muzeum w Toruniu” 1982, nr 8, s. 146–147.

Autor: Teresa Kuśmierska

GULCZYŃSKI Ryszard Michał (1951–2017)

konserwator dzieł sztuki (malarstwo i rzeźba polichromowana), teolog

Ur. 10 IX 1951 w Poznaniu jako najstarszy z trojga dzieci Floriana i Kazimierzy z d. Bagrowskiej. Ojciec był z zawodu obuwnikiem, matka zajmowała się domem i wychowywaniem dzieci. Po ukończeniu Technikum Chemicznego w Poznaniu w 1970 G. rozpoczął studia na Wydziale Chemii Politechniki Poznańskiej, z których po roku zrezygnował. Następnie podjął studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Poznaniu na Papieskim Wydziale Teologicznym; uczył się wtedy także na wykłady prowadzone przez ks. Stefana Tomaszkiwicza (diecezjalnego konserwatora zabytków i dyrektora Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu), które obudziły w nim zainteresowanie sztuką, zabytkami, a zwłaszcza ich restauracją. Latem 1975 odbył praktykę konserwatorską w Muzeum Archidiecezjalnym, po czym w październiku 1975 przeniósł się do Lublina, by już jako osoba świecka kontynuować studia teologiczne na KUL-u, które ukończył w 1977. Równolegle eksternistycznie studiował historię sztuki. Pochodząc z niezamożnej rodziny, utrzymywał się m.in. z kopiowania ikon i malowania mieszkań. Pracował też na pół etatu w lubelskim Muzeum Diecezjalnym, w którym razem z jego dyrektorem ks. Andrzejem Pikulskim zorga-

nizował pracownię konserwatorską. Kiedy do tej pracowni ściągnięto z Przemysła konserwatorkę malarstwa Hannę Grzesikową, przy jej pomocy poznawał tajniki wiedzy konserwatorskiej i zdobywał doświadczenie. Mimo propozycji stałego angażu w muzealnej pracowni G. powrócił do rodzinnego miasta i 1 X 1977 rozpoczął samodzielną pracę w pracowni konserwatorskiej Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Po ukończeniu restauracji XV-wiecznego obrazu na desce z przedstawieniem Madonny z Krobi (ob. w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu), którą uważał za szczególne wyzwanie konserwatorskie i traktował jako pracę dyplomową, uzyskał w MKiS w 1981 uprawnienia umożliwiające samodzielne prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach na podstawie dokumentacji wykonanych przez siebie prac w specjalności malarstwo i rzeźba polichromowana. W tym samym roku ks. Tomaszkiwicz powierzył G. kierowanie muzealną pracownią konserwatorską. Jako jej kierownik G. uczył adeptów sztuki konserwatorskiej przez 9 lat, wymagający najpierw od siebie, potem od innych i zawsze chętny do niesienia pomocy. Na początku 1990 niespodziewaną decyzją abpa Jerzego Stroby pracownia konserwatorska uległa rozwiązaniu, a wszyscy zatrudnieni w niej konserwatorzy otrzymali wypowiedzenie. Wtedy G. w ciągu kilku dni zarejestrował własną działalność gospodarczą, co umożliwiło mu dalszą aktywną współpracę z muzeum. Często używał sformułowania, „że jest pracownią Muzeum Archidiecezjalnego – w terenie”. Ta nowa forma współpracy dała mu możliwości przyjmowania zleceń w miejscowościach, w których prace wykonywać trzeba było na miejscu. Przez 27 lat prowadził działalność konserwatorską w wielu kościołach Poznania i Wielkopolski oraz sąsiednich województw.

W Poznaniu do najważniejszych swoich osiągnięć zaliczał prace w katedrze św.św. Piotra i Pawła: konserwację późnogotyckiego ołtarza głównego – poliptyku z 1512

(1996–1999), obejmującą partie rzeźbiarskie (część środkowa ze sceną *Santa Conversazione*, 2 skrzydła z figurami świętych, predella), oraz konserwację okazałego wystroju Złotej Kaplicy z l. 40. XIX w. (1998–2000), gdzie wykonał prace przy polichromiach, sztukateriach i złoceniach. W tejże katedrze wykonał także konserwację kilku barokowych ołtarzy w kaplicach: Świętego Krzyża (1992), św. Cecylii (1993), Świętej Trójcy (1997) oraz rekonstrukcję skradzionej w 1994 rzeźby Boga Ojca, wieńczącej barokową chrzcielnicę (1998). Za znaczącą realizację uważał też restaurację gotyckiego tryptyku z 1498 – ołtarza głównego w kościele św. Marcina (2001–2002), gdzie odnowił także zespół malowideł Wacława Taranczewskiego z 1957 na ścianach prezbiterium i korpusu nawowego (2001), odkrywając pierwotną kolorystykę trójbocznego zamknięcia prezbiterium w kolorze sieny palonej, zaprojektowaną przez Taranczewskiego jako tło dla ołtarza głównego, którą przywrócono. Poważnym wyzwaniem były prace prowadzone w ramach środków unijnych w dwóch kościołach: Najświętszej Krwi Pana Jezusa oraz Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana (2010–2011). W pierwszym z nich G. wykonał konserwację części barokowego wystroju: ołtarza głównego z niewielkimi emporami i obrazami *Zwiasutowanie* i *Święty Michał Archanioł* na ścianach parawanowych po obu stronach ołtarza oraz obrazów: *Ukrzyżowanie*, *Święta Tekla*, *Święta Barbara*, *Święty Andrzej*, *Święta Rodzina*, *Najświętsze Serce Jezusa*, *Feliks z Kazimierza*, *biskup wileński* (ponadto w 2003 wykonał w tej świątyni restaurację zespołu obrazów z połowy XVIII w. opowiadających poznańską legendę o trzech hostiach). W trakcie prowadzenia prac unijnych odkryto pierwotną marmoryzację ołtarza i obu empor w kolorze błękitu pruskiego oraz unikatową błękitno-szarą dekorację ścian parawanowych imitującą raport tkaniny, datowaną na 1767. W drugim kościele G. nadzorował prace w nawie głównej przy konserwacji malo-

wideł figuralnych Tadeusza Sulimy Popiela z l. 1910–1911. Jest autorem prac wykonanych w kościele św. Wojciecha: przy stacjach Drogi Krzyżowej (2002), przy ołtarzu głównym z późnogotycką kwaterą *Wniebowzięcia* i manierystycznym ołtarzu Anioła Stróża (2007), neogotyckim prospekcie organowym (2008), ambonie i balustradzie chóru muzycznego (2009), dwóch XVII-wiecznych ołtarzach bocznych: *Oplakiwania* z obrazem *Oplakiwanie* (2009) i św. Antoniego Padewskiego z dwoma obrazami (2010). Ponadto konserwował część neobarokowego wystroju w kościele NMP Niepokalanie Poczętej (ołtarz główny, 2007; ambona, 2012), dwa boczne ołtarze w kościele św. Rocha (2002) i gotycką rzeźbę Madonny z Dzieciątkiem w kościele św. Jana Kantego (2005).

Jest autorem wielu realizacji w Wielkopolsce, wśród których do jego znaczących osiągnięć należy konserwacja młodopolskich malowideł ściennych Antoniego Procajłowicza w kościele św. Wawrzyńca w Kamieńcu (1993–1995), prace przy barokowym wystroju kościoła pobernardyńskiego Imienia Jezus i NMP Niepokalanej w Grodzisku Wielkopolskim (ołtarz główny, ołtarze boczne św.św. Anny i Franciszka, epitaforium Wojciecha Opalińskiego, stacje Drogi Krzyżowej, 1998–1999), prace obejmujące wystrój wnętrza fary NMP Wniebowziętej w Kościanie (m.in. przy późnorenesansowym ołtarzu głównym, stallach, ambonie, obrazach, tryptyku, łuku tęczowym, 2002–2007, 2012–2013) oraz w kościele św. Wawrzyńca w Koźminie (ołtarz główny z gotycką kwaterą *Zaśnięcia NMP*, rzeźba *Chrystusa Zmartwychwstałego*, 2001–2003, 2005–2006). W 2001 G. dokonał odkrycia rokokowych malowideł ściennych na probostwie w Dolsku, znajdujących się w kilku pokojach parteru, a przedstawiających okolice Dolska, figuralne sceny ogrodowe i architekturę ogrodową, których konserwację prowadził w l. 2001–2005. Wśród innych działań na ziemi wielkopolskiej należy wymienić prace przy figuralnych malowidłach ściennych

z 1. poł. XVII w. w kościele Wszystkich Świętych w Tarnowie Podgórnym (1991–1992), przy ołtarzu św. Jakuba (z obrazem) w kościele św. Jakuba w Murowanej Goślinie (1994–1995), przy barokowym wystroju kościoła pokolegiackiego (ob. bazylika) MB Pocieszenia i św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Szamotułach (trzy ołtarze: św.św. Barbary, Józefa, Krzyża Świętego, ambona, 1994–1998). W Gnieźnie prowadził prace w dwóch świątyniach: w farze Świętej Trójcy, gdzie konserwował odnalezione na strychu rzeźby *Chrystusa Ukrzyżowanego* i *Chrystusa Zmartwychwstałego* (1992), oraz w kościele Wniebowzięcia NMP (obraz *Matka Boża Pocieszenia* z 1. ćw. XVII w., tzw. *Pani Gniezna*, 1997) Franciszkanów; podobnie w Opalenicy: w kościele św. Józefa (ołtarz główny, 1999) i św. Mateusza (ołtarz Matki Boskiej Szkaplerznej, 2000). Ponadto, wykonał wiele realizacji konserwatorskich: w Obrzycku w kościele św.św. Piotra i Pawła (barokowe: ołtarz główny, boczny św. Józefa, ambona, 1997–1999), w Ostrorogu w kościele Wniebowzięcia NMP (ołtarz główny, ołtarze boczne: Matki Boskiej Śnieżnej i św. Floriana – oba z obrazami, chrzcielnica, 1998–2002), w Cerekwicy w kościele Podwyższenia Krzyża (polichromia stropu, 2000; ołtarz główny, 2002), w Zbąszyniu w kościele NMP Wniebowziętej (ołtarze boczne św.św. Barbary i Anioła Stróża, 2002), w Kostrzynie Wielkopolskim w kościele św.św. Piotra i Pawła (obrazy: *Błogosławiona Jolenta* z XVII/XVIII w., 1998; *Matka Boska Śnieżna* w ołtarzu bocznym, 2005), w drewnianym kościele św. Katarzyny w Brodnicy (ołtarz główny, ołtarze boczne, ambona, 2008–2009), w Bronikowie w kościele św. Franciszka (ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, 2009), we Wronkach w kościele św. Katarzyny (chrzcielnica, rzeźby: m.in. *Pieta*, *Pantokrator*, 2008–2010) oraz przy zespole barokowych malowideł stropu i ścian w drewnianym kościele św. Klemensa w Zakrzewie (2009). Przeprowadził kompleksowe prace konser-

watorskie przy wystroju dotkniętego w 2011 pożarem kościoła św. Mikołaja w Miejskiej Górze (ołtarz główny, cztery ołtarze boczne w nawie, ołtarz boczny Świętego Krzyża, ambona, prospekt organowy, balustrada chóru, 2011–2012), w kościele Narodzenia NMP w Sobocie (ołtarz główny, chrzcielnica, prospekt organowy, 2011). Działał także na terenie woj. lubuskiego, m.in. w Zielonej Górze w konkatedrze św. Jadwigi (pięć obrazów: *Święty Antoni*, *Święta Anna*, *Święty Joachim*, *Matka Boska z Dzieciątkiem*, *Święta Rodzina*, 2004–2008).

Oprócz konserwacji zajmował się także innymi zagadnieniami związanymi z ochroną zabytków. Projektował elementy wyposażenia zabytkowych wnętrz kościołów, takich jak: ołtarze posoborowe, ambony, sedillia, chrzcielnice. Kiedy w 2006 dzięki dotacji z Unii Europejskiej rozpoczęto kompleksowy remont Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (siedziby Muzeum Archidiecezjalnego), na prośbę jego dyrektora, ks. Mariana Lewandowskiego, G. uczestniczył w spotkaniach z projektantami, a następnie kontrolował jakość realizowanych prac. Miał też istotny wkład, zarówno merytoryczny, jak i aranżacyjny, w urządzenie nowej ekspozycji muzealnej. W połowie 1990 na prośbę Andrzeja Kapeli, dyrektora nowo powstałej prywatnej szkoły artystycznej w Poznaniu – Akademii Sztuk Wizualnych – stworzył program szkolenia laborantów konserwatorskich i przez 10 lat wykładał na tym kierunku. Wykształcił kilkudziesięciu uczniów, z czego kilkunastu angażował następnie do prowadzonych przez siebie prac. W 2012 ówczesny metropolita łódzki, abp Marek Jędraszewski, zlecił mu aranżowanie wystroju sal w reprezentacyjnej części swojej rezydencji w Łodzi, a w 2013 powołał go na członka Archidiecezjalnej Komisji ds. Budowlanych i Konserwatorskich. Podczas komisyjnych narad G. z determinacją walczył o to, by w historycznych kościołach zachowywać i ratować dawny wystrój, natomiast w nowych tworzyć wysokiej klasy nowoczesną sztukę sakralną.

Należał do poznańskich oddziałów TOnZ i SKZ. Za swoje dokonania nie otrzymał żadnych odznaczeń, a dyplomy uznania za osiągnięcia w sztuce konserwatorskiej przyznawano Muzeum Archidiecezjalnemu.

Był żonaty z Marią Pawlewską (kierownikiem oddziału Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu), z którą miał dwoje dzieci: syna Michała i córkę Dorotę. W młodości pisał wiersze, zrobił kurs sternika żeglarskiego. Jego pasją było wspinanie się po górach i myślistwo, jednak nie zależało mu jedynie na polowaniu, a (zwłaszcza w ostatnim okresie życia) „na cierpliwym obserwowaniu zwierząt i czuwaniu w lesie”. Wieczór przed śmiercią spędził właśnie na takim czuwaniu.

Zm. 19 IX 2017. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Granowie.

Bibliografia: I. Błaszczyk, *Zabytki sztuki, rzemiosła artystycznego i techniki*

w *Poznaniu w l. 1990–1999*, OZ 2000, nr 4, s. 377–378; R. Plebański, *Zabytki sztuki, rzemiosła artystycznego i techniki w woj. poznańskim w l. 1990–1999*, OZ 2000, nr 4, s. 398–403; tenże, *Na salonach dołskiego plebana – o rokokowych polichromiach na probostwie*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski” 2002, t. 1, s. 66–70; M. Lewandowski, *Pracownia konserwatorska Muzeum Archidiecezjalnego*, KMP 2005, nr 2, s. 342–348; I. Błaszczyk, *Konserwacja zabytków ruchomych w Poznaniu w latach 1990–2007*, Poznań 2008, s. 14, 16–20, 83–86, 88–89, 92, 94–95, 101–102; też, *Perły poznańskiego baroku*, RiZ 2012, nr 2, s. 67–68; A. Pudelska, *Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu na przełomie XX i XXI wieku*, „Ecclesia” 2019, t. 13, s. 161–178; archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu; informacje żony, Marii Gulczyńskiej.

Autor: Iwona Błaszczyk,
Aleksandra Pudelska

HIECKE Robert (1876–1952)
architekt, konserwator zabytków Prus

Ur. 26 XI 1876 w Berlinie. Studiował architekturę na politechnikach w Berlinie i Monachium, gdzie w 1906 zdał egzamin budowlany. W 1908 został wybrany na stanowisko prowincjonalnego konserwatora zabytków w prowincji Saksonia-Anhalt, z siedzibą w Merseburgu, a następnie w Halle, gdzie w 1912 założył prowincjonalne warsztaty konserwatorskie, pierwsze tego typu w Niemczech. W 1918 otrzymał stanowisko królewskiego radcy ministerialnego w Ministerstwie Oświaty i Wykształcenia w Berlinie, zastępując w obowiązkach poważnie chorego Hansa Lutscha, konserwatora zabytków państwa pruskiego. W 1920 powołany został na jego stanowisko. W 1931 został następcą Paula Clemena jako przewodniczący stowarzyszenia Tag für Denkmalpflege, organizacji jednoczącej konserwatorów zabytków prowincji i państw niemieckich, która – dysponując funduszami rządowymi – wspierała również prace inwentaryzacyjne.

W okresie Republiki Weimarskiej i III Rzeszy H. był bez wątpienia najbardziej wpływową osobą w obszarze polityki konserwatorskiej w Niemczech, co ostatecznie potwierdził awans w 1934 na dyrektora departamentu (*Ministerialdirigent*) w nowo utworzonym Ministerstwie Rzeszy ds. Nauki, Wykształcenia i Oświaty Ludowej (Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung).

H. zwiększył znaczenie stanowiska konserwatora zabytków prowincji poprzez podniesienie go do rangi urzędowej i umieszczenie w strukturach administracji poszczegól-

nych prowincji. Popierał obsadzanie stanowisk konserwatorów zabytków prowincji przez historyków sztuki. Nie ograniczał samodzielnej działalności konserwatorów zabytków prowincji. Wspierał finansowo ważniejsze przedsięwzięcia konserwatorskie z funduszy Ministerstwa Robót Publicznych i Ministerstwa Wyznań. Przygotowywał obszerne opinie, określające zakres i metody prowadzonych prac. Opinie te, wydawane po dokonaniu wizji lokalnej, w której najczęściej uczestniczył konserwator zabytków prowincji oraz ministerialni urzędnicy budowlani z Berlina, były wiążące dla lokalnych instancji budowlanych. H. podkreślał, że jedynie bezpośredni kontakt z zabytkiem pozwala na podjęcie właściwych decyzji.

Nie pozostawił po sobie pism teoretycznych, a świadectwem jego pragmatyzmu są zachowane opinie i zalecenia konserwatorskie. Przez współczesnych był uznawany za wzór konserwatora zabytków, który nie narzuca swojej wizji zabytku, jak to czynili architekci-restauratorzy XIX w., lecz stara się zachować pierwotną substancję, pojmując swoje zadanie jako służbę na rzecz pamiętek przeszłości.

H. wywarł znaczny wpływ na prace konserwatorskie prowadzone do 1945 w Prusach przy tej rangi zabytkach, jak katedry: w Kamieniu Pomorskim, Kołobrzegu, Halberstadt, Kolonii, Magdeburgu, Moguncji, Naumburgu, Quedlinburgu i Schleswigu, opactwa i kościoły klasztorne w Altebergu, Chorinie, Maria-Laach i Marienstatt, kościół św. Mikołaja w Stralsundzie i miejski kościół parafialny w Greifswaldzie. Dla Dolnego Śląska zachowały się opinie, które przygotował dla katedry, ratusza i kościołów

św.św. Doroty i Elżbiety we Wrocławiu, zespołów klasztornych w: Kamieńcu Żąbkowickim, Krzeszowie, Lubiążu, Namysłowie, Żaganii, kościołów: NMP w Kłodzku, św. Jana w Legnicy, w Małujowicach, św.św. Piotra i Pawła w Strzegomiu, pofranciszkańskiego w Środzie Śląskiej, cysterek w Trzebnicy, zamków: w Bolkowie, Legnicy, Wojnowicach, pałacu w Luboradzu, barbakanu (*Kaisertrutz*), wieży bramy Reichenbaskiej i ratusza w Görlitz, dekoracji rzeźbiarskiej wieży ratusza w Jaworze, domu „Pod Okrętem” w Lubaniu, papierni w Dusznikach-Zdroju. Nie było ważniejszego przedsięwzięcia konserwatorskiego na terenie Prus, w które bezpośrednio lub pośrednio nie byłby merytorycznie zaangażowany.

W jego działaniach widoczne było upolitycznienie dziedziny ochrony zabytków, znacznie silniejsze niż w czasach poprzedników. Zdaniem Winifreda Speitkampfa, badającego kształtowanie się administracji konserwatorskiej w Niemczech, wśród krajowych konserwatorów zabytków właśnie H. rozumiał swoje stanowisko jako „zadanie polityczne, które podbudował przez publiczną działalność ideologiczno-ojczyznianą”, co odróżniało go od innych, często zdystansowanych wobec życia politycznego konserwatorów zabytków pozostałych krajów niemieckich. Jego polityczne zaangażowanie w pełni potwierdzają wypowiedzi wygłoszone w 1933 w Kassel podczas Dnia Opieki nad Zabytkami i Ochrony Rodzimości (*Einführung*, s. IX–XI; *Gesetzliche Grundlagen, Verwaltung*, [w:] *Denkmalpflege und Heimatschutz im Wiederaufbau der Nation. Tag für Denkmalpflege und Heimatschutz Kassel 1933. Tagungsbericht*, Berlin 1934, s. 175–185).

W 1929 otrzymał doktorat *honoris causa* z teologii na Uniwersytecie Berlińskim.

Zm. 15 XII 1952 w Bad Neuenahr.

Bibliografia: D. Frey, *Der Denkmalpfleger. Robert Hiecke zum 60. Geburtstag*,

„Deutsche Kunst und Denkmalpflege” 1936, R. XXXVIII, s. 296–297; G. Grundmann, *Nachruf auf Robert Hiecke*, „Deutsche Kunst und Denkmalpflege” 1953, s. 70–72; W. Bornheim genannt Schilling, *Robert Hiecke 1876–1952, Konservator der Kunstdenkmäler Preußens*, „Jahrbuch Preussischer Kulturbesitz” 1969, cz. 7, s. 79–100; tenże, *Hiecke Robert*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, cz. 9, München 1972, s. 106–107; W. Speitkamp, *Die Verwaltung der Geschichte. Denkmalpflege und Staat in Deutschland 1871–1933*, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, cz. 114, Göttingen 1996, s. 273; wyd. online: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd139900888.html>; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, zespół Konserwator Zabytków Prowincji Dolnośląskiej.

Autor: Grzegorz Grajewski

HORODYSKI Leonard (ok. 1820–zm. 1873)

właściciel dóbr Żabińczyki w pow. husiatyńskim na Podolu

Ur. ok. 1829, syn Antoniego z Krogulca i Zofii Czermińskiej. Pochodził ze starej szlachty podolskiej; w XIX w. linia była właścicielami dóbr: Żabińczyki (Żabińce), Krogulec, Kociubińce, Tłusteńkie, Babiniec i Wasylkowce w pow. husiatyńskim. Był sąsiadem Mieczysława Potockiego, który w 1834 kupił część sąsiedniej wsi, Kociubińczyk, od jego brata Dionizego; reszta dóbr Kociubińczyki stanowiła wiano żony Potockiego, Klotyldy z Horodyskich-Żuraweli (była spokrewniona z H.), którą poślubił w tym samym roku. W swych dobrach H. uprawiał winorośl, publikował na temat jej pielęgnacji fachowe artykuły („Haliczczanin. Kalendarz na RP 1867”, s. 89–90, „Gazeta Przemysłowa” 1866, nr 31). Porad gospodarskich udzielał też na łamach „Przyjaciela domowego”. W C.K. Sądzie Obwo-

dowym w Tarnopolu zajmował się wierzitelnym szacowaniem dóbr tabularnych (1871). W l. 1871–1873 był członkiem powiatowej komisji szacunkowej i Rady Powiatowej (z grupy większych posiadłości) w Husiatynie.

H. zainteresował się starożytnościami pod wpływem sąsiada i powinowatego. Po odnalezieniu (1848) w sąsiednich Liszkowcach tzw. posągu Światowida ze Zbrucza, któremu to znalezisku Mikołaj Potocki nadał wielki rozgłos, H. rozpoczął z nim stałą współpracę „archeologiczną”. W 1874 Potocki wspominał: „Leonard Horodyski, właściciel dóbr ziemskich, zamieszkały w naszym Podolu [...] chętnie wyszukiwał w swojej okolicy wszelkie starożytne zabytki, umiał oceniać ich wartość i znaczenie, zawsze podawał mi o nich wiadomość i pilnie starał się o ich zachowanie”. Badania na tym obszarze prowadził A. Kirkor; znalazł tu liczne fragmenty ceramiki, narzędzia „krzemienne, bronzowe, żelazne, szklane i bursztynowe”; prawie wszystkie objekty H. przekazał (po 1861) do TNK lub do zbiorów lwowskich. Co najmniej od 1865 słał Towarzystwu Naukowemu Krakowskiemu swe rysunki i szkice, ale członkostwa w nim nie uzyskał. H. przekazywał do lwowskich zbiorów publicznych także ryciny i staropolskie panegiryki. W 1868 Potocki uczynił go swym podolskim korespondentem, by mu „radą i pomocą czynnie dopomagał”. H. interesował

wał także etnografia; m.in. na Wystawę Powszechną w Wiedniu (1873) posłał „dywan domowej roboty”.

W 1849 ożenił się z Różą z Oczosalskich (1829–1911), córką Ignacego i Ludwiki z Kamienieckich; dzieci: Maria, po mężu Kazimierzu Cieńska (1854–1923), ślub w 1880; Leonard (ok. 1850–1901), żonaty z Jadwigą Podlewską (ur. 1857) z Chomiakówki w d. pow. czortkowskim; Kazimierz (1851–1923).

Zm. 1873 we Lwowie.

Bibliografia: <http://www.antoniego26.pl/genealogia/horodyski.htm>; *Polska na Wystawie Powszechnej w Wiedniu 1873 r. Listy Agatona Gillera*, Lwów 1873; M. Blombergowa, *Polscy członkowie Cesarskiego Moskiewskiego Towarzystwa Archeologicznego (1864–1914)*, KHNiT 1980, 25 (3); A. Kirkor, *Wycieczka na Podole galicyjskie*, „Kłosy” 1877, s. 336; S. Krzyżanowski, *Katalog wystawy archeologicznej*, Lwów 1861; A. Kirkor, *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, 1878, t. 2, 1879, t. 3; M. Potocki, *Zabytki starożytne*, „Przewodnik naukowy i literacki”, dodatek miesięczny do „Gazety Lwowskiej” 1874, t. 2; M. Potocki, *Sprawozdanie czytane na posiedzeniu Grona konserwatorów Galicyi wschodniej*, „Biblioteka Ossolińskich”, Lwów 1866, t. 8, s. 346.

Autor: Roman Marcinek

K

KĄSINOWSKI Antoni Stefan (1931–2017)

architekt, projektant, badacz architektury i urbanistyki

Ur. 22 VIII 1931 w Warszawie, syn Antoniego, urzędnika, i Stefanii z d. Stanisławskiej. Po ukończeniu gimnazjum i liceum w Łowiczu rozpoczął w 1950 studia na Wydziale Architektury PW. W 1952 podjął pracę jako asystent terenowy w Zakładzie Architektury Polskiej PW, biorąc udział w badaniach architektonicznych Zamku Królewskiego i murów obronnych Starego Miasta w Warszawie, zamków w Ciechanowie i Szczecinie, kolegiaty w Tumie pod Łęczycą oraz w Opatowie. W l. 1956–1959 pracował w Centralnym Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków MKiS jako inspektor nadzorujący prace konserwatorskie w woj. opolskim i wrocławskim. Po przerwie podjął studia na Wydziale Architektury PWr., które ukończył w 1970. W l. 1959–1975 był zatrudniony w Pracowni Projektowej Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków w Szczecinie jako projektant i starszy projektant. W tym okresie wykonał wiele badań architektonicznych, m.in. w skrzydle wschodnim i piwnicach Zamku Królewskiego w Warszawie, w Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie, zamkach w Malborku, Świdwinie, Lidzbarku i Żarach, ratuszach w Szczecinie, Gubinie, Gdańsku i Chojnie, w kościele św. Katarzyny w Bytowie, zespołach poklasztornych w Kołbaczu i Cedyni oraz w kilku kamienicach w Trzebiatowie. Opracował projekty odbudowy, rekonstrukcji i adaptacji do nowych funkcji dla następujących obiektów: zamków w Szczecinie

(skrzydło wschodnie i mennicze; współaut.), Świdwinie, Głogowie, ratuszy w Szczecinie i Gubinie, kościołów: św. Mikołaja w Kamieniu Pomorskim, Świętego Ducha w Pyrzycach, kaplicy kościoła NMP w Żarach, skrzydła zachodniego klasztoru w Kołbaczu oraz Bramy Wolińskiej w Goleniowie i czterech kamienic w Trzebiatowie.

Był kierownikiem kontraktu zagranicznego w Stralsundzie (Niemcy), gdzie opracował projekt rekonstrukcji i zagospodarowania terenu murów miejskich, a także rekonstrukcję, odbudowę i adaptację czterech kamienic.

Po przeniesieniu się w 1976 do Poznania podjął w tutejszym oddziale PP PKZ kompleksowe badania architektoniczne w kamienicy na Starym Rynku 48 (niezniszczonej w czasie działań wojennych) i opracował jej studium rekonstrukcji i adaptacji wraz z domem tylnym przy ul. Klasztornej 19 (tzw. indermachem).

W l. 1977–1981 pracował w oddziale PP PKZ w Zamościu jako generalny projektant rewaloryzacji Starego Miasta; prowadził badania i opracował projekty konserwacji i adaptacji fortyfikacji Zamościa: Nowej Bramy Lubelskiej (współaut.), fragmentu kurtyny wraz z Bramą Lubelską Starą i Nową (współaut.), bastionów I i VII, kurtyny z podwaliną, furty wschodniej (współaut.) oraz zespołu klasztornego siostr klarysek.

Po powrocie do Poznania w 1982 podjął ponownie pracę w Pracowni Projektowej poznańskiego oddziału PP PKZ, wykonując liczne zadania związane z zabytkami Poznania i Wielkopolski. Prowadził badania architektoniczne oraz wykonywał projekty adaptacji i restauracji wielu kamienic Starego Miasta, m.in. Stary Rynek 42, 43, 48,

ul. Gołębia 2, ul. Wrocławska 11, 15, 25 (Hotel Saski), i badania w kościele NMP na Ostrowie Tumskim; ponadto przygotował kilkadziesiąt ekspertyz konserwatorskich, m.in. dla ratusza, kościoła farnego, murów obronnych Ostrowa Tumskiego i kanonii przy ul. Ostrów Tumski 11. Dla ponad 20 obiektów w Wielkopolsce wykonał wiele badań architektonicznych, ekspertyz oraz projektów, m.in. dla kościołów w Chojnicy i Buku, klasztoru w Obornikach, pałaców w: Będlewie, Tulcach, Wąsowie, Konarzewie, Kretkowie, dworu w Myszkowie oraz zamku w Kórniku. Nadzorował pod względem architektoniczno-konserwatorskim kilkadziesiąt obiektów w Poznaniu i Wielkopolsce.

W l. 80. i 90. XX w. prowadził badania architektoniczne w Elblągu i Kołobrzegu we wszystkich odgruzowywanych piwnicach kamienic starego miasta. W Elblągu prowadził na podzamczu powierzchniowe badania murów obronnych zamku, a także historycznej zabudowy ul. Świętego Ducha 33–37, Starego Rynku 35–38, i wykonał studium badawczo-projektowe kamienicy przy ul. Świętego Ducha 12 oraz liczne ekspertyzy.

Pracował w ramach kontraktów zagranicznych w PP PKZ, prowadząc głównie badania architektoniczne: w Rydze (Łotwa), Poczdamie, Alt Madlitz, Wermsdorfie (Niemcy). W Berlinie na Wyspie Muzeów wykonał badania przy reprezentacyjnych schodach Galerii Narodowej (ob. Alte Nationalgalerie) i ustalając stan zniszczeń, przygotował koncepcję prac restauracyjno-konserwatorskich (współaut. z Henrykiem Kondzielą).

Brał udział w wielu konferencjach naukowo-konserwatorskich, m.in.: Zamość 1983, „Problematyka konserwatorska fortyfikacji nowożytnych” – ref. „Fortyfikacje Zamościa w początkach XIX w.”; Szczecin 1985, „Człowiek a zespoły staromiejskie i historia i teraźniejszość” – ref. „Dyspozycja przestrzenna miasta średniowiecznego w badaniach architektury i urbanistyki”; Gdańsk 1986, międzynarodowa konferencja archeologiczna „Elbląg-86” – ref. „Spojrzenie na średniowieczną dyspozycję

przestrzenną Elbląga i jej realizacja. Miasto – blok – działka”; Elbląg 1996, „Stare Miasto w Elblągu” – ref. „Gotycka kamienica hanzeatycka Elbląg, Kołobrzeg, Ryga”; Poznań 2003, „Powstanie i rozwój Starego Miasta w Poznaniu” – ref. „Rozplanowanie średniowiecznego Poznania na tle hanzeatyckim”. Opublikował ponad 40 artykułów, m.in. dotyczących badań architektonicznych Zamku Królewskiego w Warszawie, fortyfikacji Zamościa, zamku w Malborku, kamienic w Elblągu i Kołobrzegu, zasad muratorstwa na Pomorzu Zachodnim i zamków tego regionu, ich renowacji i adaptacji, a także problematyki urbanistycznej miast. Duża wiedza i pomocna w pracy intuicja powodowały, że te rzetelne i skrupulatne badania wniosły znaczący wkład do historii architektury. Miał niezwykłą pamięć i umiejętność barwnego opowiadania, był życzliwy i przyjacielski w stosunku do współpracowników, przez bliskich nazywany był mentorem.

W l. 2005–2008 był prezesem poznańskiego oddziału SKZ. W uznaniu zasług dla ochrony zabytków odznaczony został Srebrną (1967) i Złotą (2006) Odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2011) i Medalem „Budowniczy Zamościa” (1980), wyróżniony odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1997).

Ożeniony z Różą z d. Spychalską, historyczką sztuki, autorką wielu znaczących publikacji i monografii obiektów zabytkowych. Mieli syna Rafała, mgr. inż. budownictwa (1955–1995).

Zm. 8 V 2017 w Poznaniu. Pochowany został na cmentarzu na Junikowie w Poznaniu.

Bibliografia: *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 1959, s. 520; informacje WKZ w Szczecinie i Poznaniu; materiały z PP PKZ Szczecin i Poznań; H. Kondziela, *Antoni Kąsinowski*, WK 2017, nr 52, s. 149–150; archiwum R. Kąsinowskiej i notatki A. Kąsinowskiego.

Autor: Henryk Kondziela

KONONOWICZ Wanda Barbara (1942–2018)

architekt i urbanista, badacz, nauczyciel akademicki, wychowawca wielu pokoleń architektów

Ur. 18 IX 1942 w Tarłowie, gdzie jej rodzice Antoni Kościelak (nauczyciel matematyki i szachista) i Saturnina z d. Kwapisz (nauczycielka) znaleźli się podczas niemieckiej okupacji po wysiedleniu z Łodzi. Po zakończeniu wojny wrócili do Łodzi, gdzie K. uzyskała świadectwo dojrzałości w 1959. W tymże roku rozpoczęła studia na Wydziale Architektury PWr., uczestnicząc w wykładach m.in. profesorów: Konrada Dyba, Oskara Muchy, Tadeusza Broniewskiego, Bohdana Guerquina, Andrzeja Frydeckiego, Władysława Czarneckiego, Władysława Czerneho, Tadeusza Wróbla, Bolesława Szmidta.

W marcu 1965 obroniła pracę dyplomową z zakresu urbanistyki *Plan rozbudowy dzielnicy Łódź-Zachód* pod kierunkiem prof. dr. hab. Leszka T. Dąbrowskiego i uzyskała stopień magistra inżyniera architekta. W 1965 rozpoczęła pracę w Katedrze Urbanistyki, kierowanej przez prof. W. Czerneho. Prowadziła zajęcia z projektowania urbanistycznego w zakresie planów ogólnych i szczegółowych, jak również zajęcia audytoryjne z historii budowy miast – przedmiotu kierowanego przez prof. T. Wróbla, a następnie przez doc. dr. hab. Janusza Pudełko. Po reorganizacji politechniki w 1968, rozpoczęła pracę jako starszy asystent w Instytucie Historii Architektury Sztuki i Techniki kierowanym przez prof. J. Rozpędowskiego, zajmując się głównie historią budowy miast zarówno w sferze dydaktyki, jak i badań naukowych. Na wybór drogi naukowej K. mieli wpływ profesorowie: T. Wróbel, J. Pudełko i J. Rozpędowski.

Zainteresowania naukowe zwróciła ku urbanistyce i architekturze Wrocławia XIX w., a następnie okresu międzywojennego XX w. – epok niedocenianych w tam-

tym czasie i mało rozpoznanych. Efektem jej badań była dysertacja doktorska *Przemiany formy urbanistycznej Wrocławia w XIX i na początku XX wieku*, napisana i obroniona w 1974 pod kierunkiem doc. dr. hab. J. Pudełko, recenzowana przez prof. Krzysztofa K. Pawłowskiego z Warszawy i prof. J. Rozpędowskiego z Wrocławia.

Wyniki pracy K. miały istotny wpływ na zmianę stosunku wielu badaczy i projektujących architektów i urbanistów do spuścizny kulturowej XIX w. Wrocławia. Punktem przełomowym było wprowadzenie nowego spojrzenia na urbanistykę XIX w. przy ocenie prac konkursowych na Centrum Wrocławia (1974), w której uczestniczyła jako juror z ramienia konserwatora zabytków. Praca jej stała się również podstawą do urzędzenia w Muzeum Architektury części stałej wystawy, dotyczącej rozwoju urbanistycznego Wrocławia w XIX w.

Od ukończenia studiów w 1965 pracowała na Wydziale Architektury PWr. Od 1996 kierowała Zakładem Historii Teorii Architektury i Urbanistyki w Instytucie Historii Architektury, Sztuki i Techniki; prowadziła wykłady i seminaria z historii budowy miast, historii urbanistyki współczesnej, rewaloryzacji zespołów urbanistycznych oraz zajęcia projektowe i prace dyplomowe na kierunkach: architektura i urbanistyka, planowanie przestrzenne oraz na specjalności ochrona zabytków.

Od kilkunastu lat wykladała także na podyplomowych studiach ochrony dziedzictwa kulturowego na Wydziale Architektury PW.

Od przejścia na emeryturę we wrześniu 2012 współpracowała z macierzystą uczelnią w ramach umowy zlecenia do 2016. 1 X 2012 podjęła pracę w pełnym wymiarze godzin w Katedrze Architektury i Urbanistyki na Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Uniwersytetu Zielonogórskiego, której była kierownikiem od września 2016 – prowadziła wykłady z historii budowy miast, teorii budowy miast, modernizacji zespołów zabudowy, ochrony

zabytków oraz zajęcia projektowe i prace dyplomowe na I i II stopniu na kierunku architektura.

Była autorką fundamentalnych prac naukowych, związanych z problematyką urbanistyczną i mieszkalnictwem osiedlowym Wrocławia w XIX w. i 1. poł. XX w. (90 publikacji i blisko 30 prac nieopublikowanych). Jej dysertacja doktorska stała się podstawą do opracowania w 1978 (wraz z E. Niemczykiem i J. Dobeszem), na zlecenie Biura Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu, studium historyczno-urbanistyczno-architektoniczno-konserwatorskiego *Studia i badania architektury i urbanistyki Wrocławia w XIX i na początku XX wieku*, z wytycznymi konserwatorskimi odnoszącymi się, po raz pierwszy w historii miasta, do zespołów urbanistycznych XIX i XX w. Stopień doktora habilitowanego uzyskała w marcu 1998 za książkę *Wrocław – kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym* (1997), za którą otrzymała nagrodę Prezesa Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast.

Była autorką wielu niepublikowanych studiów i ekspertyz, podbudowujących pracę Urzędu Miejskiego, Biura Rozwoju Wrocławia oraz Miejskiego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Kierując wielobranżowym zespołem, opracowała pierwsze kompleksowe *Studium historyczno-urbanistyczne Wrocławia z wytycznymi konserwatorskimi* (1997) jako bazę do *Studium warunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław*.

Kierując zespołem opracowującym *Studium historyczno-urbanistyczno-konserwatorskie*, wykorzystała wiedzę gromadzoną latami na temat rozwoju przestrzennego Wrocławia i jego fragmentów, w tym również osiedli mieszkaniowych. Wieloletnia współpraca ze służbami konserwatorskimi zaowocowała już wcześniej sporządzeniem prac studialnych z wytycznymi konserwatorskimi odnoszącymi się do kilkunastu wrocławskich osiedli. Niektóre z nich, jak osiedle ogrodowe Sępólno czy osiedle racjonalne

Księżę Małe, dzięki ujawnionym w wyniku studiów wyjątkowym walorom historyczno-przestrzennym, zostały wpisane do rejestru zabytków.

Wraz z mężem Tomaszem Kononowiczem była autorką zrealizowanego projektu konserwacji i rozbudowy XIX-wiecznego budynku Dworca Wrocławsko-Trzebnicko-Prusickiej Kolei Wąskotorowej we Wrocławiu, a także częściowo zrealizowanego projektu konserwacji i częściowej rekonstrukcji zamku Chojnik w Sobieszowie.

W l. 1977–1978 pełniła funkcję redaktora Wydawnictw Naukowych w Instytucie Historii Architektury, Sztuki i Techniki PWr. W l. 1978–1984 była zastępcą dyrektora Instytutu. W l. 1999–2012 pełniła funkcję kierownika Zakładu Historii i Teorii Architektury i Urbanistyki.

Od 1999 pracowała na stanowisku profesora nadzwyczajnego PWr., a w 2009 otrzymała tytuł profesora nauk technicznych.

Wypromowała 7 doktorów, których 6 dysertacji zostało nagrodzonych, a 4 opublikowane. Była promotorem ponad 100 prac dyplomowych o tematyce urbanistyczno-architektoniczno-konserwatorskiej, wśród których wiele zdobyło laury w prestiżowych konkursach organizowanych przez: PKN ICOMOS (Międzynarodowy Konkurs Konserwatorski im. Prof. J. Zachwatowicza – 4 nagrody, 5 wyróżnień), Ministra Infrastruktury (3 nagrody, 2 wyróżnienia) oraz SARP (Oddział we Wrocławiu – 1 nagroda i Oddział w Zielonej Górze – 2 nagrody).

Brała czynny udział w licznych międzynarodowych konferencjach i sympozjach naukowych w kraju i za granicą (m.in. we Francji, w Niemczech, Japonii, Holandii, na Węgrzech, Słowacji i w Kijowie). Uczestniczyła w konferencjach organizowanych cyklicznie, m.in. przez: European Association of Urban Historians, DOCOMOMO (International Working Party for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement), CIB W70 (International Council for Build-

ding Research Studies and Documentation Working Commission 70), PKN ICOMOS, PAN.

Była członkiem: Sekcji Historii Architektury i Urbanistyki oraz Ochrony Zabytków PAN, PKN ICOMOS, członkiem współzałożycielem Polskiej Sekcji DOCOMOMO, brała udział w pracach Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków we Wrocławiu (członek Rady 2013–2018).

Uczestniczyła w pracach komitetów naukowych konferencji (17) organizowanych przez: Sekcję Architektury i Urbanistyki PAN i Wydział Architektury Politechniki Gliwickiej, Katedrę Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Lubelskiej, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Poznańskiej, Instytut Budownictwa Uniwersytetu Zielonogórskiego, Wydział Architektury PG, Urząd Miejski w Gdyni, Komisję Teorii Konserwatorskiej PKN ICOMOS.

Wyróżniona przez Ministra Infrastruktury i Budownictwa za promotorstwo 2 prac doktorskich i 6 magisterskich. Laureatka nagród: Dziekana (2) oraz Rektora PWr. (18); odznaczona m.in.: Srebrną Odznaką Towarzystwa Miłośników Wrocławia (1987), Złotym Krzyżem Zasługi (1987), Złotą Odznaką PWr. (1995), Medalem KEN (2008), Medalem Stulecia Uczelni Technicznych we Wrocławiu (2010), Specjalną Nagrodą JM Rektora Wr. „Docendo Discimus” (2011); wyróżnieniem II stopnia przyznany przez Wrocławski Oddział SARP (2012); nagrodą indywidualną I stopnia Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego za osiągnięcia dydaktyczne.

W czerwcu 1965 poślubiła architekta Tomasza Kononowicza; mieli dwie córki: Ewę Kalecińską, dr n. med., stomatolog i osteopata, i Alenę, dr n. techn., urbanistę.

Zm. nagle 22 II 2018 we Wrocławiu. Pochowana została w grobie rodzinnym męża na Starych Powązkach w Warszawie.

KOŁODZIEJSKI Stanisław (1951–2019) archeolog, główny specjalista w Narodowym Instytucie Dziedzictwa

Ur. 1 XI 1951 w Krościenku nad Dunajcem, syn Adama (1926–1996), nadleśniczego w Pienińskim Parku Narodowym, i Janiny (1923–2013), nauczycielki.

Uczęszczał do LO w Krościenku. Studia na UJ ukończył w 1977 w Instytucie Archeologii pracą magisterską *Średniowieczne ostrogi z bodźcem gwiazdzystym z terenu Małopolski* (promotor prof. dr hab. Marek Gedl). W 1989, na podstawie dysertacji *Średniowieczne rezydencje obronne możnowładztwa na terenie województwa krakowskiego* (promotor prof. dr hab. Kazimierz Godłowski), uzyskał na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ stopień doktora nauk humanistycznych.

Początkowo (1976–1983) pracował na stanowisku asystenta w Dziale Krakowa Przedlokacyjnego Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Pod opieką Kazimierza Radwańskiego, specjalisty archeologii miejskiej, nabył umiejętność eksploracji warstw wczesno- i późnośredniowiecznych, wykonując dziesiątki nadzorów i drobnych rozpoznaw wykopalskowych na obszarze miasta. Nie znajdując w środowisku krakowskich archeologów merytorycznej opieki dla swych średniowiecznych zainteresowań, nawiązał w 1979 kontakt z mediewistami z Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski w Średniowieczu Instytutu Historii PAN. Dzięki interdyscyplinarnej współpracy zdobył gruntowną wiedzę na temat źródeł pomocnych w odtwarzaniu dziejów osadnictwa w Małopolsce. Starał się również wzbogacić opracowywane hasła informacjami o odkryciach archeologicznych. Dzięki temu pełnił funkcję początkowo konsultanta, a później stałego współpracownika. Zdobywszy wiedzę z zakresu metodyki prowadzenia badań wykopaliskowych stanowisk średniowiecznych, podjął rozpoznanie archeologiczno-architektoniczne reliktyw zamku Pieniny

w masywie Trzech Koron. Trudne technicznie, niemal wysokogórskie eksploracje wykopaliskowe (1977–1978) przyniosły nowe ustalenia dotyczące chronologii funkcjonowania warownej budowli. W 1980 przystąpił do studiów nad problematyką średniowiecznego budownictwa obronnego Małopolski, zwłaszcza tzw. grodów stożkowatych, dokonując cennych ustaleń dla obszaru Małopolski. Był to czas nawiązania bliskich relacji z Leszkiem Kajzerem.

W l. 1983–1991 pracował w Wojewódzkim Ośrodku Archeologiczno-Konserwatorskim w Kielcach. Zakres jego obowiązków obejmował weryfikację grodzisk i zamczysk na obszarze województwa, dzięki czemu K. poszerzył swoją wiedzę o założeniach średniowiecznych. Prowadził stacjonarne badania archeologiczne średniowiecznych rezydencji (Karwacjanów w Janowiczkach i Lisów w Kozłowie), opracowywał dane historyczne oparte na kwerendzie archiwalnej, formułował propozycje dalszych badań i zabiegów konserwatorskich.

Po likwidacji WOAK-u przystąpił w 1991 do organizowania krakowskiego oddziału nowej instytucji naukowo-konserwatorskiej Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego (ob. oddział NID). Od 1991 do 26 IV 2018 pracował w Ośrodku, początkowo na stanowisku zastępcy dyrektora, a później głównego specjalisty. Brał udział w opracowaniu „Oceny oddziaływania autostrady A-4, A12 na odcinku Zgorzelec–Tarnów na dobra kultury objęte ochroną” (1995), w której zewidencjonował ujawnione stanowiska archeologiczne znajdujące się w pasie projektowanej autostrady (na odcinku 661 km) i sformułował wytyczne dotyczące dalszych badań. W następnych latach prowadził kontrolę poprawności eksploracji i dokumentowania wyników badań wykopaliskowych realizowanych na terenie budowanej autostrady A4 (w granicach woj. małopolskiego). W zakresie jego obowiązków były również badania archeologiczne. W l. 1993–1995 przeprowadził prace wyko-

paliskowe w obrębie reliktywów średniowiecznego zamku w Białym Kościele, rezydencji Syrokomlów. Dzięki rozpoznaniom wykopaliskowym w Sułoszowej (1993) zidentyfikował relikty zamku wzniesionego w 1228 przez księcia Henryka Brodatego.

W l. 1995–1998 uczestniczył w realizacji V Programu Resortowego MKiS „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego”, w którego ramach przygotował dwa obszernie studia: *Archeologiczne dziedzictwo kulturowe w krajobrazie* (1996) oraz *Archeologia krajobrazu kulturowego ziemi krakowskiej w średniowieczu* (1997).

Uczestniczył w interdyscyplinarnym opracowaniu pionierskich planów ochrony: Bieszczadzkiego Parku Narodowego, Tatrzańskiego Parku Narodowego, Ojcowskiego Parku Narodowego i Pienińskiego Parku Narodowego. Gruntowna wiedza dotycząca ich zasobów kulturowych sprawiła, że przez kilka kadencji zasiadał w radach naukowych Pienińskiego Parku Narodowego (od 1996) i Ojcowskiego Parku Narodowego (od 1996).

K. należał do wąskiego grona znawców średniowiecznej i nowożytnej architektury *militaris*, łączących dogłębną znajomość źródeł historycznych, analizy krajobrazowe i znaleziska archeologiczne. Cechował go krytycyzm i samodzielność poczynań badawczych. Świadczy o tym kilkadziesiąt publikacji dotyczących średniowiecznego budownictwa obronnego. Publikowane artykuły i wygłaszane referaty zwróciły uwagę badaczy zagranicznych i od 1992 K. uczestniczył w sympozjach „Castrum Bene” na Węgrzech, Słowacji, w Czechach i Polsce. Współpracował z archeologami z Republiki Słowackiej i Republiki Czeskiej przy badaniach powierzchniowych oraz wykopaliskowych na terenie Karpat w l. 1997–2002 (we współpracy z dr. Gabrielem Lukáčem m.in. na rynku w Bardejowie i w zaginionej puštělni Kláštorisko we wsi Zlaté).

W 1996 został adiunktem w Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Za działalność naukową

i dydaktyczną był czterokrotnie wyróżniany nagrodami rektora II stopnia (2000–2004; później nagrody zawieszono). W tym czasie, prócz dydaktyki, prowadził badania wykopaliskowe reliktyw zamków w Olsztynie i Ostreżniku (woj. śląskie). 27 XI 2014 habilitował się na podstawie dorobku naukowego i pracy *Cykl publikacji dotyczących średniowiecznego budownictwa obronnego*. Mianowano go profesorem nadzwyczajnym w Instytucie Historii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.

Był członkiem Komisji Archeologii Średniowiecza Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN w Warszawie (1995–2005), Rady Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych przy UMK (od 1992), Rady Naukowej ds. Archeologii Średniowiecza przy Generalnym Konserwatorze Zabytków RP (1990–1992), Spišského dejepisného spolku w Levoči (Słowacja; od 1993), Rady Naukowej Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu (od 1996). W l. 1991–2010 sekretarz Stowarzyszenia Naukowego „Kultura i Natura” z siedzibą w Krakowie. W 2001 otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. W 2002, za publikację *Leksykon zamków w Polsce*, otrzymał zespołowe wyróżnienie Ministra Infrastruktury RP.

Odrębnym polem działalności było sporządzanie opinii i ekspertyz wynikających z funkcji rzeczoznawcy MKiS w specjalności „Badania archeologiczne późnego średniowiecza i czasów nowożytnych” (1995–2006); opracował ich ponad 30. Dotyczyły głównie prac badawczych i konserwatorskich prowadzonych na średniowiecznych zamkach oraz innych obiektach podlegających ochronie konserwatorskiej. Opiniował także plany zagospodarowania przestrzennego.

W ostatnich latach życia ciężka choroba ograniczyła aktywność K., który skupił się na katalogowych i syntetycznych ujęciach średniowiecznych zamków w dolinie Dunajca i na terenie Jury Ojcowskiej. Badał kwestie

związane z morfologią budowli obronnych, funkcje ufortyfikowanych założeń w ramach administracyjnych i obronnych zadań monarchii Piastów i Jagiellonów.

Materiały naukowe pozostałe po K. znalazły się, za zgodą córki, w archiwum Oddziału Terenowego NID w Krakowie. Po opracowaniu zostaną udostępnione badaczom.

Zm. 10 IX 2019 w Krakowie. Pochowany został 13 IX 2019 w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Krościenku n. Dunajcem.

Bibliografia (wybrana): *Problematyka badań średniowiecznych groźców w zachodniej Małopolsce*, Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, 1982, t. 14 (2), s. 302–304; *Średniowieczne rezydencje obronne w zachodniej Małopolsce*, [w:] *Średniowieczne siedziby rycerskie w ziemi chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich*, red. A. Kola, Toruń 1987, s. 167–179; *Średniowieczne budowle warowne w dolinie Dunajca w świetle nowszych badań*, „Rocznik Sądecki” 1992, t. 20, s. 9–34; *Późnośredniowieczne rezydencje obronne możnowładztwa ziemi krakowskiej i sandomierskiej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna” 1989–1990, nr 36, s. 45–55; *Średniowieczne zamki ziemi krakowskiej na tle przemian gospodarczych i politycznych*, „Archaeologia Historica”, Brno 1994, t. 19, s. 283–288; *Castrum Scala. Zamek księcia śląskiego Henryka Brodatego pod Krakowem*, [w:] *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Zamek*, red. K. Wachowski, Wrocław 1996, s. 101–111; *Uwagi o średniowiecznym budownictwie obronnym biskupów krakowskich*, „Teki Krakowskie” 1996, t. 3, s. 135–149; *Średniowieczne budowle obronne na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego i w okolicy w świetle wyników nowszych badań*, *Ojców* 1999, s. 35; *Château et ville en Pologne de midi*, [w:] *Castrum Bene*, t. 6, Praha 1999, s. 139–152;

Leksykon zamków w Polsce, red. L. Kajzer, Warszawa 2001, s. 592 (współaut. L. Kajzer, J. Salm); *Kierunki rozwoju przestrzennego Krościenka nad Dunajcem w okresie średniowiecza (uwagi polemiczne)*, „TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury PAN” 1985, t. 19, s. 87–92; *Mapy i wykazy stanowisk średniowiecznych i nowożytnych na terenie Małopolski*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna” 1989–1990, nr 36, s. 222–230; *Pradziejowe i średniowieczne osadnictwo*, [w:] *Krakowskie Parki Krajobrazowe. Informator przyrodniczy*, red. S. Michalik, Kraków 1996, s. 50–56; *Ochrona wartości krajobrazu i środowiska kulturowego w studium do planu i miejscowym planie zagospodarowania gminy*, „Studia i Materiały. Krajobrazy” 1998, t. 18 (30), red. Z. Myczkowski, Warszawa 1998, s. 186; *Uwagi o roli archeologii w badaniu dawnego krajobrazu kulturowego*, [w:] *Krajobrazy. Księga Pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Janusza Bogdanowskiego*, red. S. Kołodziejcki, R. Marcinek, Kraków 2000, s. 119–141; *Krajobraz kulturowy Polski. Województwo małopolskie*, red. J. Bogdanowski, Kraków–Warszawa 2001, s. 240; *Dziedzictwo kulturowe Pienińskiego Parku Narodowego i jego otoczenia*, [w:] *Ochrona dóbr kultury i historycznego związku człowieka z przyrodą w Parkach Narodowych*, red. J. Partyka, Ojców 2003, s. 369–382 (współaut. A. Siwek); *Odbudowa miasta i konserwacja zabytków*, [w:] *Szydłów przez stulecia*, red. C. Jastrzębski, Szydłów 2011, s. 223–240.

Autor: Roman Marcinek

KRZYŚLAK Bolesława Kazimiera (1942–2016)

historyk sztuki, dokumentalista

Ur. 1 X 1942 w Poznaniu, córka Feliksa Pawlaka, robotnika kolejowego, i Kazimierzy z d. Tyrakowskiej. Po ukończeniu IX LO w Poznaniu w 1960 podjęła pracę korek-

torki w redakcji „Ekspresu Poznańskiego”. W 1962 rozpoczęła studia na kierunku historia sztuki na UAM w Poznaniu, ukończone egzaminem magisterskim w 1967. Od lipca do lutego 1968 pracowała w PP Desa – Dzieła Sztuki i Antyki w Poznaniu, a od marca 1968 do czerwca 1969 w Bibliotece Głównej UAM. W l. 1969–1990 pracowała w poznańskim oddziale Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, początkowo jako asystent w Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej, uczestnicząc w stacjonarnych badaniach archeologicznych, potem jako konsultant, a następnie jako główny specjalista w Pracowni Naukowo-Historycznej, gdzie oprócz opracowywania dokumentacji historyczno-architektonicznych zajmowała się nadzorama konserwatorskimi nad pracami remontowo-konserwatorskimi prowadzonymi przez PP PKZ w Poznaniu. W 1990 podjęła pracę w PSOZ w Poznaniu (ob. WUOZ); po przejściu na emeryturę w 1999 pracowała tam nadal w niepełnym wymiarze do 2004. Jako starszy inspektor zajmowała się zabytkami nieruchomymi miast i wsi: Czerniejewo, Gniezno (miasto i gmina), KłECKO, Kiszkowo, Łubowo, Mieleszyn, Niechanowo, Trzemeszno i Witkowo; prowadziła nadzory konserwatorskie nad wieloma realizacjami, m.in. nad adaptacją zabudowań rzeźni miejskiej w Gnieźnie do nowych funkcji.

Jest autorką ok. 50 studiów historyczno-architektonicznych wykonanych w l. 1974–2002 w czasie pracy w PP PKZ oraz na zlecenie wojewódzkich konserwatorów zabytków w Poznaniu, Lesznie, Zielonej Górze i Pile, dotyczących głównie wielkopolskiej architektury rezydencjonalnej i sakralnej ze szczególnym uwzględnieniem kościołów ewangelickich. M.in. wykonała opracowania dla pałaców w: Brzeżanach, Czerninie, Iwnie, Kłodzie Małej, Krześlicach, Ligocie, Osieku, Osetnie, Posadowie, Witoszycach, dworu w Łopuchowie, kościołów poewangelickich w: Kłępsku, Chlastawie, Czeladzi Wielkiej, Obornikach Wielkopolskich, Sie-

rakowie, Poznaniu (kościół św. Pawła, ob. Najświętszego Zbawiciela), we Wronińcu oraz sakralnych założeń katolickich, jak: zespół pofilipiński z kościołem św. Małgorzaty w Poznaniu, zespół pocysterski i kościół farny w Wągrowcu, kościół św. Jerzego w Przyczynie Górnej, kościół św. Marcina i pałac opacki w Sicinach, kościół św. Wawrzyńca w Czerninie. Dokumentacje te znajdują się w archiwach poznańskiego oddziału NID oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków (będących zleceńodawcami).

K. jest także autorką ponad 40 publikacji (artykułów i monografii książkowych). Starannie i wnikliwie wykonane dokumentacje konserwatorskie przyczyniły się do powstania artykułów poświęconych kościołom ewangelickim, które stanowiły szczególnie przedmiot jej zainteresowania, m.in. ze względu na ich stan zachowania, niepewną przyszłość, ewentualnie nową adaptację: *Poewangelicki kościół w Chlastawie* (1992), *Jaka będzie przyszłość poewangelickiego kościoła w Sierakowie* (1993), *Ewangelicki kościół w Obrzycku* (1994), *Dawny kościół ewangelicki w Lwówku* (1996), *Dawny kościół ewangelicki w Gnieźnie* (1998), *Zapomniany kościół ewangelicki w Kopanicy, powiat Wolsztyn* (2007, wszystkie opublikowane w kwartalniku „Kronika Wielkopolski”). Ponadto jest autorką artykułów: *Poewangelicki kościół w Jarocinie* („Zapiski Jarocińskie” 2010, nr 3–4), *Kościół św. Jana Ewangelisty w Bralinie. Przyczynek do dziejów ewangelickiej architektury sakralnej na pograniczu śląsko-wielkopolskim* (2012), *Dawny kościół ewangelicki w Pogorzeli. Z dziejów przekształceń architektury ewangelickiej w Wielkopolsce* (2013, obydwie w „Ecclesia”, t. 7, 8). W „Wielkopolskim Biuletynie Konserwatorskim” opublikowała: *Problemy konserwatorskie romańskiego kościoła św. Mikołaja i Wniebowzięcia NMP w Gieczu* (t. 1, 2002), *Kościół ewangelicki w Wielkopolsce. Stan zachowania i problemy konserwatorskie* (t. 2, 2003). Pisała także o kościołach katolickich i rezydencjach:

Dawna rezydencja Łąckich w Posadowie (1994), *Dawna rezydencja Mielżyńskich w Iwnie* (1994), *Ginący dwór w Łopuchowie* (1996), *Neogotycka rezydencja Radońskich w Krześlicach* (1998, wszystkie w „Kronice Wielkopolski”). Ponadto w „Zapiskach Jarocińskich” (2009, nr 1–2) opublikowała artykuły: *Z historii Tarzec i ich właścicieli, Opisanie wsi Tarce z ilustracji dóbr klucza radlińskiego z 1773 r.*, *Stanisław Hebanowski architekt tarzeckiego pałacu (1820–1898)*.

Na emeryturze nadal rozwijała swoje zainteresowania tematyką konserwatorską i opracowała monografię wsi *Iwno* (Poznań 1999) i kościoła poewangelickiego w Poznaniu: *Dawny kościół św. Pawła, obecny kościół Najświętszego Zbawiciela* (Poznań 2003, wznowienie uzupełnione Poznań 2017). Kolejne poznańskie monografie przygotowała we współpracy z Zofią Kurzawą: *Kościół św. Małgorzaty na Śródcie w Poznaniu* (Poznań 2009), *Kościół św. Jana Jerozolimskiego za Murami na poznańskiej Komandorii* (Poznań 2011), *Kościół Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana* (Poznań 2012), *Kościół Matki Boskiej Bolesnej w Poznaniu* (Poznań 2013).

Od 1967 należała do poznańskiego oddziału SHS, biorąc w nim aktywny udział jako członek zarządu, skarbnik, członek Komisji Rewizyjnej i kierownik powołanej w 2002 Sekcji Konserwatorskiej, a także delegat na sesję SHS. Zajmowała się również propagowaniem i popularyzowaniem wiedzy o sztuce i zagadnieniach konserwatorskich. Jako członek Akademickiego Klubu Seniora w Poznaniu opracowała plan dla kilku wycieczek po drewnianych kościołach Wielkopolski, po których oprowadzała. Angażowała się także w życie kulturalne Grunwaldu, dzielnicy, w której mieszkała, pisząc do lokalnej gazety.

Za swą działalność zawodową otrzymała odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami”.

W 1977 wyszła za mąż za Adama Krzyślaka, pracownika PP PKZ, technika budowlanego, zajmującego się również projektowaniem.

Zm. 16 II 2016. Pochowana została na cmentarzu parafialnym na Górczynie w Poznaniu.

Bibliografia: *Spis dokumentacji konserwatorskich PP PKZ 1951–1991 Poznań*, Warszawa 1992; *Katalog dokumentacji PP PKZ zabytków w Polsce Zachodniej i Północnej 1951–1993*, red. L. Krzyżanowski et al., Warszawa 1995; R. Piechowiak, „Bibliografia publikacji Bolesławy Krzyślak” (mps w posiadaniu autora); archiwum SHS oddział Poznań; archiwum Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; informacje rodziny.

Autor: Zofia Kurzawa

KRZYŻANOWSKA Hanna (1934–2019)
historyk sztuki, redaktor

Ur. 27 IV 1934 w Warszawie, córka Tadeusza Stanisława Malinowskiego, inżyniera elektryka, i Seweryny z Urbańskich, nauczycielki. Ojciec, podczas wojny zaangażowany w działalność konspiracyjną, zginął tuż po wybuchu powstania warszawskiego – 2 VIII nad ranem. Po wojnie matka wraz z dwójką dzieci przeniosła się na Dolny Śląsk, gdzie otrzymała pracę w szkole w Szczawienku k. Wałbrzycha.

Po ukończeniu LO w Wałbrzychu, w l. 1952–1956 K. studiowała historię sztuki na KUL-u. W 1957 uzyskała stopień magistra na podstawie pracy *Osiemnastowieczne freski w kościele pojezuickim w Krasnymstawie*, której promotorem był prof. dr Piotr Bohdziewicz. Pod koniec studiów pracowała w bibliotece Zakładu Historii Sztuki KUL-u, a także w Bibliotece Lubelskiego Domu Kultury na Zamku. W l. 1958–1959 była nauczycielką w Szkole Rzemiosł Budowlanych nr 1 w Lublinie. Po przeniesieniu się do Warszawy w 1959 rozpoczęła pracę jako redaktor w Centralnym Ośrodku Metodyki Upowszechniania Kultury (Centralna Po-

radnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego). W l. 1965–1981 pracowała w ZMiOZ MKiS, gdzie pełniła funkcję naczelnika wydziału (1977–1979), a później zajmowała stanowisko starszego specjalisty; pracowała w Wydziale Architektury i Urbanistyki, którego naczelnikiem był Feliks Kanclerz, architekt i przewodniczący Komisji Ochrony Zabytków PTTK skupiającej społecznych opiekunów zabytków. Kontynuując jego działalność, zajmowała się kontaktami ZMiOZ-u z organizacjami społecznymi zainteresowanymi opieką nad zabytkami; ponadto organizowała stypendia naukowe i tzw. wymianę zagraniczną dla konserwatorów i pracowników muzeów. Kilkakrotnie też była na takich stypendiach, m.in. we Włoszech i w Jugosławii. W 1977 weszła do zespołu redakcyjnego „Spotkań z Zabytkami” wydawanych przez ODZ początkowo jako informator, a później czasopismo. W 1981 podjęła pracę w ODZ jako kierownik Działu Architektury i Urbanistyki, funkcję tę pełniła do 1992, a następnie do przejścia w 1994 na emeryturę była zastępcą kierownika tego działu. Pod jej kierunkiem realizowano, zainicjowaną w 1975 przez dyrektora ODZ prof. Wojciecha Kalinowskiego, ewidencję zabytków architektury obejmującą wszystkie obiekty o wartościach zabytkowych (tzw. białe karty i spis adresowy). Zadania te były finansowane przez ODZ, a ich jakość wykonania także akceptowana. Trwające ponad 20 lat prace ewidencyjne objęły kilkaset tysięcy pozycji, a ich wyniki, czyli spisy wojewódzkie, publikowano od 1984 w cyklu *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*. Wymagało to stałej współpracy z wojewódzkimi konserwatorami zabytków i współdziałającymi z nimi biurami dokumentacji. To z inicjatywy K. powstała w ODZ seria słowników terminologicznych architektury, m.in. *Stolarka okienna czy Architektura obronna*. Interesowała ją również ochrona prawna zabytków. W 1986 wraz z Danutą Jaskanis opracowała informator *Wpisywanie dóbr kultury do rejestru zabytków*, normujący po-

stępowanie w tym zakresie, przeznaczony dla wojewódzkich konserwatorów zabytków.

W 1999 K. rozpoczęła z Henrykiem Kondzielą pracę nad PSBKZ, którego byli głównymi redaktorami. Realizowali w ten sposób inicjatywę zgłoszoną przez H. Kondzielę i zaaprobowaną przez Walny Zjazd SKZ (wydawcy słownika). Tej pracy poświęciła ostatnie lata życia – pozyskiwała autorów biogramów, redagowała i korygowała teksty z typową dla siebie skrupulatnością i rzetelnością. Jest autorką 20 biogramów i współautorką 4 (z L. Krzyżanowskim) zamieszczonych w PSBKZ.

Od 1959 była członkiem Związku Zawodowego Pracowników Sztuki i Kultury aż do czasu powstania w 1980 NSZZ „Solidarność”. Znalazła się w grupie inicjatywnej utworzenia komórki tego związku w MKiS, co mimo że nie spotkało się z przychylnością tamtejszych władz i związku branżowego, dzięki uporowi K. i kilku innych osób, głównie z ZMiOZ-u, zostało zrealizowane. Była wieloletnim aktywnym członkiem PTTK, gdzie podejmowała działania społeczne na rzecz ochrony zabytków, była we władzach ZG PTTK, m.in. jako zastępca przewodniczącego Komisji Opieki nad Zabytkami. Od 1965 należała do Klubu Morskiego PTTK „Bryza”, gdzie uzyskała patent sternika jachtowego. Była zapaloną żeglarką, jeździła na nartach i brała udział w niezliczonych wyprawach turystycznych. Miłośniczka zarówno zabytków, jak i przyrody, pod koniec życia chętnie rysowała i malowała akwarelami rozmaite rośliny.

K. należała do SHS od 1958 (w l. 1979–1981 była w zarządzie Oddziału Warszawskiego) oraz do SKZ od czasu jego powstania (1981).

Za swoją działalność zawodową i społeczną otrzymała Złotą Odznakę „Za opiekę nad zabytkami” (1974), Medal Stulecia Turystyki Polskiej PTTK (1974), Srebrny Krzyż Zasługi (1975), Złoty Krzyż Zasługi (1980), Medal KEN (1980), Medal za ochronę zabytków woj. poznańskiego (1985,

1986), Dyplom Honorowy za osiągnięcia w upowszechnianiu kultury (1987).

Była trzykrotnie zamężna. Pierwszym mężem był Stanisław Michalczuk, historyk sztuki, drugim – Marian Struk, retuszer fotografii, a trzecim – Lech Krzyżanowski, dr historii sztuki. Była bezdzietna.

Zm. 19 X 2019 w Majdanie k. Warszawy. Pochowana została w grobie rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Bibliografia: archiwum rodzinne w posiadaniu bratanicy Anny Malinowskiej zamieszkałej w Warszawie; informacje własne i kolegów z pracy.

Autor: Małgorzata Merkel-Massé

KRZYŻANOWSKI Lech Bronisław (1931–2017)

historyk sztuki, konserwator zabytków, redaktor wydawnictw konserwatorskich, wykładowca akademicki

Ur. 22 XI 1931 w Tczewie, syn Urbana i Ireny z d. Żukowskiej. Ojciec był oficerem Polskiej Marynarki Handlowej i floty handlowej USA, później pracownikiem Ministerstwa Żeglugi. Wczesne dzieciństwo K. spędził w Gdyni. Większą część okresu II wojny światowej przebywał u rodziny w Siedlcach, gdzie rozpoczął naukę w gimnazjum (1944–1945), którą zakończył w Tczewie (1945–1947). Uczęszczał do V Państwowego Liceum im. Stefana Żeromskiego w Gdańsku-Oliwie (1947–1950), gdzie zdał maturę według programu humanistycznego. W l. 1946–1950 należał do Związku Harcerstwa Polskiego, a w l. 1948–1955 do Związku Młodzieży Polskiej. Ukończył historię sztuki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM w Poznaniu (1950–1955). W 1967 uzyskał tamże stopień naukowy doktora nauk humanistycznych z zakresu historii sztuki na podstawie dysertacji *Gdańska monumentalna rzeźba kamienna lat 1517–1628*.

Przez większą część pracy zawodowej związany był z Przedsiębiorstwem Państwowym Pracownie Konserwacji Zabytków. Pracę rozpoczął w 1955 w Oddziale Gdańsk PP PKZ, gdzie zorganizował Pracownię Dokumentacji Naukowo-Historycznej, którą kierował do 1962. Zainicjował i wdrożył do stałej praktyki dokumentację wykonawczą prac budowlano-konserwatorskich, przyjętą później – jako zasadę – w PKZ, oraz nadzory konserwatorskie w wykonawstwie konserwatorsko-budowlanym. Opracował 16 dokumentacji studiów historyczno-architektonicznych i ponad 30 sprawozdań z prac konserwatorskich z terenów północnej Polski (m.in.: Braniewo, Gdańsk, Elbląg, Lidzbark Warmiński, Malbork, Pasłęk, Sztum). W 1955 sporządził studia historyczno-architektoniczne: *Gdańsk. Kościół św. Ducha* oraz *Braniewo. Pałac* (skrótowo); w 1956: *Gdańsk. Kościół św. Barbary*; w 1957: *Gdańsk. Kościół św. Katarzyny*, *Gdańsk. Plebania kościoła NMP – Dom Ferberów*, *Gdańsk. Twierdza Wisłoujście*, *Gdańsk. Brama Świętego Ducha*, *Gdańsk. Brama św. Jana*; w 1958: *Gdańsk. Twierdza Wisłoujście – pierścień domków i koszar*, *wieniec*, *Gdańsk. Brama Krowia*; w 1959: *Stalewo. Dom podcieniowy nr 14*, *Ostróda. Kościół poewangelicki, Rychnowo. Kościół* (notatka opisowa); w 1960: *Gdańsk. Dwór Artusa*, *Gdańsk-Oliwa. Pałac Opacki*, *Elbląg. Zespół poszpitalny Świętego Ducha* (badanie północnej elewacji); w 1962: *Żuławskie domy podcieniowe*, t. 1–12, *Gdańsk. Kościół N.M.P. – wnętrze* (wnioski konserwatorskie). Konsultował prace wykonywane w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki PP PKZ. Członek wojewódzkiej rady konserwatorskiej.

Po przeniesieniu się do Warszawy kierował Działem Zabytków Ruchomych ODZ (1963–1970). Nadzorował ewidencję dokumentacji (kościóły, pałace, cmentarze itd.) w całym kraju. Zreorganizował pracę działu; wprowadził nowe, skuteczne metody gromadzenia i kontroli dokumentacji w terenie. Ścisłe współpracował z uczelniami wyższy-

mi kształcącymi konserwatorów dzieł sztuki. Organizował krajowe i międzynarodowe seminaria i konferencje z zakresu dokumentacji i konserwacji.

Do końca lat 60. prowadził działalność naukową i popularyzatorską w dziedzinie historii sztuki (referaty, publikacje, prelekcje popularne). Zajmował się też problematyką konserwacji malowideł ściennych (m.in.: *Konserwacja malowideł ściennych w Polsce w latach 1945–1964*, OZ 1966, nr 2, s. 37; *Dyskusja o konserwacji malowideł ściennych*, OZ 1968, nr 3, s. 67–77), rzeźbą (m.in. *Wymiana oryginału na kopię w wypadkach postępującego zniszczenia rzeźb kamiennych*, OZ 1967, nr 2, s. 12) oraz nagrobkami (m.in.: *Plastyka nagrobna Wilhelma van den Blocke*, BHS 1958, nr 3–4, s. 270–298; *Gdańskie nagrobki Bahrów i Kosów*, BHS 1968, nr 4, s. 454–462; Z. Świechowski, L. Krzyżanowski, *Nagrobki i epitafia*, [w:] *Katedra gnieźnieńska*, red. A. Świechowska, Poznań 1970, s. 197–274). Od początku l. 70. działalność naukową i popularyzatorską przeniósł na zagadnienia konserwatorskie. Publikował recenzje książek z zakresu historii sztuki i konserwacji w miesięczniku „Nowe Książki” (1971–1973).

W 1971 rozpoczął pracę w Zarządzie PP PKZ na utworzonym wówczas stanowisku zastępcy dyrektora naczelnego zarządu ds. naukowo-konserwatorskich oraz redaktora naczelnego wydawnictw PP PKZ. Był odpowiedzialny za praktyczne wdrażanie i ulepszanie współpracy interdyscyplinarnej jednostek naukowo-badawczych i konserwatorskich PP PKZ. Zarządzał badaniami naukowymi oddziałów terenowych PP PKZ z zakresu sztuk pięknych, historii i archeologii, realizowanymi w trakcie prac konserwatorskich w kraju i za granicą. Pełnił nadzór nad szkoleniami zawodowymi i podyplomowymi, zagadnieniami metodologii prac; egzekwował jakość prac konserwatorskich. Koordynował współpracę z dyrektorami oddziałów terenowych PP PKZ. Organizował szkolenia metodologiczne, współpracował

z wyższymi uczelniami i instytutami naukowo-badawczymi w Polsce.

W l. 1974–1979 był dyrektorem Urzędu Konserwatorskiego Miasta Stołecznego Warszawy, pełniąc funkcję konserwatora zabytków Warszawy i województwa stołecznego. Planował działalność konserwatorską, ściśle współpracował z Naczelnym Architektem Warszawy, jego agendami i biurami projektowymi stolicy. Wykazał właściwe zrozumienie problematyki zabytków kościelnych, umiejętnie współpracując z Kurią Metropolitalną oraz Radą Prymasowską Budowy Kościołów. Kontrolował prace budowlano-konserwatorskie zabytków architektury, prowadzone na cmentarzach i zabytkowych terenach zielonych. Dokonywał na szerszą niż poprzednio skalę wpisów kamienic z przełomu XIX i XX w. do rejestru zabytków, głównie w trybie awaryjnym, gdy obiektom groziła zagłada (rozbiórka). Zainicjował dokumentowanie fotograficzne badania kamienic (19 tys. negatywów, w tym duża część zdjęć detali wystroju wnętrza i fasad; 600 przezroczyc) oraz spektakularne akcje ratunkowe i skutecznie realizowane prace konserwatorskie (np. kamienicy pałacowej przy ul. Zielnej 49). Udana była próba wyprzedzenia w sferze dokumentacyjnej działań inwestorskich w dużych rejonach stref ochrony konserwatorskiej w śródmieściu Warszawy. Spowodował rozpoczęcie publikacji urzędowego spisu zabytków architektury Warszawy w postaci serii *Spis budynków objętych ochroną konserwatorską na terenie Miasta Stołecznego Warszawy*. Powstały wytyczne konserwatorskie do planu zagospodarowania przestrzennego wielu miejscowości na terenie województwa. Kilka-kaset audycji radiowych, telewizyjnych, wywiadów, artykułów i notatek zainicjowanych przez Urząd popularyzowało zagadnienia konserwatorskie. Znacznie poszerzył zaplecze społecznych organizacji współpracujących z Urzędem konserwatorskim (L. Krzyżanowski, *O program ochrony zabytków Warszawy*, „Kronika Warszawy” 1975, nr 2

(22), s. 131–135; tenże, *Podstawowe problemy w pracy warszawskiego Urzędu Konserwatorskiego*, „Biuletyn Informacyjny Rady Narodowej Miasta Stołecznego Warszawy” 1977, nr 7, s. 40–53; B. Januszkiewicz, L. Krzyżanowski, *Działalność konserwatora zabytków miasta i województwa stołecznego warszawskiego w latach 1974–1979*, OZ 1981, nr 1–2, s. 100–107).

W 1979 ponownie objął stanowisko zastępcy dyrektora naczelnego zarządu PP PKZ ds. naukowo-konserwatorskich, które pełnił do 1990. Współpraca z prof. Tadeuszem Polakiem, naczelnym dyrektorem PP PKZ (1965–1992), była „najciekawszym okresem [Jego] życia zawodowego”. Przedsiębiorstwo zrealizowało wówczas największą liczbę różnorodnych projektów konserwatorskich w kraju i za granicą. Zakres obowiązków K. poszerzono o nadzór nad zagadnieniami projektowania (architektura i urbanistyka), zagranicznymi misjami naukowo-konserwatorskimi oraz nad badaniami w ramach postępu naukowo-technicznego. Nadzorując pion naukowo-konserwatorski PP PKZ, firmy zatrudniającej kilka tysięcy pracowników, dążył do podnoszenia i poszerzania kwalifikacji własnych i podległych pracowników. W szczególności rozwinął system regularnie organizowanych seminariów i konferencji naukowych poszczególnych specjalności z udziałem służby konserwatorskiej, często podsumowywanych publikacją materiałów. Zdobył bogate doświadczenie ze współpracy międzynarodowej, zarówno w perspektywie europejskiej, jak i północnoafrykańskiej i azjatyckiej. Pełnił nadzór merytoryczny, uczestniczył w naradach terenowych i redakcji wydawnictw 12 misji badawczo-konserwatorskich PP PKZ, działających w Algierii, na Białorusi, w Egipcie, Kambodży, na Kubie oraz w Macedonii, Mongolii i Wietnamie (1972–1994); *Misje naukowo-konserwatorskie PP PKZ. Działalność interdyscyplinarna w skali globalnej*, [w:] *Conservatio aeterna creatio est. Seminarium z okazji 50-lecia pracy w ochronie*

i konserwacji zabytków Profesora Tadeusza Polaka, red. A. Żaboklicki, Kielce 1998, s. 21–28). Nadzorował także m.in. zespoły badawcze i projektowe PP PKZ, pracujące na Starym Mieście (kasba) Algieru w Algierii (1983–1984).

Rozwinął na dużą skalę współpracę zagraniczną PP PKZ z wiodącymi instytucjami konserwatorskimi: narodowymi (m.in.: The English Heritage i The University of York – The Institute of Advanced Architectural Studies, Anglia; The Getty Conservation Institute, USA; Centro Nazionale delle Ricerche, Włochy) oraz międzynarodowymi (m.in.: ICOMOS, Paryż, ICCROM, Rzym, UNESCO, Paryż). Był jednym z koordynatorów Grupy Roboczej Krajów Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów (1988–1990). Dzięki utrzymywaniu partnerskich stosunków z konserwatorskim środowiskiem w kraju i poza granicami możliwe były wspólne badania, publikacje oraz zwiększona liczba stypendiów fundowanych przez zagranicznych partnerów dla pracowników PP PKZ.

Wiedzę konserwatorską pogłębiał w trakcie pobytów zagranicznych, m.in. w Egipcie (Egipska Organizacja Starożytności EAO, 1972 i 1989 – pobyty miesięczne, 2003 – pobyt tygodniowy), Wielkiej Brytanii (1978 – miesiąc), Holandii (Rijksdienst voor Monumentenzorg – 2 miesiące) oraz Iranie (Ministerstwo Budownictwa Mieszkanowego i Planowania Urbanistycznego, 1996 – 2 miesiące).

Uczestniczył w licznych sympozjach i konferencjach w kraju i za granicą oraz w otwarciach wystaw konserwatorskich (Austria, Belgia, Dania, Egipt, Japonia, Kanada, Kuba, Niemcy, Nikaragua, Syria [*Międzynarodowe sympozjum poświęcone konserwacji Starego Miasta w Aleppo*, OZ 1984, nr 2, s. 135–136], Szwecja, Wielka Brytania, ZSSR), gdzie wygłosił kilkadziesiąt referatów jako przedstawiciel PP PKZ, MKiS, MSZ o pracach konserwatorskich prowadzonych przez PP PKZ i problemach ochro-

ny i konserwacji zabytków (m.in. *Thesen zu Stadterneuerung und Denkmalpflege in Polen*, [w:] *Stadterneuerung im Wandel – Erfahrungen aus Ost Und West: Internationales Symposium, Berlin-Wedding, 27–29 Oktober 1988*, red. M. Dase, J. Lüttke, H. Wollman, Basel 1989, s. 57–60). Prowadził także ożywioną działalność popularyzatorską w radiu i telewizji.

Miał niezwykłą lekkość pisania zarówno artykułów naukowych, jak i tekstów popularnonaukowych. Autor ok. 150 opracowań badawczych, not, artykułów, wstępów do publikacji zbiorowych z zakresu teorii oraz praktyki ochrony i konserwacji dziedzictwa kultury. Jego prace dotyczyły najważniejszych zabytków Polski: m.in. Gdańska, katedry w Gnieźnie, zamku krzyżackiego w Malborku, Starego Miasta w Toruniu, Zamku Królewskiego w Warszawie (*Warszawa*, b.m.w. 1998, wyd. pol., ang., franc. i niem.; *Zamek Królewski w Warszawie – dzieło konserwatorskie*, [w:] T. Polak, *Restytucja Zamku Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 2001, s. 10–20), oraz najwybitniejszych konserwatorów zabytków (m.in. P. Biegańskiego, B. Marconiego, J. Zachwatowicza). Większość artykułów publikował w „Ochronie Zabytków” (od 1964), „Biuletynie Historii Sztuki” (1958–1969) i „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki” (1963–1994).

Autor książek i przewodników poświęconych kulturowemu dziedzictwu Trójmiasta: *Historical Centre of Gdańsk. Reconstruction and Role within the Conurbation*, KAIU 1967, nr 2, s. 11–29; *Ratusz Głównego Miasta w Gdańsku. Konserwacja, rola współczesnej plastyki w zabytkowym wnętrzu*, OZ 1970, nr 4, s. 252–266; *Gdańsk z perspektywy Głównego Miasta. Problematyka konserwatorska po 1945*, [w:] *Gdańsk średniowieczny w świetle najnowszych badań archeologicznych i historycznych*, red. H. Paner, Gdańsk 1998, s. 143–146; *Gdańsk*, Warszawa 1977 (Artystyczne Stolice Świata), wyd. w j. ros.: Moskwa 1980; *Gdańsk Sopot Gdynia. Przewodnik*, 1977; *Gdańsk, Miasto Hanzy i So-*

lidarności, Berlin–München 1992, wyd. pol., niem. i ang.; *Stary piękny Gdańsk*, Toruń 1992 (Seria Zabytków Sztuki i Kultury Polski Północnej), wyd. pol., ang., niem.; *Gdańsk Architecture and History 997–1997*, Toruń 1997; *Gdańsk in pictures and words*, Warszawa 1997; *Gdańsk from the Hanseatic League to Solidarity 997–1997*, Łódź 1998; wspólnie z M. Żakiem: *Gdańsk. Perła Bałtyku*, Zielona Góra 2008; autor rozdziałów: *Toruń, Stare i Nowe Miasto* oraz *Malbork. Zamek krzyżacki*, [w:] *Polska. Światowe dziedzictwo UNESCO*, 2017.

Aktywnie uczestniczył w dyskusji o regulacjach prawnych dotyczących ochrony zabytków, m.in.: *Dyskusja o nowelizacji „Ustawy o ochronie dóbr kultury i muzeach” z 1962 r.*, OZ 1984, nr 1, s. 64; *Współczesne koncepcje regulacji prawnych i strukturalnych w ochronie dóbr kultury w Italii*, OZ 1984, nr 1, s. 3–7; *Dyskusja nad artykułem 4 ustawy „O ochronie dóbr kultury i muzeach” [w nawiązaniu do artykułu J.P. Pruszyńskiego „Pojęcie zabytku i ochrony konserwatorskiej w ustawie z 15 lutego 1962 r. (zakres interpretacji art. 4 ustawy)” 1986, nr 2, s. 106–107]*, OZ 1986, nr 2, s. 105–107; *Ku nowej edycji ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach*, OZ 1988, nr 4, s. 299.

Liczne wystąpienia publiczne i teksty poświęcił teorii ochrony i konserwacji zabytków oraz krytyce i etyce konserwatorskiej, m.in.: *Ochrona i konserwacja zabytków*, [w:] *Wstęp do historii sztuki*, t. 1: *Przedmiot – metodologia – zawód*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1973, s. 547–568; *Karta Wenecka czy Karta Konserwacji Zabytków?*, OZ 1975, nr 3–4, s. 217–221; *Od rekonstrukcji do restytucji – kształtowanie koncepcji ideowo-konserwatorskich*, OZ 1987, nr 1–2, s. 7–13; *Historyzm na opak? Refleksje nad konserwacją zabytków w dwudziestym wieku*, OZ 1990, nr 1, s. 12–15; *Czas i konserwacja zabytków*, OZ 1991, nr 1, s. 7–10; *Jana Zachwatowicza koncepcja przestrzeni historycznej*, KAiU 1993, z. 3–4, s. 321–326.

Opracował 6, a we współpracy z żoną, H. Krzyżanowską, 4 biogramy (m.in. T. Polaka i S. Lorentza) do PSBKZ (z. 1–3).

Od 1990 do przejścia na emeryturę w 1995 pełnił funkcję głównego konserwatora PP PKZ, a z firmą był związany zawodowo do 2003. Konsultował ostatni, duży, zagraniczny projekt konserwatorski PP PKZ w Hue, cesarskiej stolicy Wietnamu (1996–1998), oraz próbę powrotu na rynek egipski w 2003.

Uczestnik ciał doradczych MKiS (Zespół Programowo-Organizacyjny ds. Konserwacji Dzieł Sztuki od 1971, Zespół Doradczy ds. Skansenów, Rada ds. Ochrony Zabytków od 1994) oraz wojewody warszawskiego (przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Konserwatorskiej od 1998).

Dużą część działalności zawodowej poświęcił pracy redakcyjnej. Był wieloletnim redaktorem naczelnym kwartalnika „Ochrona Zabytków” (1975–1991) oraz wydawcą PP PKZ. Programował i nadzorował wydawnictwa PP PKZ, które dokumentowały działalność przedsiębiorstwa. Materiały – publikowane głównie przez pracowników – miały charakter roboczych analiz, studiów i naukowych rozpraw. Redaktorem był surowym, wymagającym i bardzo krytycznym, ale życzliwym wobec autorów. Koordynował zespołowy przekład z oryginału w j. niem.: W. Koch, *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne. Leksykon*, Warszawa 1996 (Świat Książki).

Prowadził okresowe wykłady akademickie na: Studium Podyplomowym Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki Wydziału Architektury PW (1984–2002: ochrona i konserwacja zabytków architektury i urbanistyki w Polsce i za granicą); UKSW (1991–2000: etyka konserwatorska i muzealnictwa); Wydziale Konserwacji ASP (1978–1996: problematyka prawa i etyki zawodowej w konserwacji dzieł sztuki) i Wydziale Technologii Drewna SGGW (2001–2005: propedeutyka ochrony zabytków, prawne aspekty ochrony i konserwacji

zabytków w Polsce) w Warszawie; w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych UMK (1981–2005: wykład monograficzny „Problematyka zbudowanego środowiska”).

Pasjonował się fotografią, zwłaszcza dokumentacyjną. Autor licznych zdjęć fotograficznych, głównie barwnych diapozytywów formatu 24×36 mm. W trakcie podróży służbowych i prywatnych po Polsce i świecie (Europa, Afryka, Azja, obie Ameryki) uwiecznił wiele zabytków architektury i różne etapy realizacji prac konserwatorskich. Zbiory dokumentacji fotograficznej (11 400 diapozytywów 24×36 mm oraz negatywy czarno-białe i barwne) zostały przejęte przez NID w 2017, a księgozbiór przekazano, zgodnie z jego wolą, do Instytutu Archeologii UKSW w 2019.

Przez całe życie nie należał do żadnej partii politycznej. W 1955 członek-założyciel gdańskiego oddziału i działacz SHS, prezes Oddziału w Gdańsku i dwukrotnie Oddziału w Warszawie (1967–1970). Przez dwie kadencje pełnił funkcję członka ZG SHS. Od 1961 członek PTTK. Współzałożyciel w 1980 i autor statutu SKZ. Przedstawił referat programowy na zjazd założycielski SKZ 22 X 1981. Był rzeczoznawcą SKZ w zakresie programowania konserwatorskiego w urbanistyce i architekturze oraz metodologii studiów historycznych.

Otrzymał: w 1969 złotą odznakę „Za opiekę nad zabytkami”; 1976 medal „Wielka Maska Nusantara” z dyplomem nr 72 Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie; 1977 odznakę honorową Związku Inwalidów Wojennych PRL; 1978 odznakę honorową „Za zasługi dla Gdańska”; 1980 złotą odznakę honorową „Za zasługi dla Warszawy”; 1984 Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski; 1985 pamiątkowy medal za wyróżniający się udział w konserwacji *Panoramy Racławickiej*; 1986 medal pamiątkowy XXXV-lecia PP PKZ; wyróżnienie specjalne w konkursie GKZ i SKZ na najlepsze prace studialne, naukowe i popularyzatorskie do-

tyczące ochrony zabytków i muzealnictwa w 1996 za *Katalog dokumentacji PP Pracownicy Konserwacji Zabytków Polski zachodniej i północnej 1951–1993*.

Żonaty dwukrotnie: pierwszy raz z Krystyną z Brzozowskich, po raz drugi z Hanną z Malinowskich (historyk sztuki). Z pierwszego małżeństwa miał syna, Tomasza, ur. 1956.

Zm. 1 III 2017 w Warszawie. Pochowany został na cmentarzu Powązkowskim.

Bibliografia: M. Łankiewicz, *Spis Wydawnictw PP Pracownicy Konserwacji Zabytków 1966–1980*, oprac. J. Rudewicz, Warszawa 1981; J. Roguska, *Pomiary detalu architektonicznego kamienic warszawskich z drugiej połowy XIX i początku XX wieku*, KAIU 2011, fasc. 3, s. 113; materiały i informacje z archiwum rodziny.

Autor: Mirosław Olbryś

KUNASIEWICZ Stanisław (1842–1879)

prawnik, krytyk sztuki i dziennikarz, konserwator przy boku Mieczysława Potockiego

Ur. 1842, rodzice nieznani.

Studia ukończył w 1865; doktorant prawniczy na UJK, od 1862 dziennikarz, redaktor „Kuriera Polskiego”, „Mrówki” i „Gońca Lwowskiego”. Z pasją zajmował się archeologią i numizmatyką. W 1865 wybrał się w podróż naukową do Krakowa, Niepołomic i Tyńca; interesowały go zwłaszcza skarby brakteatów. Współzałożyciel Towarzystwa Sztuk Pięknych we Lwowie, zaufany współpracownik i gorliwy pomocnik konserwatora Mieczysława Potockiego. Czynny głównie na terenie Lwowa. Wzorem pozostawał dlań pracujący w Krakowie Władysław Łuszczkiewicz, który głośno żądał ochrony zabytków i zrobił wiele dla ratowania pamiątek ubiegłych stuleci. Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa Naukowo-Literackiego 30 XI

1869 K. domagał się ustanowienia oddziału archeologii, dowodząc, że w ten sposób „Lwów w ślad za dobrze na tem polu zasłużonym Krakowem wiernie rozpocznie stróżować wszystkim pomnikom i zabytkom”. Nie stało się jednak po myśli wnioskodawcy i dopiero w 1875 zawiązało się Towarzystwo Archeologiczne we Lwowie.

W 1866 został konserwatorem-korespondentem ze wskazania Potockiego. Rozgłos zdobył w l. 1866–1868, doprowadzając do remontu krypty (d. kaplicy Bożego Ciała) w kościele Dominikanów. Pracował nad tym także Potocki i Józef Sermak, ale prasowe filipiki K. zwróciły uwagę opinii publicznej na katastrofalny stan zabytku. Kaplica, w 1831 opróżniona z ludzkich szczątków, była wynajmowana na skład. W 1866 K. pisał o zdewastowanych nagrobkach: „Wszystkie przedstawiają rycerzy leżących w zbrojach – ani jednego z nich nie uszanowano. Odrwane, poskrobane, poryte były całe członki lub części. Niektóre uszkodzenia znalezione świeżemi jeszcze, białeły one marmuru i alabastru barwami. Kilka pomników polanych było łojem od przylepianych świeczek, wszystkie okrywał grubo pył brudny, w strzępiach na nich wiszący... [...] u ruin ołtarza i w innych kaplicach nasypywano właśnie kartofle, buraki, rzepę”. K. nadzorował konserwację, tocząc zacięte spory z Sermakiem, o postępach raportując Potockiemu. By finansować prace, organizował koncerty i przedstawienia.

K. zainteresował się też stanem XIV-wiecznego kościoła św. Jana Chrzciciela, Potocki postanowił więc uczynić go kierownikiem prac konserwatorskich. W liście z 12 XII 1868 Potocki pisał: „mam sobie za miły obowiązek upoważnić Pana do zajęcia się restauracją nadwierzchniego starożytnego kościółka św. Jana. W tym celu łącznie z komitetem... chciej Wielmożny Pan zająć się zebraniem odpowiedniego funduszu i w ogóle poczynić w mojem imieniu stosowne do przypisów kroki, które do osiągnięcia tego zamiaru nieodbitcie okazały się

potrzebne. Plan wszakże tej restauracji, jej kosztorys proszę najusilniej pierwej mnie do wiadomości i zatwierdzenia przedłożyć... o pomoc i zasiłek do tej restauracji wezwałem także magistrat lwowski”. By zebrać fundusze, K. zredagował ilustrowaną odezwę-cegiełkę z opisem („Kraj”, nr 105 z 9 VII 1869). Fotografię kościoła kolportowano wśród darczyńców (anonse w: „Rocznik dla archeologów, numizmatyków bibliografów polskich” 1871, s. 345). Nakłonił Teodora Szajnoka, lwowskiego fotografa, do wydania metodą światłodruku albumów ukazujących zabytki (*Album krasiczyńskie*, 1868, oraz *Album żółkiewskie*, 1869).

K. działał, gdy trzeba było, wbrew opinii publicznej. Protestował, wraz z Potockim, przeciwko budowie Kopca Unii Lubelskiej. W tydzień po ceremonii inauguracyjnej (11 VIII 1869) i rozpoczęciu prac narzekał, że „wzgórze zostało rozryte w poszukiwaniu materiału [budowlanego]”, że „rozmaite artefakty różnej wartości, znalezione podczas kopania, albo są niszczone na miejscu, albo trafiają w ręce antykwariuszy”. Dzięki pasji K. – i jego karcącym felietonom – w lwowskich kościołach, cerkwiach i klasztorach zaczęto zwracać baczniejszą uwagę na odszukiwanie i konserwację zabytków. Niestrudzenie szperał po strychach i zakrystiach, wydobywając zapomniane w zakamarkach skarby sztuki. Swoim uporem doprowadził do zinwentaryzowania skarbca katedry łacińskiej. W artykułach prasowych poruszał problemy związane z konserwacją zabytków, informował o zadaniach, apelował o przekazywanie znalezisk do archiwum miejskiego lub zbiorów Zakładu im. Ossolińskich we Lwowie, a w Krakowie do Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (*Mowa miana na Walnem Zgromadzeniu Towarzystwa naukowo-literackiego dnia 30. listopada r. 1869, Kilka słów o „Rocznikach dla archeologów, numizmatów i bibliografów polskich” – i o wydawcy tychże: Drze Stanisławie Krzyżanowskim. Odbitka z odcinku „Gazety Narodowej”, 1872).*

Za miasto wypuszczał się niechętnie. W 1868 nadzorował, z upoważnienia Potockiego, prace archeologiczne prowadzone podczas budowy linii kolejowej z Lwowa do Brodów. W 1872 ogłosił broszurę *Pouczenie popularne o wykopaliskach, popielnicach, ławnicach i starych monetach*, w którym podkreślał wartość podobnych artefaktów.

K. w pismach do Prezydium Rady Miasta i Magistratu miasta Lwowa podpisywał się jako zastępca konserwatora budowli i pomników krajowych Galicji Wschodniej (VIII 1869). Wprawdzie Sermak w liście do J.I. Kraszewskiego (1869), podważał formalną stronę nominacji dla K. („urzędownie do tych czynności powołanym nie był i zajmował się niemi jedynie z zamiłowania przedmiotu”), ale pisarz zdawał sobie sprawę, że rzecz nie w nominacji, lecz zapale. Potwierdził to słowami: „Lwów dotąd najzacofańszy w zakresie opieki nad zabytkami przeszłości, dopiero dzięki staraniom K. żywiej około nich się zakrzętnął” („Tydzień Polityczny, Naukowy, Literacki i Artystyczny” 1870, nr 1, anonimowa nota w Kronice literacko-artystycznej). Brak formalnego mianowania nie umniejsza pasji do działań konserwatorskich K., zwłaszcza w l. 70., po sakrze biskupiej dla ks. J. Stupnickiego (1871–1872), po śmierci W. Pola (1872), L. Horodyskiego (1873) i J. Sermaka (1874). Kiedy jednak w l. 1873–1875 austriacki aparat ochrony zabytków zreorganizowano, powołano K.K. Zentralkommission zur Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmaler, konserwatorzy terenowi byli mianowani przez ministerstwo. Komisja miała prawo powoływania korespondentów, do których należało zastępowanie konserwatorów, badania naukowe i zbieranie przydatnych informacji. Ku temu K. miał niewielkie kwalifikacje.

Wydał prace poświęcone najstarszym dziejom Rusi Czerwonej, m.in. *O wykopaliskach Józefpolskich* (1873) i *Zajęcie Rusi, utrata tejże i ponowne przyłączenie do Polski* (1874). W ostatnich latach życia udzielał się także przy publikacji źródeł, np. archiwum

rodowego Tarnowskich (*Archiwum Wróblewickie*, z. 1–3, Poznań–Lwów 1869–1878). Również tych nie do końca serio traktowanych. Napisał wstęp do ostrej satyry *Aleksandra Weryhy Darowskiego Dyarjusz podróży do Warszawy poprzedzony kilkoma słowy Stanisława Kunasiewicza* (najpierw w lwowskim piśmie „Strzecha” 1872, R. V, z. 10–11, a w 1873 w oddzielnej książeczce), budząc wściekłość konserwatystów. Kazimierz W. Wójcicki i inni protestowali przeciwko utworowi „mającemu na celu zohydzenie nawet wspomnienia szlachty z XVIII wieku”. Zbeształ autora, a K. pouczył surowo: „Przyznać musimy z sumiennem przekonaniem, że żadnej usługi tem nie uczynił dla nas. Dał jej tytuł niewłaściwy *Stara satyra polska*, albowiem jest to najohydniejszy paszkwil jadowitego, a co tem boleśniesz, zdolnego pióra”.

Pasją K. było badanie przeszłości Lwowa. W 1874 wydał własny przewodnik po mieście (*Przechadzki archeologiczne po Lwowie*), najpierw w „Przeglądzie Polskim”, potem jako książkę. Pracę poprawiał i uzupełniał, po 1878 jego *Przewodnik po Lwowie z zarysem historii miasta i planem teatru* kilkakrotnie wznawiano. Opublikował także: *Wiadomość historyczna o obrazie Matki Bożej w wielkim oltarzu kościoła archikatedralnego lwowskiego obrządku łacińskiego* (1876), *Przewodnik po kościele Bożego Ciała oo. Dominikanów we Lwowie* (1876), *Lwów w 1809 roku* (1877).

Był surowym recenzentem. Szczególnym jego „wrogiem” był Antoni Julian Schneider (1825–1880), historyk amator, którego pracom K. nie szczędził krytyki. Surowo ocenił *Encyklopedię* A. Schneidra w obszernej recenzji (*Encyklopedya do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym itd. zebrał i wydał Antoni Schneider, ocenił S.K.*) zamieszczonej w „Roczniku dla Archeologów, Numizmatyków i Bibliografów Polskich” (1871); wytknął mu brak metody naukowej i sugerował oddanie wydawnictwa pod opiekę Grona Konserwato-

rów Galicji czy TNK. Podobnie ocenił jego przewodnik po Lwowie (*Wzmianka krytyczna o Przewodniku po mieście Lwowie*, 1873). K. zajmował się także tłumaczeniami „powiastek dla młodzieży” Franza Hoffmana, wydawanych przez Gubrynowicza i Schmidta we Lwowie: *Głos Pana nad Pany, przełożył Stanisław Kunasiewicz z czterema rycinami* (1877), *Wuj i siostrzeniec* (1876) i in.

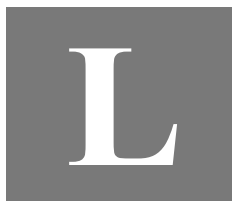
Nie założył rodziny.

Zm. po krótkiej chorobie 12 V 1879 w szpitalu we Lwowie.

Bibliografia: A. Abramowicz, *Wiek archeologii. Problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej*, Warszawa 1967; M. Blombergowa, *Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928*, [w:]

Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku, red. Z. Kobyliński, Warszawa 1999; J. Kostrzewski, *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań 1949; P. Масик, *Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті XIX–30х років XX ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища*, Львів 2009; M. Potocki, *Sprawozdanie czytane na posiedzeniu Grona konserwatorów Galicyi wschodniej*, „Biblioteka Ossolińskich”, Lwów 1866, t. 8; K. Widman, *Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela we Lwowie. Wiadomość historyczna*, Lwów, 1869; *Nekrolog Stanisława Kunasiewicza*, „Biblioteka Warszawska” 1879, t. 3, s. 144.

Autor: Roman Marcinek

LANGER Joseph (1865–1918)

artysta malarz, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej

Ur. 25 III 1865 w Ziębicach, syn Juliusza i Anny z d. Hahn. Po ukończeniu ziębickiej szkoły katolickiej, w wieku 14 lat rozpoczął naukę u tamtejszego mistrza malarskiego Friedricha Wächtera. W 1883 został przyjęty do Królewskiej Szkoły Sztuki i Rzemiosła Artystycznego we Wrocławiu na kurs wieczorowy malarstwa dekoracyjnego w klasie Heinricha Ottona Irmanna, jednocześnie pracując w dekoratorni wrocławskiego teatru miejskiego. Od 1884 uczęszczał przez trzy lata do klasy portretu i aktu Paula Schobelta. Już w trakcie studiów wykonał kilka znaczących dekoracji malarskich: sali teatralnej i pomieszczeń w należącym do katolickiego stowarzyszenia Domu św. Wincentego we Wrocławiu oraz dwa obrazy ścienne w klatce schodowej Muzeum Botanicznego UW. Po ukończeniu studiów uprawiał malarstwo portretowe, religijne i dekoracyjne – to ostatnie zwłaszcza z dużym powodzeniem. Znałe realizacje to: dekoracja fasady kamienicy Gustava Trelenberga przy ul. Świdnickiej we Wrocławiu, wnętrza willi Fritza Scheffa w Głuszycy, Egmonta Websky’ego w Walimiu, Wilhelma Fitznera w Siemianowicach Śląskich, malowidła dla nowo wybudowanych kościołów: św. Jadwigi w Chorzowie, kościoła klasztorного siostr magdalenek w Nowogrodźcu, parafialnego w Bukowie Śląskim k. Namysłowa, Brzeziach k. Raciborza, ewangelickich kościołów w Daubitz i Rietschen na Łużycach. Prócz tego tworzył obrazy ołtarzowe, projekty ołtarzy, witraży i mebli. W 1894 został zatrudniony jako

nauczyciel pomocniczy w swej macierzystej uczelni, w 1896 objął stanowisko wykładowcy, do 1903 ucząc rysunku i malarstwa dekoracyjnego. Do 1915 zajmował się konserwacją zabytków i twórczością w dziedzinie malarstwa monumentalnego.

Działalność konserwatorska L. spletała się ściśle z uprawianym przez niego malarstwem dekoracyjnym – odsłaniał spod pobiałe i konserwował malowidła, odnawiał wyposażenie zabytkowych kościołów, aranżował także ich wnętrza, wykonując nowe dekoracje. Katalog prac konserwatorskich L. ze szczegółowym omówieniem zakresu prac opublikował Adam Organisty. W 1894 L. odnowił zniszczone przez wilgoć freski Ernsta Johanna Schallera z l. 1878–1880 w pendentywach kopuły Śląskiego Muzeum Sztuk Pięknych we Wrocławiu. W kolejnych latach kierował zespołem, z którym przeprowadził kilkanaście znaczących realizacji. W Mauzoleum Piastów przy kościele św. Jana w Legnicy w ramach kompleksowej konserwacji wnętrza (1899–1910) wykonał rekonstrukcję niemal całkowicie zniszczonej dekoracji malarskiej *al fresco* w ośmiu polach, autorstwa Matthiаса Rauchmillera, którą odtworzył na podstawie ikonografii i opisów; pozostałe prace wykonali wrocławscy artyści: rzeźbiarz Wilhelm Schwarzbach (rekonstrukcja dekoracji stiukowej i rzeźbiarskiej), rzeźbiarz Albert Werner-Schwarzburg i złotnik Tillmann Schmitz (konserwacja alabastrowych figur książąt), ten ostatni wykonał także prace przy cynowych sarkofagach. Kolejne prace prowadził L. w gmachu UW. (d. kolegium jezuickie), gdzie wykonał konserwację i częściową rekonstrukcję barokowych fresków Johanna Christoph

Handkego oraz marmoryzacji w Oratorium Marianum (sali muzycznej, 1900–1902), konserwację z częściową rekonstrukcją plafonów głównej klatki schodowej i malowideł Auli Leopoldina (prace ukończone w 1911), ponadto wykonał nową dekorację malarską gabinetu rektora (1910). W 1902 oczyścił przypisywane Feliksowi Anthonowi Schefflerowi barokowe freski w katolickim kościele Trójcy Świętej w Oleśnicy. W tym samym roku kierował konserwacją barokowego wnętrza (strop, ściany, balustrady empor i łóż) i wyposażenia (ołtarz, ambona, dwa prospekty organowe, kilkanaście epitafiów) ewangelickiego kościoła Trójcy Świętej w Świdnicy, zwanego kościołem Pokoju, przeprowadzoną z okazji 250-lecia jego powstania. Ok. 1902 zakończył konserwację polichromii krużganków w d. klasztorze augustiańskim w Żaganiu, a w roku następnym malarz Paul Frömert pod jego kierunkiem wykonał dekorację malarską wnętrza kościoła katolickiego w Niegosławicach k. Szprotawy. W l. 1903–1904 odnowił polichromowany strop w drewnianym kościele z 1517 w Chechle k. Gliwic. W 1904 w katolickim kościele farnym NMP w Szprotawie zakonserwował ołtarze i wykonał polichromię wnętrza (we współpracy z P. Frömertem); w trakcie prac w zakrystii odsłonięto i zakonserwowano średniowieczny fresk z XIV w. przedstawiający *Świętego Jerzego walczącego ze smokiem*. W tym samym roku w Siecieborzycach k. Szprotawy w kościele ewangelickim (ob. katolickim MB Częstochowskiej) odnowił pochodzącą z XVII w. ambonę i wykonał polichromię wnętrza; zachowane w złym stanie późnośredniowieczne freski zostały przed zamalowaniem przez L. sfotografowane i udokumentowane barwnymi zredukowanymi kopiami, przekazanymi do archiwum konserwatora prowincji. W l. 1904–1905 odnowił barokowe wyposażenie katolickiego kościoła parafialnego Nawiedzenia NMP w Krzyżowniku k. Namysłowa, a ściany prezbiterium pokrył neobarokowymi malowidłami, w kompozy-

cji których zastosował motywy z sali Oratorium Marianum UW. W l. 1904–1906 odsłonił i zakonserwował przypisywane Karolowi Dankwartowi barokowe polichromie na sklepieniach d. kolegium jezuitów w Nysie (późn. gimnazjum), gdzie zakres uzupełnień głównej sceny *Tobiasz prowadzony przez anioła* był znaczny, a partie w lunetach sklepienia stanowią rekonstrukcję. W 1906 oczyścił i uzupełnił barokowe freski Johanna Kubena w prezbiterium i nad emporami naw bocznych pojezuickiego kościoła Podwyższenia Krzyża Świętego w Brzegu. W tym samym roku rozpoczął trwającą dwa lata skomplikowaną technicznie konserwację malowideł Philippa Christiana Bentuma w bibliotece opactwa cystersów w Lubiążu (*al secco* na cienkiej warstwie gipsu), które odspajały się wraz z grubą warstwą tynku od sklepienia; za pomocą metalowych prętów i zastrzyków z mleka wapiennego złączono na powrót tynk i warstwy malarskie z podłożem, oczyszczono polichromię i po uzupełnieniu ubytków pokryto werniksem. W 1906 L. przeprowadził renowację wnętrza kościoła parafialnego w Lubnowie k. Paczkowa, gdzie wykonał neobarokowe polichromie, odnowił ołtarze i emporę organową. W tym samym roku rozpoczął trwające do 1909 prace przy renowacji wnętrza kościoła farnego (ob. katedry) św.św. Stanisława i Wacława w Świdnicy (wspólnie z malarzem Adalbertem Beckerem z Wrocławia); barokowe freski nawy głównej, będące dziełem Johanna Georga Etgensa z 1739, oczyszczono i uzupełniono, w nawach bocznych i kaplicach L. wprowadził własne neobarokowe kompozycje; ponadto w tym samym kościele zakonserwował obraz Michaela Leopolda Willmanna *Śmierć i apoteoza św. Wacława*, odkrywając sygnaturę malarza i datę 1668 (1909). W 1907 zakonserwował wykonane techniką rytu w tynku średniowieczne dekoracje figuralne krużganków przy katedrze w Magdeburgu oraz freski z 1509 w jednym z pomieszczeń domu kapituły katedralnej w Merseburgu. W 1908 podczas renowacji

wnętrza katolickiego kościoła parafialnego w Głogówku w kaplicy św. Józefa odsłonił spod warstwy tynku dwa freski Franza Antona Sebastianiniego, które – zważywszy bardzo zły stan zachowania – zrekonstruował, ponadto namalował w technice *en grisaille* Drogię Krzyżową, stylistycznie wzorowaną na dziełach Sebastianiniego. W tym samym roku wykonał na blasze miedzianej kopię obrazu *Głowa Chrystusa* dekorującego nagrobek hrabiny Friederike Karoline von Reden, znajdujący się na cmentarzu przy kościele Wang w Karpaczu. W 1910 odnowił uszkodzone fragmenty malowideł sklepienia w ewangelickim kościele Łaski w Jeleniej Górze (konserwację zakończono w 1912). W 1911 odnowił malowidła na sklepieniach d. klasztoru norbertanów we Wrocławiu (siedzibie Wyższego Sądu Krajowego, ob. Wydział Filologiczny UWr.) i wykonał polichromie wnętrz w części neobarokowej. W tym samym roku w katolickim kościele parafialnym Trójcy Świętej w Żórawinie odkrył i zakonserwował manierystyczne freski na sklepieniu, co stanowiło ostatni etap rozpoczętych w 1908 kompleksowych prac renowacyjnych. W 1912 odnowił barokowe wyposażenie kościoła Wniebowzięcia NMP w Kępnicy w pow. nyskim, gdzie wykonał nowe malowidła sklepienia; ponadto zakonserwował freski F.A. Sebastianiniego w prezbiterium kościoła katolickiego św. Floriana w Maciowakrzach w pow. kędzierzyńsko-kozielskim (rzeźbiarz Friedrich Bemsten z Wrocławia zrekonstruował wtedy barokowy ołtarz główny na podstawie fragmentów odkrytych na poddaszu). W 1913 zakończył prace przy renowacji barokowego wystroju i wykonał polichromię wnętrza katolickiego kościoła parafialnego św. Jadwigi w Skoroszytach w pow. nyskim. W 1914 odsłonił i zakonserwował pochodzące z 1653 lub 1663 malowidła na stropie i ścianach prezbiterium drewnianego kościoła katolickiego Michała Archanioła w Michalicach k. Namysłowa, a w drewnianym kościele św. Wawrzyńca w pobliskich Woskowicach Małych

odnowił ołtarz główny, ambonę i chrzcielnicę i odsłonił na ścianach prezbiterium ornamentalną polichromię z początku XVIII w. Ostatnią znaną pracą konserwatorską L. było oczyszczenie w 1915 barokowej polichromii kopuły kaplicy bł. Czesława przy kościele św. Wojciecha we Wrocławiu (restaurowanej rok później przez malarza Adalberta Baeckera; pokrywające wnętrze stiukolustro konserwował malarz Alfred Schneider).

L. był członkiem Komisji ds. Ochrony i Badania Zabytków Prowincji Śląskiej (Provinzial-Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Provinz Schlesien) od utworzenia jej w 1891. Żywe zainteresowanie dziejami zabytków, które konserwował, zaowocowało publikacjami. Opracował monografię kościoła św.św. Stanisława i Waclawa w Świdnicy (*Die katholische Pfarrkirche zu St. Stanislaus und St. Wenzeslaus in Schweidnitz. Festschrift zur Vollendung der Wiederherstellung der Kirche. Kurze kunsthistorische Studie von...*, Schweidnitz 1909) i opublikował artykuły na łamach „Schlesische Heimatblätter. Zeitschrift für schlesische Kultur” (1910/1911, z. 4): o przypisywanym Witowi Stwoszewi tryptyku z chóru mieszczkańskiego tegoż kościoła (*Veit Stoß und sein Altarschrein in Schweidnitz*, z. 14, s. 369–378), dekoracji gmachu UWr. (*Die Universität Breslau*, z. 19–20, s. 520–526, wyd. jako nadb.: Hirschberg 1911) oraz w „Schlesische Zeitung” artykuł o polichromii ewangelickiego kościoła Łaski w Jeleniej Górze („Gewölbebemalung in der evangelischen Gnadenkirche in Hirschberg” 1912, nr 171/915).

Jest autorem kilkudziesięciu rysunków zabytków w monumentalnym opracowaniu H. Lutscha *Bilderwerk Schlesischer Kunstdenkmäler*, Breslau 1903. Ilustrował także historię Ziębic F. Hartmanna (*Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien... Mit Buchschmuck nach Zeichnungen des Kunstmalers Joseph Langer*, Münsterberg 1907) i wykonał barwne widoki Wrocławia (*Das malerische Breslau. Zwölf Vierfarbendrucke nach*

Aquarellen von Professor Otto Günther-Naumburg, Professor Heinrich Irmann und Josef Langer mit erläuterndem Text von Dr. Wilhelm Korn und Textzeichnungen von Arnold Busch, Breslau [1910]).

Od 1904 żonaty z byłą uczennicą, Martą Schlaffke (1872–1957), która zajmowała się hafciarstwem, koronkarstwem, tkactwem artystycznym i malarstwem na porcelanie. Jego spuściznę, w tym bogatą dokumentację fotograficzną i rysunkową prac konserwatorskich oraz kolekcję dzieł sztuki, wdowa podarowała w 1937 muzeum w Ziębicach (ob. Muzeum Sprzętu Gospodarstwa Domowego), w którego zbiorach nadal w dużej części się znajduje (po 1945 szkła przekazano do Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze, tekstylia do MNWr.).

Zm. 3 XII 1918 we Wrocławiu.

Bibliografia: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, oprac. von U. Thieme, F. Becker, red. H. Vollmer, cz. 22, Leipzig 1928, s. 335–336; *Joseph Langer (1865–1918), w 140-lecie urodzin artysty. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 26–27 listopada 2005 roku w Muzeum Sprzętu Gospodarstwa Domowego w Ziębicach*, red. A. Organisty, J. Żurawski, Ziębice 2007; A. Organisty, *Joseph Langer (1865–1918. Ein schlesischer Maler, Konservator und Sammler*, Kraków 2002; tenże, *Joseph Langer (1865–1918). Katalog prac artysty w zbiorach Muzeum Sprzętu Gospodarstwa Domowego w Ziębicach*, Kraków 2002; tenże, *Joseph Langer (1865–1918). Życie i twórczość wrocławskiego artysty*, Kraków 2006; tenże, *Konserwator czy twórca? Praktyka konserwatorska początku XX wieku na przykładzie prac renowacyjnych Josepha Langera w gotyckich świątyniach na Dolnym Śląsku*, [w:] *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gadomskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, t. 2, Kraków 2007, s. 268–270; G. Schulze-Głazik, *Malowidła Philipa Christiana Ben-*

tuma z początku XVIII wieku w bibliotece pocysterskiego klasztoru w Lubiążu. Problemy konserwacji-restauracji monumentalnych barokowych malowideł na podłożu gipsowym, Kraków 2013.

Autor: Grzegorz Grajewski

LENCZOWSKA-MAYER Teresa „Lena” (1929–2021) historyk sztuki

Ur. 7 VIII 1929 w rodzinnym majątku Czarne Niwy w woj. tarnopolskim (ob. Ukraina) w rodzinie ziemiańskiej, córka Mariusza Linka, legionisty I Brygady Legionów Polskich, właściciela majątku Czarne Niwy i Marii Link z d. Zbyszewskiej, właścicielki majątku Szkło-Zdrój k. Jaworowa; miała dwóch starszych braci: Tadeusza i Kazimierza (wszystkie dzieci po urodzeniu zostały zapisane jako Link-Lenczowscy). Zarówno ze strony ojca, jak i matki były to rodziny wywodzące się z tradycji powstańczych. Matka Marii, Maryla z d. Starża-Zbyszewska, córka i wnuczka powstańców, którzy po klęsce powstań musieli uchodzić z kraju, urodziła się w Jassach, silnym popowstaniowym ośrodku polonijnym w Rumunii; była najmłodszym dzieckiem z sześciorga rodzeństwa. Najstarszym bratem Marii Link był prof. Leon Zbyszewski, kierownik Katedry Fizjologii Uniwersytetu Poznańskiego w l. 1925–1939. Ojciec Mariusz Link w 1913 wstąpił do Polskiej Drużyny Strzeleckiej we Lwowie, a na początku I wojny światowej w szeregi I Brygady Legionów Polskich jako dowódca plutonu w IV batalionie 1 pułku piechoty Legionów Polskich.

W 1937 rodzina przeniosła się do Lwowa, gdzie zastała ich wojna; ojca zmarłego w 1944 pochowano w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Łyczakowskim. W grudniu 1945 L. wraz z matką opuścili Lwów, udając się bydlęcym wagonem do Krakowa. Brak możliwości uzyskania lokum w tym mieście

spowodował dwuletnią tułaczkę (Wrocław, Śląsk), zakończoną w Poznaniu u swoich krewnych – rodziny prof. Andrzeja Alexiewicza. Po pewnym czasie Marii Link z córką przydzielono dom mieszkalny w Puszczykowie k. Poznania, jako rekompensatę za mienie pozostawione na Kresach. W tym domu pełnym lokatorów przez długie lata zajmowały jeden pokój. Naukę rozpoczęła w szkole sióstr urszulanek we Lwowie. L. kontynuowała w Państwowym Liceum Administracyjno-Handlowym w Poznaniu; po uzyskaniu matury w 1950 podjęła studia historii sztuki na Uniwersytecie Poznańskim. Po ich ukończeniu pracowała w Zarządzie Okręgu PTTK w Poznaniu, a od 1960 w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Wydziale Kultury i Sztuki, Oddziale Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Pięciosobowy zespół konserwatorski, z WKZ Jerzym Łomnickim, obejmował swym działaniem obszar całej Wielkopolski, mając ogromną ilość zadań. Do obowiązków L.-M. należało prowadzenie spraw związanych z ochroną zabytków ruchomych i muzealnictwem. Później na skutek reorganizacji w administracji państwowej pracowała kolejno w Zespole Dokumentacji Zabytków i PSOZ. W 1999 przeszła na emeryturę.

Podczas prawie 40-letniej pracy zawodowej związanej z wielkopolskimi służbami konserwatorskimi L.-M. zajmowała się konserwacją zabytków ruchomych, zabytkowych parków i cmentarzy, wywozami dzieł sztuki za granicę, a także muzeami regionalnymi i upamiętnianiem miejsc walk, straceń i męczeństwa. Do znaczących osiągnięć należy zaliczyć jej inicjatywę opracowania pionierskiej dokumentacji i ewidencji parków, cmentarzy i miejsc martyrologii z terenu Wielkopolski w celu pełnego rozpoznania kulturowych zasobów. Podejmowała i koordynowała działania polegające m.in. na tworzeniu harmonogramów prac, organizowaniu specjalistycznych ekip inwentaryzacyjnych. Opracowania te są do dziś cennymi i czasem jedynymi pisemnymi przekazami dla tych

zabytków. Zinventaryzowano wówczas 468 parków oraz 270 cmentarzy z terenu woj. wielkopolskiego i miasta Poznania. L.-M. była główną prowadzącą i nadzorującą całość prac związanych z upamiętnieniem największego na terenie Wielkopolski miejsca pamięci narodowej z okresu II wojny światowej – obozu zagłady Żydów w Chełmnie nad Nerem. Przyczyniła się m.in. do uporządkowania cmentarza kalwińskiego z nagrobkami w Orzeszkowie k. Kwilcza, odnowienia kaplicy i sarkofagu Henryka Dąbrowskiego w Winnej Górze, grobu Amilkara Kosińskiego w Targowej Górze. Zajmując się muzeami regionalnymi przy współpracy z miejscowymi urzędami i działaczami społecznymi, zorganizowała wiele nowych placówek, m.in.: Muzeum Ziemi Średzkiej w Koszutach, Muzeum Ziemi Śremskiej w Śremie, Muzeum Pracownię Literacką im. Arkadego Fiedlera w Puszczykowie, Muzeum Powozownię w Pniewach, Wielkopolskie Muzeum Pożarnictwa w Rakoniewicach, Izby Muzealne: w Grodzisku i Władysławie Reymonta w Kołaczku. Przyczyniła się także do rozwoju placówek muzealnych w Kaliszu, Lesznie i Pile. Starła się o pozyskanie środków finansowych na zakupy muzealiów w tworzonych i istniejących placówkach, m.in. dla muzeum w Koszutach, mieszczącego się w dworze alkierzowym z XVIII w. Opracowała wzorzec statutu dla wszystkich muzeów regionalnych.

Nabyte przez lata doświadczenie zawodowe wykorzystywała w czasie licznych nadzorów prowadzonych nad konserwacją zabytkowych ołtarzy, rzeźb, malowideł ściennych i malarstwa sztalugowego, rzemiosła artystycznego, zjednując szacunek środowisk naukowych, właścicieli i administratorów obiektów zabytkowych oraz koneserów sztuki. Miała duże zasługi przy konserwacji ruchomych dóbr kultury we wnętrzach wielkopolskich świątyń, m.in. w: kościele św. Jana w Gnieźnie (gotyckie malowidła z XIV w.), pocysterskim kościele w Owińskach (barokowe malowidła),

pobernardyńskim kościele w Sierakowie (konserwacja ołtarza głównego, stall z 1640 oraz wydobytych z zalanej wodą krypty pięciu unikatowych metalowych sarkofagów z XVII w. ze szczątkami przedstawicieli rodu Opalińskich). Z innych zadań inicjowanych i nadzorowanych przez L.-M. wymienić należy prace dotyczące konserwacji barokowych malowideł ściennych w kościołach: św. Mikołaja w Słopanowie, parafialnym w Zakrzewie, Filipinów na Świętej Górze w Gostyniu, czy malowideł Antoniego Smuglewicza w pałacach w Lewkowie i Dobrzyca, a także konserwację XIX-wiecznego ikonostasu cerkwi św. Mikołaja w Poznaniu oraz ludowych krzyży przydrożnych autorstwa Pawła Brylińskiego w Odolanowie i w Róży k. Nowego Tomyśla. L.-M. przyczyniła się również do zachowania ratusza w Rostarzewie poprzez zablokowanie zamiaru jego rozbiórki związanej z planowaną przebudową drogi. Nadzorując prace konserwatorskie prowadzone w l. 1992–1995 przy zespole sarkofagów Opalińskich, pośrednio wpłynęła na utworzenie muzeum w odbudowanym zamku Opalińskich w Sierakowie, w którego historycznej piwnicy, zamienionej na kaplicę, zostały wyeksponowane.

Jest autorką dwóch biogramów zamieszczonych w PSBKZ.

Oprócz pracy zawodowej L.-M. przez wiele kadencji pełniła funkcję męża zaufania w Wydziale Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu.

Należała do poznańskiego oddziału SKZ od chwili jego powstania w 1981, przez 25 lat będąc jego sekretarzem. Była członkiem założycielem Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w Poznaniu (legitymacja nr 8) i przez dwie kolejne kadencje (I i II) wchodziła w skład jego Zarządu.

Odnaczona Honorową odznaką „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Wielkopolskiego” (1969), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1974), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1977), złotym meda-

lem „Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej” (1983), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Złotą Odznaką ZG TOnZ (2002), Złotą Odznaką Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich oraz nagrodą im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego (2009) ustanowioną przez ZG SKZ dla osób, które pracę dla dobra zabytków traktowały nie tylko jako wykonywanie obowiązków służbowych, lecz jako powołanie.

Była zamężna z Ryszardem Mayerem (lekarz), miała syna Piotra (ur. 1955), absolwenta Wydziału Nauk Społecznych UAM.

Zm. 5 IV 2021 w Poznaniu. Pochowana została w grobie rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Puszczykowie k. Poznania.

Bibliografia: J. Krause, M. Rudy, M. Woźniak, *Sarkofagi rodu Opalińskich Sieraków*, Toruń 1995, s. 23; *Collegium Anatomicum w Poznaniu – o historii, sztuce i nauce*, red. M. Zabl, E. Sumelka, Poznań 2015, s. 211–212; Akta Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; archiwum rodzinne.

Autor: Anna Mayer

LEWANDOWSKI Marian (1936–2019)

ksiądz kanonik, konserwator dzieł sztuki, konserwator diecezjalny, dyrektor Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu

Ur. 9 I 1936 w Buku z drugiego małżeństwa Kazimierza Lewandowskiego (zawodowego żołnierza wojska polskiego) i Leokadii z d. Czekala. Miał znacznie starsze przyrodnie rodzeństwo (dwóch braci i siostrę). W czasie II wojny światowej pisanie i czytanie uczyła go siostra. Po wyzwoleniu ukończył szkołę podstawową i liceum w Lesznie. Po zdaniu matury w 1954 złożył papiery na Wydziale Architektury PW.; jednocześnie, w tajemnicy przed władzami szkolnymi, zgłosił się do Arcybiskupiego Seminarium

Duchownego w Poznaniu. Po przyjęciu do Seminarium i rezygnacji ze studiów architektonicznych, w l. 1954–1960 studiował filozofię i teologię, otrzymując 26 V 1960 święcenia kapłańskie z rąk abpa metropolity poznańskiego Antoniego Baraniaka. Podczas studiów ujawniły się jego zdolności plastyczne, czego wyrazem były okolicznościowe plakaty i rysunki; dał się wtedy poznać jako spokojny, pogodny kolega, rozbrajający trudne sytuacje poczuciem humoru.

W l. 1960–1962 był wikariuszem w parafii św. Barbary w Luboniu-Żabikowie k. Poznania i jednocześnie pracował jako korektor w redakcji „Przewodnika Katolickiego” (1960–1963). W 1962 abp Baraniak zaproponował mu (choć L. twierdził, że było to bardziej polecenie niż prośba) podjęcie studiów specjalistycznych, gdyż w diecezji brakowało księży znających się na ochronie zabytków. W 1962 podjął studia historii sztuki na UAM w Poznaniu, a po roku przeniósł się na UMK, studiując w l. 1963–1967 konserwatorstwo na Wydziale Sztuk Pięknych i uzyskując dyplom konserwatora dzieł sztuki. Nie był to dla niego łatwy czas, gdyż dla dobra swoich bliskich zmuszony był do ukrywania faktu, że jest księdzem. Po powrocie do Poznania L. został powołany do pracy w Muzeum Archidiecezjalnym na stanowisko kustosa, które pełnił przez 20 lat do 1987, a kolejne 25 lat był dyrektorem tegoż muzeum do 2012, kiedy to przeszedł na emeryturę.

Podczas 45 lat pracy w Muzeum Archidiecezjalnym pełnił wiele dodatkowych funkcji i obowiązków z racji bycia kapłanem i konserwatorem. Jako dyrektor tej placówki m.in. doprowadził w l. 2006–2007 do realizacji kompleksowego remontu (z funduszy unijnych) renesansowego budynku Akademii Lubrańskiego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu z przeznaczeniem go na siedzibę Muzeum Archidiecezjalnego. Inwestycja została doceniona w 2007 przez marszałka woj. wielkopolskiego przyznaniem Grand Prix za stworzenie nowej przestrzeni muzealnej w konkursie „Izabella – Wydarzenie muzeal-

ne roku w Wielkopolsce”. Muzealna pracownia konserwatorska prowadziła konserwację zabytków z całego obszaru diecezji poznańskiej, jak również obiektów własnych. Do najważniejszych należały m.in. kompleksowe prace w katedrze poznańskiej, obejmujące konserwację późnogotyckiego ołtarza głównego (1988–1999) oraz wystroju Złotej Kaplicy stanowiącej mauzoleum pierwszych władców Polski ks. Mieszka I i króla Bolesława Chrobrego (1998–2000). Z innych znaczących realizacji wymienić należy konserwację gotyckiego tryptyku – ołtarza głównego w kościele parafialnym św. Marcina w Poznaniu, rokokowej ambony i prospektu organowego z XVII w. w kościele Benedyktynów w Lubiniu, gotyckiej kwatery ołtarzowej i późnorenesansowej nastawy ołtarza z kościoła św. Wawrzyńca w Koźminie, późnorenesansowego ołtarza głównego w fardze w Kościanie czy barokowego wystroju kościoła w Siekierkach Wielkich. Ważnym zadaniem była również konserwacja zespołu młodopolskich malowideł ściennych Antoniego Procajłowicza w kościele w Kamieńcu, a także prace przy konserwacji odsłoniętych rokokowych malowideł ściennych na plebanii w Dolsku, przedstawiających sceny muzyczno-ogrodowe i okolice Dolska.

Za najtrudniejsze zadanie L. uważał prowadzenie w ramach pracy muzealnej ośrodka konsultacyjnego w dziedzinie ochrony zabytków dla duchownych, konserwatorów i artystów. Doradzał, jak rozwiązywać problemy artystyczne przy budowie nowych kościołów i kwestie konserwatorskie przy odnawianiu starych świątyń. Robił to z niesłabnącą cierpliwością, wyrozumiałością i niezwykłym poczuciem humoru. Zawsze spokojny, merytoryczny, zachowujący dystans wobec diskutowanych problemów, potrafił sprawić, że zarówno artyści, jak i księża przyjmowali jego uwagi. Był człowiekiem wielkiej skromności, nie lubiącym sprawiać swoją osobą kłopotu otoczeniu. Ścisłe współpracował ze służbą konserwatorską miasta Poznania i woj. wielkopolskiego.

W l. 1967–1984 pełnił obowiązki sekretarza i kapelana bpa Tadeusza Etterera, od 1967 do 2014 był sekretarzem Komisji Budowlanej i Konserwatorskiej Kurii Metropolitalnej w Poznaniu. W l. 80. przez dwie kadencje pracował w Komisji ds. Sztuki Sakralnej przy Konferencji Episkopatu Polski, w l. 1992–2002 prowadził wykłady z historii sztuki, ochrony zabytków i zagadnień konserwatorskich na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu (od 1998 Wydział Teologiczny UAM). W l. 80. i 90. był Duszpasterzem Środowisk Twórczych Archidiecezji Poznańskiej, w l. 90. był członkiem Komisji Inicjatyw Naukowych i Kulturalnych Archidiecezji Poznańskiej. Od 1997 był członkiem Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w Poznaniu przy Instytucie Pamięci Narodowej. Od 2004 do śmierci był członkiem Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Poznaniu. Ponadto uczestniczył w pracach Referatu Konserwacji i Rewaloryzacji Katedry i Ostrowa Tumskiego i w pracach Rady Programowej Interaktywnego Centrum Historii Ostrowa Tumskiego (ICHOT, in. Brama Poznania).

Jest autorem artykułów: *Pracownia konserwatorska Muzeum Archidiecezjalnego* (KMP 2005, nr 2), *Obraz „Oplakiwanie” w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu. Badania techniki i jej rekonstrukcja w formie kopii i rekonstrukcji malarzkich* („ECCLESIA. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2007, t. 3).

Należał do ZPAP (od 1967) i TOnZ Oddział w Poznaniu.

Odnaczonego medalem Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego „Optime Merito Archidioecesis Posnaniensis” (2007), medalem

Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego „Za wybitne Zasługi dla Kultury Chrześcijańskiej” (2014), medalem Kazimierza Odnowiciela przyznawanym przez poznański oddział TOnZ (2018) i statuetką Złotego Hipolita dla „Wybitnej Osobistości Pracy Organicznej” przyznawaną przez poznańskie Towarzystwo im. Hipolita Cegielskiego (2018). W 1999 i 2000 otrzymał dyplom uznania Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Za wielki wkład pracy i osiągnięcia przy renowacji i konserwacji zabytków sztuki na terenie Województwa Wielkopolskiego”, w 2010 nagrodę im. ks. Janusza Pasierba „Conservator Ecclesiae”; w 2012 został wyróżniony przez Radę Miasta Poznania tytułem „Zasłużony dla Miasta Poznania” oraz nagrodą I stopnia Wojewody Wielkopolskiego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Za opiekę nad Zabytkami w Województwie Wielkopolskim”. Ponadto otrzymał godność kanonika gremialnego Kapituły Katedralnej w Poznaniu przyznawaną przez arcybiskupa poznańskiego oraz godność prałata Jego Świątobliwości przyznawaną przez papieża.

Zm. 18 I 2019. Pochowany został w kwaterze kanoników katedralnych na cmentarzu komunalnym na Miłostowie w Poznaniu.

Bibliografia: *Dar i służba – z perspektywy 50 lat kapłaństwa 1960–2010*, Poznań 2010, s. 79–81; *Między Muzeum a prezbiterium, z księdzem Marianem Lewandowskim rozmawia Piotr Drozdowicz*, Poznań 2017; Archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu.

Autor: Aleksandra Pudelska

MAISEL Witold (1914–1993)

profesor historii prawa na UAM w Poznaniu,
prezes oddziału poznańskiego TOnZ

Ur. 8 IV 1914 w Poznaniu, syn Franciszka Maisla, poznańskiego kupca i przemysłowca, powstańca wielkopolskiego i Tekli z Friedrichów. Uczęszczał do prywatnej szkoły Stachowiaka, I Szkoły Wydziałowej i Gimnazjum św. Jana Kantego w Poznaniu. Po zdaniu matury w 1932 odbył służbę wojskową w szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu. W 1933 podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ze względu na trudną sytuację materialną łączył z pracą w Zarządzie Miejskim. W czasie okupacji niemieckiej przebywał w Poznaniu i pracował w Zarządzie Miejskim, a od 1941 w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych, pod koniec wojny ukrywał się. Po wyzwoleniu Poznania M. powrócił do pracy w Zarządzie Miejskim; w grudniu 1945 ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim. W listopadzie 1945 rozpoczął pracę w Poznańskiej Dyrekcji Odbudowy, zasłużonej także dla odbudowy Starego Miasta w Poznaniu. Organizował tę placówkę wspólnie z arch. Janem Cieślińskim i inż. Bronisławem Śmigajem; do jego zadań należały m.in. starania o kredyty na odbudowę. W 1948 Ministerstwo Odbudowy powierzyło mu zorganizowanie Centralnego Biura Projektów Architektonicznych i Budowlanych („Miastoprojekt”, wraz z arch. Stanisławem Pogórskim) oraz Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych (wraz z arch. J. Cieślińskim). Od 1949 organizował Biuro Delegata Ministra Budownictwa na woj. poznańskie

i zielonogórskie; po jego likwidacji w 1951 podjął pracę w Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego nr 1, a następnie w Zarządzie Architektury i Budownictwa Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, zajmując się odbudową zabytków. W 1956 otrzymał stypendium doktoranckie Zakładu Nauk Prawnych PAN, a w 1957 podjął pracę na Wydziale Prawa UAM, uzyskując w 1959 stopień doktora nauk prawnych, w 1970 tytuł prof. nadzwyczajnego, a w 1976 tytuł prof. zwyczajnego; w 1984 przeszedł na emeryturę. Zajmował się studiami nad sądownictwem Poznania i miast Wielkopolski, dawnym prawem karnym miast polskich, myślą prawniczą późnego średniowiecza. Był jednym z najlepszych wydawców źródeł dawnego prawa i odkrywcą oryli (wyroków) sądów wyższych miast wielkopolskich oraz twórcą polskiej archeologii prawnej (dziedziny zajmującej się obiektami odgrywającymi służebną rolę wobec funkcji stanowienia i stosowania prawa), a także czołowym reprezentantem archeologii prawnej w Europie. M. jest autorem ponad 240 publikacji, m.in.: *Archeologia prawna Polski*, Warszawa–Poznań 1982; *Archeologia prawna Europy*, Warszawa–Poznań 1989. W l. 1983–1993 był prezesem TOnZ Oddział w Poznaniu.

Należy podkreślić ogromne zaangażowanie M. od 1945 w proces odbudowy Poznania ze zniszczeń wojennych, w tym szczególnie obiektów zabytkowych. Przyczynił się do wydobycia wielu cennych detali architektonicznych podczas odgruzowywania Starego Rynku, m.in. renesansowych nadokienników z Wagi Miejskiej; w 1947 odnalazł w składnicy przy ul. Kościelnej 56 złożony w częściach średniowieczny pręgierz poznański,

przekazany do Muzeum Narodowego. Dzięki analizie XVI-wiecznych źródeł potwierdził znaczenie wschodniej części Starego Rynku jako reprezentacyjnej przestrzeni publicznej (*theatrum civitatis*), co miało wpływ na przywrócenie historycznej linii zabudowy rekonstruowanych domków budniczych i co uważa się za jedno z najważniejszych osiągnięć konserwatorskich czasu powojennej odbudowy. M. jest autorem szczegółowych sprawozdań konserwatorskich, publikowanych w „Kronice Miasta Poznania” (*Odbudowa zabytków*, 1948, nr 1–4; 1949, nr 1, 2–3, 4; 1950, nr 1–4), oraz artykułów w prasie codziennej, czasopismach (np. „Ziemia. Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy”). Pozostają one niezastąpionym źródłem wiedzy o podnoszeniu miasta z ruin. W 1950 wraz z Bogdanem Kostrzewskim i Marianem Miką opracował koncepcję wystawy „Stary Poznań”, zorganizowanej przez Wydział Kultury Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Zaprezentowano na niej materiały ocalone z wojennej pożogi, obejmujące malarstwo, grafikę, rysunki, fotografie, księgi, pieczęcie, archiwalia i wydobyte z ruin detale architektoniczne, wydano katalog (*Stary Poznań*, Poznań 1950). M. apelował wtedy o konieczność znalezienia lokalizacji dla utworzonego zarządzeniem MKiS Muzeum Historycznego stołecznego miasta Poznania, które przejęłoby te zbiory.

Jako naukowiec zajmujący się archeologią prawną był jednocześnie głęboko zaangażowany w ochronę i popularyzację dziedzictwa kulturowego Poznania, opartą na wnikliwej analizie źródeł historycznych. Wypowiadał się na temat adaptacji średniowiecznych baszt miejskich przez Jana Baptistę Quadro oraz budowli tego architekta w świetle poznańskich archiwaliów, a także w kwestii wewnętrznej zabudowy poznańskiego rynku, publikował materiały do historii malarstwa i rzeźby renesansu, pisał o XVI-wiecznych wykuszach poznańskich kamienic, ratuszach zespołu staromiejskiego i d. miasta Śródka (ob. dzielnicy Poznania).

Ostrzegał przed zagrożeniami i degradacją urbanistyczną Starego Miasta, przypominał przepisy dotyczące urbanistyki i ekologii w dawnym Poznaniu. Ustalił, że średniowieczna rzeźba poznańskiego pręgierza nie przedstawia, jak dotąd uważano, sędziego lub Rolanda, lecz kata. Z kolei kamienny słup z 1151 w Koninie to jego zdaniem nie tylko słup milowy, lecz także znak sądownictwa drogowego, które zajmowało się przestępstwami, zwłaszcza rozbojami popełnianymi na drogach publicznych. Według M. cztery studnie znajdujące się od średniowiecza w narożach poznańskiego rynku, oprócz swej użytkowej i dekoracyjnej funkcji, były miejscem ogłaszania urzędowych zarządzeń i wydawania wyroków na przestępców.

Od utworzenia w 1983 poznańskiego oddziału TOnZ był jego prezesem do 1993, współpracując z instytucjami naukowymi, służbami państwowymi i organizacjami społecznymi. Istotną dla M. formą działalności była edukacja, w tym wygłaszane przez niego wykłady. W początkach swej działalności opracował wraz z zespołem „Program Prac Oddziału Poznańskiego TOnZ” (zwany planem Maisla), który wskazywał najważniejsze kierunki działania w Poznaniu po okresie stanu wojennego i przywoływał problemy konserwatorskie podnoszone w l. 50. Należała do nich m.in. popularyzacja idei ochrony zabytków, monitoring obiektów zagrożonych, a także inicjatywy mające na celu podejmowanie prac badawczych, konserwatorskich, ratunkowych i działania prowadzące do odtworzenia obiektów niezachowanych. Plan postulował podjęcie badań archeologicznych na Ostrowie Tumskim, dotyczących m.in. odnalezienia relikwii palatium Mieszka I, śladów konstrukcji ganku z XVI w. łączącego górną kondygnację pałacu biskupiego z katedrą, badań w krypcie kaplicy Przemysła II (zwanej Królewską) i innych kaplicach katedry, a także odnalezienia fundamentów gotyckiego kościoła św. Mikołaja na Zagórze. W obszarze Starego Miasta za priorytet uznawał odbudowę zamku

Przemysła, poszukiwanie fundamentów najstarszej świątyni św. Gotarda lewobrzeżnego miasta i relikwów gotyckiej kolegiaty św. Marii Magdaleny na pl. Kolegiackim, ustalenie lokalizacji średniowiecznych studni w narożach Starego Rynku, odnalezienie stopni średniowiecznego pręgierza przed ratuszem. Do ważnych zadań należało też ustalenie przebiegu północnego odcinka murów miejskich z węzłem bramy Wronieckiej oraz inwentaryzacja relikwów baszty armatniej zewnętrznego muru obronnego (ul. Podgórna). W kolejnym etapie działań opowiadał się za rekonstrukcją niektórych zabytków (studnie na Starym Rynku, brama Wroniecka, baszta armatnia przy ul. Podgórznej) bądź za utwaleniem w nawierzchni rzutu gotyckich kościołów: św. Marii Magdaleny i św. Mikołaja, czy odtworzeniem barokowego ogrodu przy pałacu Działyńskich. W 1986 TOnZ włączył się w społeczne starania o odbudowę Zamku Królewskiego na Górze Przemysła (zrealizowaną w l. 2010–2013), postulując przeprowadzenie badań archeologicznych m.in. w celu ustalenia lokalizacji wieży, fosy, przebiegu muru kurtynowego, kształtu skarpy zamkowej. W l. 80. TOnZ opracował raport o zagrożeniach spowodowanych zalewaniem przez wodę podskórną piwnic staromiejskich zabytków i zaangażował się w kwestię powrotu do katedry poznańskiej pięciu gotyckich brązowych płyt, zrabowanych w czasie II wojny (odzyskanych w 1990). Dzięki interwencji M. udało się pogodzić ekspozycję zabytkowego budynku rybakówki przy ul. Mostowej 27 z budową Instytutu Zachodniego oraz przenieść grób pierwszego marszałka Senatu Odrodzonej Polski Wojciecha Trąpczyńskiego na Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan. W 1992 podjął inicjatywę uratowania studni berlińskiego rzeźbiarza Ignatiusa Taschnera z 1908 (składowanej na poznańskiej Cytadeli), którą po konserwacji i częściowej rekonstrukcji (Benedykt Kasznia) ustawiono w ogrodzie d. łoży masonskiej (ob. Muzeum Etnograficzne). Kolejne działania, dotyczące przywrócenia społecz-

nej pamięci o katedrze poznańskiej jako nekropolii królewskiej, uwieńczone zostały w 1995 powstaniem w kaplicy Królewskiej monumentalnego epitafium króla Przemysła II w związku z 700-leciem jego koronacji (Marian Konieczny).

M. jest autorem wielu publikacji związanych ze sztuką dawną i z ochroną zabytków Poznania, m.in.: *Dawny teatr na placu Wolności*, KMP 1950; *Budowle Jana Baptysty Quadro w świetle poznańskich materiałów archiwalnych*, BHS 1953, nr 3–4; *Zabudowa wewnętrzna rynku poznańskiego w wieku XVI*, „Przegląd Zachodni” 1953, t. 9, nr 11–12 (przedruk KMP 2003, nr 2); *Materiały do historii malarstwa i rzeźby w renesansowym Poznaniu*, „Studia Renesansowe” 1956, t. 1; *Wykusze w renesansowych kamienicach poznańskich*, KAIU I, 1956, z. 3; *Ewolucja planów urbanistycznych miasta Poznania w latach 1945–1957*, KMP 1958, nr 3; *Pręgierz poznański. Studium archeologiczno-prawne*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1971, z. 1; *Drzwi gnieźnieńskie z perspektywy archeologii prawniczej*, SŻ 1976, t. 21; *Gdzie jest grobowiec króla Przemysła II?*, KMP 1991, nr 3–4; *Wieże więzienne w dawnym Poznaniu*, KMP 1993, nr 1–2; *Brama Wroniecka*, KMP 1996, nr 1 (współaut. Z. Pilarczyk, Z. Karolczak).

M. otrzymał nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (Ministra Edukacji Narodowej) I stopnia (1983, 1984), II stopnia (1977, 1990) i III stopnia (1964, 1973) oraz nagrodę zespołową III stopnia (1984). Odznaczony Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1959), Medalem KEN (1977), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1978), medalem honorowym za ochronę zabytków woj. poznańskiego (1986), Medalem „Rodła” (1989). Otrzymał tytuł „Zasłużony Nauczyciel” PRL (1984), honorową odznakę Miasta Poznania (1960), honorową odznakę „Gryf Pomorski” (1966), odznakę honorową „Za zasługi w rozwoju woj. poznańskiego” (1969), odznakę honorową „Za zasługi dla

archiwistyki” (1978), odznakę „Za opiekę nad zabytkami” (1988).

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego (od 1956), Komisji Metrologii Historycznej Komitetu Nauk Historycznych PAN (od 1989), Komisji Sławistycznej oddziału PAN w Poznaniu (od 1973), PTPN (od 1960), poznańskiego oddziału SHS (od 1950); należał do Europejskiego Stowarzyszenia Historyków Urbanistyki w Leicester oraz do wielu międzynarodowych stowarzyszeń prawnych.

Był dwukrotnie żonaty: z Ireną z d. Fritz oraz z Rut z d. Ponińska; był bezdzietny.

Zm. 15 IX 1993. Pochowany został w Alei Zasłużonych na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Bibliografia: O. Błażewicz, *Grzyb toczy fundamenty*, „Głos Wielkopolski” nr 124, 28–29.05.1988 (wywiad); *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 1989, s. 777–778; A. Plenzler, *Prawnik archeologiem*, „Głos Wielkopolski” nr 21, 25–26 I 1992 (wywiad); J. Walachowicz, *Witold Maisel (1914–1993)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, z. 4, s. 189–190; E. Borkowska-Bagińska, *Witold Maisel (1914–1993)*, KMP 1993, nr 3–4, s. 504–507; też, *Witold Maisel (8 IV 1914–15 IX 1993)*, KH 1994, nr 3, s. 121–123; E. Borkowska-Bagińska, H. Olszewski, *Witold Maisel (1914–1993)*, [w:] *Historia prawa – Historia kultury. Liber Memorialis Vitoldo Maisel dedicatus*, Poznań 1994, s. 5–13; A. Gulczyński, *Bibliografia prac naukowych Profesora Witolda Maisla*, [w:] tamże, s. 15–37; tenże, *Profesor Witold Maisel – historyk wielkopolskiego prawa*, „Kronika Wielkopolski” 1994, nr 4, s. 115–118; J. Sobczak, *Witold Maisel (1914–1993)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1996 (za rok 1995), z. 1–2, s. 299–301; I. Radtke, *Witold Maisel (1914–1993)*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1994/95, s. 133; A. Gulczyński, *Witold Maisel – badacz dziejów Poznania, twórca polskiej archeologii prawnej*, KMP

1995, nr 1, s. 263–274; T. Jakimowicz, *Pół wieku później*, tamże 2003, nr 2, s. 462, 465; A. Kaszubkiewicz, *1983–2008. 25-lecie działalności Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Oddział w Poznaniu*, Poznań 2008, s. 3; H. Olszewski, *Witold Maisel 1914–1993*, [w:] *Wybitni historycy Wielkopolscy*, Poznań 2010, s. 564–577; P. Cieliczko, *Zabytki warte Poznania. 35 lat Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Poznaniu*, Poznań 2018, s. 20–21, il. 244; Archiwum UAM w Poznaniu.

Autor: Iwona Błaszczyk

MAŁOFIEJEW Irena (1934–2002)
architekt, urbanista

Ur. 6 III 1934 w Wilnie. Jej rodzicami byli Saturn Jefimow i jego żona Helena. M. rozpoczęła studia w 1953 na Wydziale Architektury PK, a 13 IV 1959 uzyskała tytuł magistra inżyniera architektury.

Po ukończeniu studiów pracowała od września 1959 do grudnia 1962 w Przedsiębiorstwie Inwestprojekt w Białymstoku, następnie od 1 I 1963 do 30 IX 1972 w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej. Kolejnym miejscem zatrudnienia było Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Warszawie, Pracownia Projektowa w Białymstoku (do 1975). Wykonała wówczas liczne inwentaryzacje architektoniczne zabytków, m.in. pałacu Lubomirskich w Białymstoku, kamienicy przy ul. Kościuszki 68 w Suwałkach (1973), ruin cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu (1973), katakumb w Supraślu (1974). Od 1 I 1975 do 8 XI 1985 była zatrudniona w Wojewódzkim Biurze Planowania Przestrzennego w Białymstoku, a w l. 1977–1980 dodatkowo w niepełnym wymiarze w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PP PKZ, Kierownictwo Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie, Zakład w Białymstoku.

M. jest współautorką wielu studiów historyczno-urbanistycznych powstałych

w białostockiej PDNH. Z Zofią Piłaszewicz wykonała: Radziłów i Suwałki (1979), Andrzejewo i Boćki (1980); z Antonim Oleksickim: Białystok (1978), Choroszcz (1979), Kruszyniany, Narew, Waniewo (1980); z Barbarą Tomecką: Elk, Olecko, Mielnik (1978), Suraż (1979), Kleszczele, Mikołajki (1980); z Marią Giedz: Nowogród i Goniądz (1979).

W Biurze Planowania Przestrzennego na podstawie opracowanego w 1975 przez Janusza Kubiaka studium historyczno-urbanistycznego Tykocina i zawartego w nim programu konserwatorskiego sformułowane zostało zarządzenie wojewody białostockiego z 7 VIII 1976 w sprawie ustalenia wytycznych do przeobrażeń przestrzennych Tykocina do 1980. Załącznikiem do tego założenia były wytyczne kształtowania form architektonicznych na terenie miasta. Materiały te zostały opracowane przez zespół urbanistów kierowany przez M.

M. była autorką artykułów: *Grodziska w miastach*, „Z Otchłani Wieków” 1973, R. XXXIX, nr 4, s. 282–285; *Tykocin jedna z wielu zabytkowych miejscowości województwa*, „Miasto” 1979, R. XXIX, nr 12, s. 32–35; współautorką artykułów: z Marianem Truszkowskim *Grodziska wczesnośredniowieczne w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego na przykładzie województwa białostockiego*, [w:] *Zabytek archeologiczny i środowisko. Materiały z sympozjum: problemy zagospodarowania obiektów archeologicznych w aglomeracjach miejskich i kompleksach leśnych*, Warszawa 1980, s. 63–72; z E. Matwiejuk, M. Patejukiem i K. Zielonko *Zagospodarowanie turystyczne doliny Bugu w okolicach Mielnika i Drohiczyzna*, „Prace Naukowe PW” 39, s. 5–56.

W 1974 zaprojektowała cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego w Klejnikach, w l. 90. XX w. cerkiew główną św. Gabriela Męczennika w monasterze w Zwierkach, z Anną Jakociuk cerkiew św. Jerzego w Kleszczelach.

Była członkiem SAP i Towarzystwa Urbanistów Polskich.

W 1960 została żoną Michała Małofiejewa (prof. Akademii Medycznej w Białymstoku), z którym miała córkę Marię (1962–2008), konserwatora papieru.

Zm. 18 III 2002. Pochowana została na cmentarzu prawosławnym św. Proroka Eljasza w Dojlidach, dzielnicy Białegostoku, przy ul. Stanisława Suchowolca 37.

Bibliografia: akta kadrowe Podlaskiego Biura Planowania Przestrzennego w Białymstoku; J. Kubiak, *Tykocin*, [w:] *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja. Miasta historyczne*, t. 1, Warszawa 1986, s. 530–531; A. Grygorowicz, *Architektura świątyń prawosławnych w Polsce*, [w:] *Prawosławie źródło wiary i źródło doświadczenia*, Lublin 1999, s. 327–370; A. Solowianowicz, *Z historii bractwa. Przewodniczący prof. Michał Małofiejew*, „Bractwo Prawosławne. Biuletyn Informacyjny” 2017, nr 1 (75), s. 8–13; K. Szelągowicz, *Studia historyczno-urbanistyczne miejscowości*, [w:] *Biuletyn konserwatorski województwa białostockiego*, Białystok 1995, s. 89–97.

Autor: Barbara Tomecka

MAŁOFIEJEW-STAWECKA Maria
(1962–2008)

konserwator papieru

Ur. 15 IX 1962 w Białymstoku. Ojciec, Michał, był lekarzem, profesorem Akademii Medycznej w Białymstoku, założycielem i pierwszym kierownikiem Samodzielnej Pracowni Historii Medycyny i Farmacji. Matka, Irena z d. Jefimow, to absolwentka Wydziału Architektury PK, pracownik m.in. PP PKZ, Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego, a także projektantka kilku cerkwi w woj. podlaskim. W 1981 M.-S. ukończyła III LO w Białymstoku i rozpoczęła studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK,

kierunek konserwacja papieru, dyplom i tytuł magistra uzyskała w 1987. Promotorem pracy magisterskiej *Wpływ Aseptyny na właściwości papieru* była prof. Alicja Strzelczyk. Po ukończeniu studiów, na początku l. 90. XX w. pracowała jako kierownik Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki w PP PKZ, Oddział w Białymstoku, a po przekształceniach własnościowych przedsiębiorstwa stworzyła własną pracownię konserwacji papieru. W jej dorobku zawodowym najważniejsze były: konserwacja obiektów na podłożu papierowym w Cealt Gallery w Londynie, konserwacja rękopisów, starodruków, oleodruków, grafik, starych fotografii oraz map z Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, a także zespół zabytków na podłożu papierowym z Muzeum Historycznego w Białymstoku.

Należała do ZPAP, w którym była członkiem Zarządu Okręgu w Białymstoku oraz do Stowarzyszenia Studio Form Wzorniczych dla Dzieci Niepełnosprawnych „Hajnowka”.

W 1987 poślubiła Krzysztofa Stawckiego, konserwatora dzieł sztuki, z którym miała dwoje dzieci: córkę Natalię (ur. 28 III 1990), prawniczkę, oraz syna Łukasza (ur. 5 III 1991), konserwatora dzieł sztuki.

Zm. 10 I 2008 w Białymstoku. Pochowana została na cmentarzu prawosławnym św. Prokora Eljasza w Dojlidach, dzielnicy Białego-stoku, przy ul. Stanisława Suchowolca 37.

Bibliografia: informacje uzyskane od męża.

Autor: Barbara Tomecka

MRZYGLÓD Lucas Vinzenc (MRZYGLÓD Łukasz Wincenty) (1884–1952)

artysta malarz, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej

Ur. 17 VII 1884 w Paczynie (Gross Patzschin), pow. gliwicki, syn Walentego i Katarzyny z d. Jaworeck. Po ukończeniu katolickiej szkoły ludowej został przyjęty do

prywatnego gimnazjum przy klasztorze franciszkanów w Nysie. Dzięki finansowemu wsparciu proboszcza z Paczyny, Josepha Sobela, uczył się od 1899 prywatnie we Wrocławiu u specjalizującego się w malarstwie religijnym Juliana Wąldowskiego (Waldowskiego), w którego warsztacie pracował w l. 1901–1907. Po wstąpieniu w 1907 do zakonu franciszkanów we Wrocławiu-Karłowicach, jako brat zakonny uczęszczał w l. 1907–1912 do Królewskiej Szkoły (od 1911 Akademii) Sztuki i Rzemiosła Artystycznego do pracowni malarza Edwarda Kaempffera. Jako pracę dyplomową przedstawił obraz *Śmierć św. Franciszka*. W 1912 odbył podróż studyjną do Monachium, południowych Niemiec i Austrii. Podczas podróży studyjnej do Włoch w 1914 wykonał w Muzeum Watykańskim kopię obrazu Domenichina *Ostatnia komunია św. Hieronima* dla klasztoru we Wrocławiu-Karłowicach. W początkowym okresie twórczości malował głównie dzieła religijne – powstał wówczas m.in. cykl scen z życia św. Franciszka i Droga Krzyżowa dla franciszkanów we Wrocławiu-Karłowicach oraz 7 obrazów dla auli gimnazjum franciszkanów w Nysie; nie stronił też od portretów i pejzaży.

Powołany w 1917 do wojska, został ordynansem kapelana. Pod koniec 1918 zwolniony ze służby wojskowej ze względu na malarię, której nabawił się w Macedonii. W 1919 za dyspensą papieską uzyskał zwolnienie ze ślubów zakonnych i pojął za żonę Paulę Garbas, z którą zamieszkał w Paczynie. Utrzymanie powiększającej się rodziny wymusiło intensywną twórczość, głównie w zakresie portretów oraz malarstwa religijnego. Swoje prace, w tym portrety i pejzaże, prezentował na corocznych wystawach Stowarzyszenia Artystów Górnośląskich w Gliwicach. Jednocześnie w l. 1919–1928 był nauczycielem rysunku w Szkole Maszynowo-Hutniczej w Gliwicach.

Od 1929 dzięki wsparciu zarządu prowincji górnośląskiej zaczął się kształcić w zakresie konserwacji zabytków, najpierw przez

rok we Wrocławiu w warsztacie konserwatorskim przy Śląskim Muzeum Sztuk Pięknych i Rzemiosła Artystycznego, następnie w Monachium i Halle na półrocznych kursach odślaniania i konserwacji fresków oraz restauracji rzeźby. Umożliwiło mu to objęcie w 1932 kierownictwa Warsztatu Konserwatorskiego Prowincji Górnośląskiej w Nysie (Provinzial-Restaurierungswerkstatt Neisse), utworzonego przez władze prowincji dzięki staraniom ks. Alfreda Hadelta, ówczesnego konserwatora zabytków prowincji górnośląskiej, w trzech pomieszczeniach tamtejszego muzeum miejskiego. Wraz z rodziną przeniósł się wówczas do Nysy. Był w tym warsztacie jedynym specjalistą, a oprócz niego pracowała jedna osoba personelu technicznego, sporadycznie wolontariusze oraz jego synowie zdobywający umiejętności warsztatowe. Prace, finansowane głównie ze środków prowincji, wykonywano na miejscu i w terenie. W sporządzonym w 1945 życiorysie M. stwierdził, że od 1932 zakonserwował ponad 400 dzieł malarstwa ściennego i sztalugowego, rzeźby i rzemiosła artystycznego, nie podając jednak ich wykazu. Listę kilkudziesięciu realizacji ustalił Krzysztof Pawlik na podstawie kwerendy w archiwach i prasie codziennej, z których poniżej przedstawiono te bardziej ważne i skomplikowane technicznie.

W l. 1931–1933 M. odsłonił i zakonserwował malowidła ścienne w kościele parafialnym w Kałkowie, co miało związek z rozbudową kościoła, podczas której wyburzono wschodnią ścianę prezbiterium. Przedmiotem jego działania było malarstwo średniowieczne, pochodzące z 4. ćw. XIV w. i przełomu XV/XVI w., oraz nowożytne, malowane *al secco*, epitafia. Elementy usunięte i znajdujące się na wyburzonej ścianie udokumentował zdjęciami i barwnymi, uproszczonymi kopiami akwarelowymi. W 1933 odsłonił i udokumentował za pomocą fotografii i kopii akwarelowych średniowieczne polichromie z ok. 1400 w kościele parafialnym w Świętowie Polskim, gdzie również

prace te wiązały się z rozbudową kościoła. Jak można wnioskować na podstawie dokumentacji, malowideł nie zachowano, uznając, że są zbyt zniszczone, by je eksponować. W l. 1935–1936 odsłonił i zakonserwował średniowieczne malowidła (ok. 1477–1480) w prezbiterium kościoła w Sierotach.

Jedną z pierwszych prac prowincjonalnego warsztatu konserwatorskiego w 1932 było odnowienie gotyckiego obrazu na drewnie *Veraikon*, zakupionego do muzeum w Nysie, oraz konserwacja późnobarokowego obrazu *Najświętszej Krwi Chrystusa* z bocznego ołtarza kościoła Matki Bożej w Starej Wsi (ob. w granicach Raciborza). W 1934 M. konserwował gotycki tryptyk z kościoła ewangelickiego w Gołkowicach w pow. kluczborskim (od 1954 w katedrze w Opolu). W 1935 konserwował stacje Drogi Krzyżowej z 1777 z kościoła w Pniowie, późnogotycki tryptyk z Kostowa w pow. kluczborskim (ob. w katedrze w Opolu), liczący 5 m długości barokowy obraz *Sąd Ostateczny* z kościoła w Wierzbicy Dolnej, obraz *Trójca Święta* z kościoła cmentarnego w Byczynie oraz gotycką rzeźbę św. Anny Samotrzec (ob. w Muzeum Diecezjalnym w Opolu). W 1936 wykonał konserwację łaskami słynącego średniowiecznego obrazu *Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. św. Katarzyną i Agnieszką* z Bytomia, późnośredniowiecznego obrazu Matki Boskiej Piekarskiej z kościoła Świętego Krzyża w Opolu (ob. katedra). W kolejnych latach w pracowni poddano konserwacji gotyckie rzeźby Matki Boskiej i św. Jadwigi z kościoła w Kraskowie w pow. kluczborskim (ob. w Muzeum Diecezjalnym w Opolu), ołtarz z drewnianego kościoła ewangelickiego w Komorznie w pow. kluczborskim (wraz z rzeźbiarzem Aloisem Dittrichem z Nysy), gotycki obraz *Matka Boska z Dzieciątkiem i dwunastu apostołami*, stanowiący pierwotnie środkową kwatere ołtarza z ok. 1460 z kościoła w Szalszy (prace z 1937), gotycką rzeźbę *Matka Boska z Dzieciątkiem (Madonna in rosis)* z kościoła św. Jakuba w Nysie, obraz *Chrystus Zbawiciel Świata* Joosa van

Cleve (lub warsztatu) z ok. 1530 z Ligoty Prószkowskiej (ob. w Muzeum Diecezjalnym w Opolu, obie prace z 1938), drewnianą rzeźbę św. Mikołaja z ok. 1330 z kościoła w Ligocie Prószkowskiej, gotycki tryptyk z Bojkowa, renesansowy ołtarz z Komorzna, obraz z początku XVIII w. *Anioł Stróż* ze zbiorów muzeum w Nysie (prace z 1939).

Zachowana w archiwum Muzeum Powiatowego w Nysie oraz w WUOZ w Opolu, choć daleka od kompletności, dokumentacja fotograficzna prac konserwatorskich M. zgodnie ze schematem prezentowała obiekt przed konserwacją, w trakcie prac i po ich zakończeniu. Można przypuszczać, że powstawała również dokumentacja opisowa, na wzór prowadzonej przez wrocławski warsztat konserwatorski przy Śląskim Muzeum Sztuk Pięknych. M. na odwrocie rzeźb i obrazów umieszczał wpis o dacie wykonania prac w warsztacie konserwatorskim prowincji górnośląskiej i swoje nazwisko. W czasopiśmie „Der Oberschlesier” opublikował dwie relacje z prowadzonych prac wraz z uzasadnieniem przyjętych rozwiązań technicznych i artystycznych: *Die Golko-witzer Madonna* (1934, R. XVI, z. 5, s. 255–256) i *Der gotische Klappaltar aus Kostau von 1519* (1936, R. XVIII, z. 9, s. 501–502).

Po zakończeniu działań wojennych M. wystąpił o przyznanie polskiego obywatelstwa, a po jego otrzymaniu zmienił formę zapisu imienia i nazwiska na Łukasz Wincenty Mrzygłód. Od 5 VI 1945 do 31 XII 1948 był zatrudniony jako konserwator (restaurator) w starostwie w Nysie. Ze względu na zniszczenie budynku muzeum w Nysie pracował w Muzeum Śląskim w Bytomiu. Przeprowadził wówczas konserwację dwóch obrazów z kolekcji hrabiów Matuschków z pałacu w Biechowie (ob. w Muzeum Powiatowym w Nysie): *Matka Boska w otoczeniu świętych* (mistrz włoski) i *Matka Boska w otoku z kwiatów* (mistrz niemiecki), oraz dwóch części gotyckiego tryptyku z XIV w. ze zbiorów Śląskiego Muzeum Sztuk Pięknych we Wrocławiu, znalezionych we dworze

w Jarnołtówku, i kilkudziesięciu obrazów ze zbiorów muzeum w Nysie (ich identyfikację i obecne numery inwentarzowe ustalił K. Pawlik).

W 1950 wraz z rzeźbiarzem Franciszkiem Masorzem zrekonstruował w kościele Wniebowzięcia NMP w Raciborzu ołtarz główny z l. 1956–1960, zniszczony w 1945, wykorzystując zachowane rzeźby oraz elementy architektoniczne i snycerskie, w 1952 dla ołtarzy bocznych namalował obrazy, a na plebanii odnowił dwa obrazy przypisywane Michaelowi Willmannowi: *Ukrzyżowanie*, *Pokutująca św. Maria Magdalena* – w tym ostatnim odkrył sygnaturę: *M. Willmann f.* i datę 1685.

Oprócz prac konserwatorskich M. wraz z synami był autorem nowych, po części figuralnych malowideł w następujących kościołach: Ducha Świętego w Gliwicach-Ostropie (1930?), Chrystusa Króla w Kadłubie (po 1934), Ducha Świętego w Ostroźnicy, św. Sebastiana w Pokrzywnicy, św. Marii Magdaleny w Starym Oleśnie, św. Jadwigi w Ziemięcicach, Wniebowzięcia NMP w Wielow-si (1950). Synowie kontynuowali działalność konserwatorską również po wyemigrowaniu z Polski w 1958.

Od 20 VIII 1919 był żonaty z Paulą Garbas, z którą miał czterech synów i córkę.

Zm. 11 IV 1952 w Nysie. Pochowany został na tamtejszym cmentarzu Jerozolimskim.

Bibliografia: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, red. H. Vollmer, cz. 25, Leipzig 1931, s. 209; *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 5, Warszawa 1993, s. 659; *Lucas Mrzygłód (1884–1952). Ein oberschlesischer Maler und Restaurator*, red. P. Mrass, J. Sakwerda, Ratingen-Hösel 1996; K. Pawlik, *O życiu i twórczości Łukasza Wincentego Mrzygłoda*, „Śląsk Opolski” 1997, t. 7, nr 4, s. 63–71; tenże, *Łukasz Wincenty Mrzygłód – życiorys Ślązaka*, „Kwartalnik Opolski” 1998, nr 1, s. 64–67;

MRZYGLÓD LUCAS VINZENZ

J. Schmidt, *Ludzie i dzieła, artyści-plastycy związani z Gliwicami*, cz. 1, Gliwice 1999, s. 190–193; L.M. Gilbert, *Lucas Mrzygłód (1884–1952) – ein oberschlesischer Maler*, „Joseph von Eichendorff Konversatorium. Zeszyty Edukacji Kulturalnej – Hefte für Kultur und Bildung” 1999, nr 25, s. 63–65; P.P. Maniurka, *Artysta malarz i konserwator. O Łukaszu Mrzygłodzie (1884–1952) słów*

kilka, [w:] *Opolski informator konserwatorski*, Opole 2010, s. 137–142; J. Rostropowicz, *Vinzent Lucas Mrzygłód, ein Maler aus Gross Patschin bei Tost*, „Zeszyty Eichendorffa / Eichendorff-Hefte” 2017, z. 57, s. 88–95; archiwum Muzeum Powiatowego w Nysie; archiwum WUOZ w Opolu.

Autor: Grzegorz Grajewski

NIESIOŁOWSKA Dorota (1934–2015)

konserwator dzieł sztuki w zakresie malarstwa

Ur. 22 V 1934 w Wilnie, córka malarza Tymona Niesiołowskiego i Heleny z d. Wabia-Wapińskiej. Szkołę podstawową ukończyła w Wilnie. Od 1945 mieszkała w Toruniu, gdzie uzyskała świadectwo maturalne.

W l. 1957–1961 studiowała na UMK na Wydziale Sztuk Pięknych sekcji Konserwacji i Zabytkoznawstwa, uzyskując dyplom (magister technologii i technik malarskich) o specjalizacji w zakresie konserwacji malarstwa sztalugowego. Pracę zawodową rozpoczęła w Przedsiębiorstwie Państwowym Pracownie Konserwacji Zabytków (PKZ) w Toruniu na stanowisku konserwatora, gdzie była zatrudniona w l. 1961–1965.

W Muzeum Narodowym w Warszawie pracowała w l. 1965–1995, początkowo jako asystentka, a od 1976 kierownik Pracowni Konserwacji Obiektów Zamkowych. W 1978 prof. dr Stanisław Lorentz powołał ją na stanowisko kierownika Pracowni Konserwacji Malarstwa MNW, które zajmowała do 1981. W l. 1992–1994 pełniła funkcję Głównego Konserwatora MNW. W ciągu wieloletniej pracy w MNW wykonała wiele trudnych i złożonych konserwacji obrazów o wysokiej wartości zabytkowej i artystycznej. Jej domeną były opracowania plastyczne rekonstrukcji. Przekonana o obowiązku przekazywania zdobytego doświadczenia i wiedzy zawodowej, wypełniała go zawsze, dzieląc się swymi umiejętnościami z młod-

szymi kolegami. Była wspaniałym człowiekiem, cieszącym się dużym zaufaniem, szacunkiem kolegów i dla wielu osób stała się autorytetem, niezwykle ciepła, prawa, obdarzona subtelnym poczuciem humoru, dbająca o ludzi.

Niezwykle zaangażowana w ochronę dóbr kultury. Brała czynny udział w wystawach organizowanych w kraju i za granicą. W 1978 była współorganizatorką ogromnej ogólnopolskiej wystawy konserwatorskiej „Konserwacja Dzieła Sztuki w Polsce Ludowej” w MNW. W l. 1968–1969 wraz z ekipą polskich konserwatorów uczestniczyła w pracach międzynarodowej ekipy konserwatorów ratujących dzieła sztuki po klęsce powodzi we Florencji.

Poza działalnością konserwatorską malowała obrazy, podążając za rodzinną tradycją. W l. 1976–1981 pracowała społecznie jako członek Rady Artystycznej Sekcji Konserwacji przy ZG ZPAP. Należała do Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki, Sekcji Konserwacji ZPAP oraz do SHS.

W 1978 uhonorowana Złotą Odznaką za Opiekę nad Zabytkami, w 1998 medalem prof. Stanisława Lorentza i w 2002 odznaką Zasłużony Działacz Kultury.

Syn: Łukasz Niesiołowski-Spanò (dr hab., dyrektor Instytutu Historycznego UW).
Zm. 24 X 2015 w Warszawie.

Bibliografia: akta osobowe w Archiwum MNW; wypowiedzi przyjaciół-konserwatorów.

Autor: Anna Bogdańska

OLEKSICKI Antoni (1950–2020)

historyk, wojewódzki konserwator zabytków w Białymstoku, zastępca mazowieckiego wojewódzkiego konserwatora zabytków

Ur. 13 III 1950 w Białymstoku, syn Antoniego i Luby z d. Dubrowskiej. Ukończył Technikum Budowlane w Białymstoku. W l. 1970–1975 studiował historię na UW, pracę magisterską *Rozwój przestrzenny Białegostoku do 1863* napisał pod kierunkiem prof. Andrzeja Wyrobisza. Obronił ją w 1986. Praca ta została wyróżniona przez Polskie Towarzystwo Historyczne i O. uzyskał drugą nagrodę w konkursie MKiS. W 1996 ukończył studia podyplomowe konserwacja zabytków architektury i urbanistyki na PW.

Po odbyciu służby wojskowej, w 1976 rozpoczął pracę w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków, a dodatkowo od 1977 do 1980 pracował na pół etatu w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PP PKZ, Kierownictwo Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie, Zakład w Białymstoku, a w 1985 w zespole Urbanistycznym PP PKZ, Oddział w Białymstoku. W 1988 został powołany na stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, a po reformie administracyjnej w 1999 na stanowisko Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Odwołany w listopadzie 2001. Od 1 V 2002 do 30 V 2003 pracował w Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku (ob. Pracownia Terenowa NID w Białymstoku) na stanowisku specjalisty, a także jako asystent na Wydziale Architektury Politechniki Białostockiej, w Zakładzie Historii Architektury i Konserwacji Zabyt-

ków. W 2003 zatrudniony został w Warszawie jako doradca w zakresie ochrony zabytków znajdujących się w zasobach Agencji Mienia Wojskowego. W 2006 rozpoczął pracę w Biurze Stołecznego Konserwatora Zabytków jako główny specjalista, gdzie pracował do ostatnich chwil, z przerwą w l. 2011–2018, kiedy to objął stanowisko Zastępcy Mazowieckiego Konserwatora Zabytków.

O. był autorem i współautorem wielu opracowań konserwatorskich. W 1978 wspólnie z arch. I. Małofiejew wykonał *Białystok. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*; w 1979 *Choroszcz. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*; w 1980 *Narew. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta, Kruszyniany. Studium historyczno-przestrzenne do planu zagospodarowania przestrzennego wsi, Waniewo. Studium historyczno-urbanistyczne do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi*. W 1986 wykonał opracowanie *Dobrzyniewo Kościelne. Dokumentacja historyczno-konserwatorska z przebiegu prac konserwatorskich w kościele parafialnym pod wezwaniem Zwiastowania NMP, św. Józefa i św. Marii Magdaleny*. Z Janiną Poskrobko napisał w 1989 *Juchnowiec Kościelny. Kościół parafialny Świętej Trójcy. Dokumentacja z przebiegu prac remontowo-konserwatorskich w latach 1987–1989*. Wspólnie z Barbarą Tomecką opracował w 1992 *Sarnaki. Studium historyczno-urbanistyczne miejscowości oraz Piszczac. Studium historyczno-urbanistyczne miasta*.

Pracując w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków w Białymstoku i w PP PKZ, wykonał wiele dokumentacji konserwatorskich, urbanistycznych, ewidencji parków zabytkowych w woj. zamojskim i białkopodlaskim, kart ewidencyjnych budownictwa i architektury w woj. białostockim, suwalskim, łomżyńskim, opolskim. Jest również autorem licznych artykułów o tematyce konserwatorskiej i historycznej, publikowanych przede wszystkim w „Biuletynie Konserwatorskim Województwa Podlaskiego”, który powstał z jego inicjatywy w 1995 i jest kontynuowany przez jego następców.

I tak w 1995 opublikował artykuł *Remont w dawnym pałacu Hasbachów*; w 1996 *Białystok i okolice – nowo pozyskane źródła kartograficzne z archiwów rosyjskich*; w 1997 *Rynek w Białymstoku – przeszłość i czasy obecne*; w 1998 *Ogród Branickich w Białymstoku. Praktyka konserwatorska lat powojennych*; w 1998 *Białostockie tradycje browarnictwa*; 1999 *Obraz Białegostoku w końcu XIX w.*; w 2000 *Z dziejów elektrowni białostockiej*; w 2001 *Waniewo z przeszłości dawnego miasta*; w 2001 *Wspomnienie o Jerzym Tryburskim (1930–2001)*; w 2003 *Pierwszy powojenny plan Białegostoku autorstwa Ignacego Felicjana Tłoczka, a późniejszy rozwój miasta*. Inne publikacje to z 1983 artykuł *Rozwój przestrzenny i struktura ludności Białegostoku w XVIII wieku*, z 1985 artykuł *Socjotopografia Białegostoku w XVIII w. w świetle inwentarza miasta z 1771/72 r. i planu Beckera z 1799 r.*, „*Studia i Materiały do Dziejów Miasta Białegostoku*”, t. 4.

Publikował także w kwartalniku „Białostoczczyzna” wydawanym przez BTN: w 1988 *Przemiany przestrzenne wsi Krużyniany* (nr 1) oraz *Waniewo. Dzieje regresu dawnego miasta* (nr 3); w 1992 *Nowe źródło do dziejów rozwoju przestrzennego Białegostoku*; w 2002 *Powojenna Odbudowa Białegostoku* wydana została przez Muzeum Podlaskie w Białymstoku jako katalog organizowanej pod tym samym tytułem wystawy; w 2007 *Tablice pamiątko-*

we na murach i placach Warszawy, MRK t. 2; w 2008 *Warszawa i województwo mazowieckie w archiwum fotograficznym Władysława Paszkowskiego*, MRK t. 3; w 2011 *Wiesława Szymańska. Przyjaciel i współpracownik oraz Architektura pierwszych powojennych lat na Podlasiu*, [w:] *Zabytki Podlasia. Pamięci Wiesławy Szymańskiej*; w 2012 podrozdział *Białystok w XVIII wieku* w monografii *Historia Białegostoku*; w 2013 *Zegary słoneczne w pejzażu miast i wsi*, [w:] *Zabytki na Mazowszu. Rocznik Konserwatorski*; w 2018 *Archiwum fotograficzne Władysława Paszkowskiego* opublikował w OZ; w 2019 *Napisy na murach z czasów II wojny światowej we współczesnej przestrzeni publicznej Warszawy*, [w:] *Rany pamięci. Ślady zniszczeń z okresu II wojny światowej w topografii miasta* wydane przez Miasto Stołeczne Warszawa.

Jego ostatni artykuł *Opowieści konserwatorskie z zabytkami w tle. Prolog* wydrukowany został w 2020 w RiZ, nr 2.

O. był członkiem SKZ, a przez krótki okres prezesem Oddziału SKZ w Białymstoku i Przewodniczącym Komisji Architektury Militarnej PKN ICOMOS. Jako Wojewódzki Konserwator Zabytków w Białymstoku otrzymał Złotą Odznakę za Opiekę nad Zabytkami, Order Świętej Równiej Apostołów Marii Magdaleny II stopnia przyznany przez Święty Sobór Biskupów Kościoła Prawosławnego i wręczony przez ś.p. metropolitę Bazylego. W 2000 SKZ nagrodiło O. nagrodą im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego. Przez kilkanaście lat był członkiem Rady Muzealnej Muzeum Podlaskiego w Białymstoku. W grudniu 1992 na konferencji w Toruniu „Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków” wybrany został przez kolegów do siedmioosobowego Kolegium Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Wcześniej, w maju 1990 znalazł się na liście Obywatelskiego Komitetu Wyborczego „Solidarność” jako kandydat do Rady Miejskiej w Białymstoku. W l. 1990–1994 był radnym. Do końca był aktywny, z pasją

OLEKSICKI ANTONI

oddawał się jeździe na rowerze. W 2018 odbył pielgrzymkę rowerową, swoje marzenie od czasów studiów, z Białegostoku do Santiago de Compostela.

W 1975 ożenił się z Marią z d. Wirtek (polonistką). Mieli dwoje dzieci: córkę Annę (ur. 1977) – ekonomistkę i syna Antoniego Piotra (ur. 1983) – programistę.

Zm. 15 XI 2020. Pochowany został 27 XI 2020 na cmentarzu miejskim w Białymstoku, przy ul. Władysława Wysockiego 63.

Bibliografia: B. Tomecka, *Wspomnienia o Antonim Oleksickim (1950–2020)*, WK 2020, nr 64, s. 179–180; *Pamięci Antoniego Oleksickiego (1950–2020) wspomnienia przyjaciół*, „Ananke, Kwartalnik Artystyczny Galeria im. Slendzińskich w Białymstoku” 2020, nr 1–4, s. 99–105.

Autor: Barbara Tomecka

POL Wincenty (1807–1872)

poeta, geograf, konserwator zabytków we Lwowie 1865–1867

Ur. 20 IV 1807 w Lublinie, syn Franciszka Ksawerego Pohla, Niemca z Reszla, od 1795 urzędnika austriackiego. Matka, Eleonora Longchamps de Berier, była Francuzką. Uczył się w gimnazjum we Lwowie; w 1823 zapisał się tamże na uniwersytet, ale po śmierci ojca (w tym samym roku) przeniósł się na krótko do kolegium jezuickiego w Tarnopolu. Wrócił na lwowski Wydział Filozoficzny (1824–1827), gdzie zainteresował się etnografią. Jesienią 1830 został lektorem języka niemieckiego na USB.

Podporucznik w powstaniu listopadowym, kawaler *Virtuti Militari*. Z korpusem gen. Antoniego Giełguda przekroczył granicę pruską; w Wielkopolsce poznał Adama Mickiewicza, z którego inspiracji ogłosił zbiór *Pieśni Janusza* (Paryż 1835). Jako wysłannik gen. Józefa Bema był w Lipsku, Dreźnie i we Francji. Organizował pomoc dla żołnierzy-emigrantów.

Wróciwszy do Galicji w 1832, często zmieniał miejsce zamieszkania (w l. 1836–1839 był dzierżawcą w Kalnicy). Ok. 1840 osiadł w folwarku Maryipól k. Bieczu. Na podstawie notatek z licznych podróży opracował rękopiśmienną „Geografię i etnografię Polski” (przepadłą w 1846), „Rzut oka na północne stoki Karpat i przyległe im krainy”, „Północny wschód Europy pod względem natury”, „Historyczny obszar Polski”. Podsumowaniem dorobku geograficzno-etnograficznego były *Obrazy z życia i natury* (1869–1870). W 1863 za podręcznik seminaryjny *Geografia Ziemi Świętej* dostał od Piusa IX Order św. Grzegorza.

W Krakowie (1834) P. poznał historyka sztuki Józefa Kremera. Pod jego wpływem przygotował projekt odbudowy zamku Kmitów w Lesku, należącego do Ksawerego Krasickiego. Nadzorował również prowadzone tam prace remontowe (1837–1839), co zapewniło mu stabilizację materialną.

Stopniowo skłaniał się ku poglądom ugodowym i kręgom konserwatywnym. Idee romantyczno-demokratyczne porzucił ostatecznie w 1846, podczas rabacji galicyjskiej, kiedy trafił do więzienia. Uwolniony zamieszkał we Lwowie; redagował „Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, podróżował. Stał się propagatorem legalizmu, tradycjonalizmu i „kruchtowej” moralności. Podczas Wiosny Ludów w 1848 był adiutantem sztabu lwowskiej Gwardii Narodowej, ale odszedł podejrzewany o współpracę z Austriakami. Opuścił miasto, wyjechał do Marienbadu, Pragi i Wiednia.

W l. 1849–1853 był kierownikiem – drugiej w Europie – katedry geografii na UJ. P. zaangażował się w działania Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, inwentaryzację zabytków, tworzenie Muzeum Starożytności i in. Wszedł do tzw. Komitetu Archeologicznego, obok Karola Kremera, Józefa Muczkowskiego i Teofila Żebrawskiego. Pożar Krakowa (lipiec 1850) zmienił priorytety Towarzystwa, zmobilizował do ratowania i inwentaryzacji dzieł sztuki. P. należał do osób współtworzących dokumentację (opisy nagrobków wraz z rysunkami i inskrypcjami); uczestniczył m.in. w pracach przygotowawczych do restauracji nagrobków z kościołów Franciszkanów i Dominikanów, w debatach nad konserwacją obrazów Dolbelli z refektarza dominikańskiego i portre-

tów biskupów krakowskich z krążganków franciszkańskich. Jednak w 1852 działalność Towarzystwa została zawieszona przez władze na cztery lata. P., oskarżonego z kolei o nieojalność wobec władz, usunięto z uniwersytetu, a katedrę zlikwidowano (1853). Nie zabroniono mu jednak pisać. Gdzie mógł, podkreślał, że lekceważenie i brak świadomości jest dla zabytków zagrożeniem szczególnym. W felietonach z l. 50. XIX w. wracał do spraw konserwatorskich (*Starożytność, zniszczenie i odnowa kościoła i klasztoru XX. Franciszkanów w Krakowie*, 1854; *Malowidło na szkle. Obraz Juliusa Hubnera w Krakowie*, 1854). Opracował studium konserwatorsko-historyczne kościoła św. Katarzyny na Kazimierzu (1855), licząc, że publikacja zmobilizuje czytelników do składek na rzecz renowacji.

W 1857, po śmierci żony, opuścił Kraków, osiadł w Tyśmienicy na Pokuciu. Zimą z 1860 na 1861 spędził w Przemyślu, a wiosną 1861 wziął w dzierżawę folwark w Skołoszowie k. Radymna. Zimą 1861–1862, z inicjatywy bpa Adama Jasińskiego, kierował restauracją kaplicy Drohojowskich w katedrze przemyskiej, którą zrealizowano według własnych planów. P. miał niewątpliwie zasługi w opiece nad zabytkami, uważano go za autorytet w sprawach zabytkoznawczych. Dziś jego poglądy odbieramy jako naiwne, ale ówczesne elity i intelektualiści powszechnie je podzielały (choć miał jawnych i surowych krytyków).

W 1863 wrócił do Lwowa. Na posiedzeniu w Zakładzie Ossolińskich 12 X 1864 domagał się instytucjonalnej ochrony „pomników krajowych”: „Inne koronne kraje i nawet pojedyncze miasta mają swoich konserwatorów na mocy instytucji – zapytuję, dlaczegośmy żadnego kroku dotąd nie uczynili, aby i Lwów miał swojego konserwatora zabytków przeszłości”. Zbiegiem okoliczności w 1864 Centralna Komisja dla Badania i Konserwacji Budowli Pomnikowych (K.K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler) w Wied-

niu ustanowiła nadzór nad zabytkami Lwowa, mianując Mieczysława Potockiego C.K. Konserwatorem Budowli i Pomników Krajowych Galicji Wschodniej. Na jego wniosek Komisja powołała w 1865 honorowych konserwatorów w osobach P. i ks. Jana Saturnina Stupnickiego. Niestety, nieopłacanych. P. domagał się dla konserwatorów czy korespondentów osobnego, płatnego stanowiska, ale nie znalazł posłuchu w Komisji.

Na polu lwowskiej działalności konserwatorskiej zasłużył się bardziej jako propagator idei ochrony zabytków niż osoba prowadząca restaurację konkretnych obiektów. Nie był też konsekwentny. Kiedy zaczęto debatę nad zdewastowaną kaplicą w kościele Dominikanów, stanął po stronie winnych, występując przeciwko S. Kunasiewiczowi. Do przeora ks. Franciszka Jarzębińskiego pisał (5 XI 1866): „Z prawdziwą boleścią serca widzę, że pisma publiczne lwowskie poruszyły w niegodny sposób restaurację pomników znajdujących się w krypcie dominikańskiego kościoła. Tym dziennikarzom nie chodzi ani o przeszłość, ani o pomniki, ale o to, aby robić skandale – radzę tedy i proszę o to najuprzejmiej, abyśmy się wspólnie zajęli restauracją tych pomników celem położenia kresu wywołanemu przez dzienniki zgorzeniu, które się nie uspokoją, póki się coś dla rzeczy nie zrobi”. Z czolobitnością pisał: „Jestem przez c.k. Komisję Wiedeńską zachowania historycznych budowli i pomników mianowany konserwatorem dla Lwowa i z tego tytułu ofiaruję Księdzu Przeorowi Dobrodz[iejowi] powolne służby moje, [...] zrobię z mego stanowiska stosowną odezwę, zawsze jednakże w porozumieniu z Księdzem Przełożonym, i mam to przekonanie, że ta odezwa zamknie usta niepowołanym krzykaczom”.

We wrześniu 1867 P. wrócił do Krakowa i działalności w TNK. Choć ociemniały, pozostawał czynny (jego lektorem był Władysław Bełza), m.in. wygłosił prelekcję „O potrzebie zachowania pomników z przeszłości i znaczeniu ich w czasie dzi-

siejszym”, w której zsumował osiągnięcia Towarzystwa w dziedzinie ochrony zabytków. Wystąpienie zaowocowało działaniami na rzecz zmiany zasad opieki nad zabytkami sztuki w Polsce. Wydział Krajowy zwrócił się do Towarzystwa o przedstawienie projektu reformy. Jego opracowaniem zajęła się komisja, w osobach P., Józefa Łepkowskiego, Władysława Łuszczkiewicza i Józefa Kremera, która 12 IV 1870 przesłała dokument Sejmowi Krajowemu. Dalsze dyskusje nad tą inicjatywą podjęto już po śmierci P. W 1872 został członkiem powstałej wówczas AU. Dziesięciotomowe *Dzieła wierszem i prozą* ukazały się w l. 1875–1878.

8 IV 1837 poślubił Kornelię z Olszewskich (zm. 1857), lwowiankę, córkę majora wojsk polskich Tomasza; mieli dzieci: Wincentego jun. (ur. 1839), Julię (ur. 1840) i Zofię (ur. 1841); urodzone w 1838 bliźnięta zmarły szybko.

Zm. 2 XII 1872 w Krakowie. Pochowany został w Krypcie Zasłużonych pod kościołem Paulinów na Skałce.

Bibliografia: J. Babicz, *Wincenty Pol*, [w:] *Dziewięć wieków geografii polskiej. Wybitni geografowie polscy*, Warszawa 1967, s. 231–267; U. Beczkowska, *Wincenty Pol a początki instytucjonalnej opieki nad zabytkami sztuki w Polsce*, [w:] K. Grodzińska, A. Kotarba (red.), *Wincenty Pol (1807–1872) w służbie nauki i narodu*, Kraków 2010; J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienia opieki nad zabytkami w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, RB PAN 1957, t. 3, s. 201–275; J. Kras, *Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870*, Kraków 1977, s. 108–109; A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Wincenty Pol i Zygmunt Gloger (z historii polskiej szkoły etnograficznej II połowy XIX w.)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1967, t. 9, s. 99–107; K. Lewicki, *Lwowska legia akademicka 1848 r.*, PH 1948, t. 38; J. Łepkowski, *O poszanowaniu zabytków ojczystej przeszłości*, Kraków 1862; S. Majchrowski, *Wincenty Pol. Szkic biograficzny*,

Lublin 1982; M. Mann, *Wincenty Pol Studium Biograficzno-Krytyczne*, Kraków 1904; S. Niemcówna, *Wincenty Pol jako geograf*, „Prace Instytutu Geograficznego UJ” 1932, nr 2; W. Pol, *Pamiętniki*, oprac. K. Lewicki, Kraków 1960; tenże, *O potrzebie zachowania pomników z przeszłości i znaczeniu ich w czasie dzisiejszym*, Kraków 1868; W. Rąb, *Pobył Wincentego Pola na Podkarpaciu (Przedgórze Bieszczadzkie i Pogórze Karpackie)*, [Brzozów 1981]; tenże, *Wzajemne powiązanie Wincentego Pola z duchowieństwem (Biograficzne rozeznanie zagadnienia)*, Iwonicz 1982; J. Rosnowska, *Dzieje poety. O Wincentym Polu*, Warszawa 1973; S. Udziela, *Wincenty Pol jako etnograf*, „Orli Lot” 1922, t. 3, nr 10, s. 152–154; tenże, *Wincenty Pol jako krajoznawca*, Kraków 1923; *Wiadomości bieżące z zakresu czynności Oddziału Archeologicznego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, Rocznik TNK 1850, R. XIX, s. 82–83; Archiwum Nauki PAN i PAU, sygn. TNK-73; *Wincenty Pol. Prekursor krajoznawstwa i turystyki (w 190. rocznicę urodzin i 125. rocznicę śmierci). Materiały z sympozjum w Krakowie dn. 6 XII 1997*, Kraków 1997; *Zabytek i historia: wokół problemów konserwacji i ochrony zabytków w XIX wieku*, red. P. Kosiewski, J. Krawczyk, Warszawa 2012; A. Zawistowicz-Adamska, *Wincenty Pol – badacz kultury ludowej*, Warszawa 1966.

Autor: Roman Marcinek

POTOCKI Mieczysław Ludwik (1810–1878)

konserwator Galicji Wschodniej 1864–1878

Ur. w VI 1810 we Lwowie, syn Franciszka Xawerego herbu Lubicz z Wieniawy (dziś dzielnica Lublina) Potockiego, sędziego, prezesa prokuratorii Królestwa Polskiego, i Marianny z Czerwińskich. Od października 1827 studiował prawo i administrację na UW. Naukę przerwał po wybuchu powstania

listopadowego. Ochotnik w 5 pułku ułanów; awansował na podporucznika 13 IV 1831; ranny pod Ostrołęką (26–27 V 1831), otrzymał order *Virtuti Militari* IV klasy. Po upadku powstania i przejściu do Galicji internowany przez Austriaków w Grazu.

Po amnestii w 1834 przyjechał na Podole. Ożenił się, dokupił część dóbr i osiadł w Kociubińczykach w pow. husiatyńskim, w rejonie zamieszkałym przez rozrodzonych Horodyskich, rodzinę żony. Był cenionym hodowcą koni.

Rychło obudziły się w nim zainteresowania starożytnicze, potęgowała je mnogość w okolicy ruin i kurhanów i ciągle jeszcze żywe romantyczne zainteresowanie tajemnicami przeszłości. Przełomem było dlań przekazanie do Towarzystwa Naukowego Krakowskiego tzw. posągu pogańskiego – jakoby – bóstwa, nazwanego Światowidem. Odnaleziono go w 1848 w zakolu rzeki Zbrucz, we wsi Liczkowcach (przylegającej do jego własnych dóbr). Po oględzinach obiektu i sporządzeniu opisu P. przesłał dokumentację do Józefa Majera, prezesa TNK. W 1851 figurę przewieziono do Krakowa; P. został członkiem-korespondentem TNK (opublikował *Wiadomość o bożyszczu słowiańskim znalezionym w Zbruczu r. 1848*, *Rocznik TNK* 1852, t. 23). Po pożarze Krakowa w 1853 przeznaczył 120 złotych reńskich na „restaurację pomników w pogorzałych kościołach krakowskich”. W 1857 zbierał składki na budowę siedziby Towarzystwa. Odsyłał też do Krakowa notatki dotyczące zabytków i znalezisk archeologicznych.

Podczas naukowego objazdu guberni lubelskiej w 1852 (został amnestionowany przez władze carskie) zafascynował go Zamość. Efektem kilku wizyt – i współpracy z ks. M. Kulaszyńskim – była pierwsza monografia miasta: „Zamość i jego instytucje pod względem dziejów, religii i oświaty krajowej”, którą pisał do 1862. W Żółkwi wystąpił z propozycją rozpoczęcia prac konserwatorskich przy zabytkach miasta. Komitet odnowienia kolegiaty, któremu udało

się zgromadzić ponad 40 tys. złotych reńskich ze składek zbieranych „po całym kraju (Galicji), do których sam Najjaśniejszy Pan znacznym darem się przyczynił”, w l. 1862–1867 poddał konserwacji ołtarze, nagrobki i obrazy batalistyczne. Podczas prac odnaleziono zapomnianą kryptę z pochówkami Jakuba i Konstantego Sobieskich i puszkę z sercem Marii Karoliny z Sobieskich, księżniczki de Bouillon, córki Jakuba. P. angażował się chętnie w ochronę kościołów i cerkwi, remonty nagrobków i pomników itd. Satysfakcję sprawiało mu „uwiecznianie bohaterских czynów, ale zawsze tylko w miejscu spełnionego faktu”. W Trembowli, gdzie stał uszkodzony krzyż kamienny, a napis w języku ruskim informował, że to miejsce pochówku Anny Doroty Chrzanowskiej, P. nakłonił magistrat, aby wznieść bohaterce nowy pomnik. Lato 1863 wykorzystał na „zdjęcie napisów z kościołów w Husiatynie, Liczkowcach, Skale i Jagielnicy w obwodzie czortkowskim” tak, by wzbogaciły archiwum TNK.

W 1864 Centralna Komisja dla Badania i Konserwacji Budowli Pomnikowych (K.K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler) w Wiedniu ustanowiła stały nadzór nad zabytkami Lwowa, mianując P. C.K. Konserwatorem Budowli i Pomników Krajowych Galicji Wschodniej. W sprawozdaniu z 1866 P. stwierdza, że był pierwszym konserwatorem Galicji Wschodniej (pomija F. Strońskiego i A. Wolfskrona). Nominacja zmusiła P. do ostatecznego zerwania z gospodarowaniem w majątku i do przekazania go synom. Zamieszkał we Lwowie, przy ul. Ochronki 8. Jednak nie mając pensji, musiał dbać o dochody. W schematyzmie galicyjskim z 1871 pisano o nim jako o konserwatorze zabytków pomnikowych, ale instytucji takiej w oficjalnym wykazie nie było (tylko dopowiedzenie przy członkostwie P. w Galicyjskim Towarzystwie Gospodarczym). Nie miał też pensji. Stąd nie zerwał kontaktów z Podolem. W C.K. Sądzie Obwodowym w Tarnopolu zajmo-

wał się wierzytelnym szacowaniem dóbr tabulanych (1871), był przełożonym okręgu Trembowla-Husiatyn, zastępcą członka Rady Nadzorczej Galicyjskiego Towarzystwa Kredytu Ziemskiego (1871).

P. zdawał sobie sprawę z ogromu wyzwań (od wiosny 1863, od wyjazdu Adolfa Wolfskrona, nikt – nawet nominalnie – nie pełnił w ochronie zabytków żadnej funkcji), stąd na jego wniosek Centralna Komisja powołała w 1865 honorowych konserwatorów w osobach Wincentego Pola i ks. Jana Saturnina Stupnickiego. Podstawową barierą ograniczającą możliwości i zakres ochrony zabytków był brak pieniędzy. Niewielkie środki będące w dyspozycji Centralnej Komisji przeznaczano na prace w tzw. krajach niemieckich. P. mógł liczyć wyłącznie na tzw. Fundusz Krajowy, uchwalany przez Sejm Galicyjski od 1866. Stąd on i jego współpracownicy (doszli bowiem S. Kunasiewicz i J. Sermak we Lwowie oraz L. Horodyski na Podolu) zabiegać musieli o subsydia od osób prywatnych. Starał się też propagować wiedzę o zabytkach, potrzebie ich ochrony i prowadzonych pracach konserwatorskich. Od 1866 składał szczegółowe relacje na posiedzeniach w Zakładzie Naukowym im. Ossolińskich. W l. 70. sprawozdania były już publikowane.

Mimo przeszkód P. zainicjował odnowienie alabastrowych pomników w kościele Dominikanów (1866–1868), pomnika Stanisława Jabłonowskiego na Wałach Hetmańskich, kolumny Jana z Dukli, ikonostasu w cerkwi św. Paraskewy na przedmieściu żółkiewskim. W 1869 zwrócił się do kapituły ormiańskiej z prośbą o przeprowadzenie prac konserwatorskich w katedrze, remont nagrobków na dawnym cmentarzu oraz uratowanie kolumny św. Krzysztofa obok pałacu arcybiskupiego. Remont i przebudowę wieży katedry przeprowadzono dopiero w 1879, po śmierci P. Nie zawsze jego działania spotykały się ze zrozumieniem. W 1869 protestował przeciwko budowie Kopca Unii Lubelskiej, uważając, że „pozostałości śred-

niowiecznego zamku były co najmniej tak samo ważne, jeśli nie ważniejsze, niż budowla kopca”. Zwłaszcza, że demokraci wspierający pomysł nie zamierzali zachowywać zamkowych ruin. P. alarmował magistrat, że organizatorzy przedsięwzięcia poczynają sobie z zabytkiem nieostroźnie, i prosił o zastosowanie środków, które umożliwią ochronę „pamiętki narodowej”. Dowodził, że miasto „w żadnym wypadku nie powinno pozwolić na stawianie nowego pomnika na miejscu starego, znacznie cenniejszego od nowego”. Wiele starań położył przy pracach konserwatorskich w katedrze łańciewskiej: odnawiał epitafia (1870–1872), uzupełniał brakujący detal kamieniarski. Do końca życia starał się uratować dawne ołtarze, przechowywane w częściach w katedralnych podziemiach, przez ich konserwację i translokację, ale jego inicjatywa nie znalazła zrozumienia kapituły. Domagał się także (1874), bez powodzenia, remontu kaplicy Boimów.

Interesował się żywo stanem zabytków w terenie. W 1864 wystosował odezwę do urzędów i towarzystw naukowych, prosząc o przesyłanie opisów historyczno-konserwatorskich poszczególnych miejscowości. Udało mu się powstrzymać (przynajmniej w części) rozbiórki i niszczenie ruin zamków w Tokach, Sidorowie, Nowosiółce Kostiukowej, Buczaczu, Potoku, Trembowli, Zbarażu czy ruin klasztoru bazylianów w Semenowie. Doprowadził do wydania przez starostów powiatowych surowego zakazu niszczenia i rozkopywania prahistorycznych kurhanów i mogił, które „pochodzą jeszcze z czasów pogańskich i, zdaje się, służyły do składania ofiar bogom, drugie, mniejsze, kryją w swoim łonie kości wojowników”. Znalezione wykopaliska nakazywał przekazywać do zbiorów lwowskiego Ossolineum. Jednak do 1866 głównie gromadził informacje, prace konserwatorskie odkładając na czas późniejszy. Nadzorował restaurację przeszło 40 większych obiektów. Tylko w l. 1870–1874 kosztem funduszu krajowego, ofiarności osób prywatnych, środków zbieranych przez

właściciele obiektów przeprowadził prace m.in. w Lisku, Falsztynie, Okopach Świętej Trójcy, Milatynie i Bełzie. W Żółkwi odnowiono dwie bramy wjazdowe miejskie i bramę zamkową. P. nie miał, niestety, możliwości przystąpienia do ratowania zamku, bo „wydane przepisy wyłączają z pod władzy konserwatora wszelkie budowle będące własnością prywatną”. W ławrze w Uniowie ratował renesansowy nagrobek Aleksandra Wanko-Łahodowskiego. W Krasnopuszczu, w cerkwi Bazyliańców, wyremontował unikatowy ikonostas, złożony z obrazów Eleutera Siemiginowskiego. W podlwojskiej Nawarii nakazał odnowienie XVI-wiecznego ikonostasu pochodzącego z klasztoru Bazyliańców w Dobromilu. Podobne prace wykonano w cerkwi w Sokalu. W Krośnie zwrócił uwagę na szafowy ołtarz w kościele parafialnym i uzyskał pozwolenie na jego przeniesienie do zbiorów Ossolińskich we Lwowie. W kościele zorganizował konserwację mурowanych nagrobków i drewnianych ołtarzy. Z funduszu krajowego odnowiono kościoł Franciszkanów i poddano konserwacji nagrobki. Dzięki wnioskowi urzędu konserwatorskiego odbudowano też wypalony gmach pojezuicki.

By ułatwić proboszczom dbanie o powierzone im pieczy świątynie zgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej, kupił i rozdał 130 egzemplarzy *Wskazówek do utrzymywania kościołów, cerkwi i przechowywanych tamże zabytków przeszłości* Władysława Łuszczkiewicza. Nie wszyscy chcieli w akcjach konserwatorskich uczestniczyć. W Buczaczu odmówiono finansowania odnowienia „nader pięknej snycerskiej roboty ikonostasu i antepedia”, dzieł zapomnianego Jana Jerzego Pinsła.

W l. 1873–1875 austriacki aparat ochrony zabytków zreorganizowano. Powołano K.K. Zentralkommission zur Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmaler. Na jej wniosek konserwatorzy terenowi byli mianowani przez ministerstwo na 5 lat. Komisja miała prawo powoływania korespondentów,

do których należało zastępowanie konserwatorów, badania naukowe oraz zbieranie przydatnych informacji. P. stanął na czele powołanego w 1873 okręgu Galicja Wschodnia (lwowskiego). Po śmierci P. urząd objął w 1879 Wojciech Dzieduszycki.

Poczynania P. dostrzegano. W 1874 prezes Towarzystwa Archeologicznego w Moskwie hr. Aleksiej S. Uwarow zaprosił go na zjazd do Petersburga. P. odmówił, tłumacząc się barierą językową. W uznaniu zasług przy ratowaniu obiektów sakralnych oraz czynnego udziału w Komitecie pomocy uchodźcom z unickiej diecezji chełmskiej papież Pius IX odznaczył go Orderem św. Grzegorza (1875).

W l. 70. XIX w. P. utrzymywał już tylko sporadycznie kontakty z TNK, m.in. opracował projekt odnowy grobów na Wawelu (1870). Udzielał się za to w Towarzystwie Archeologicznym Krajowym we Lwowie. W 1877 zaangażował się w organizację prezentacji zabytków podczas Wystawy Krajowej; kiedy Towarzystwo podzieliło się na oddziały, stanął na czele Sekcji Archeologii i Antropologii.

P. doceniał znaczenie źródeł archiwalnych w konserwacji zabytków. W 1874 skierował do Sejmu memoriał w sprawie opieki nad archiwami staropolskich akt ziemskich i grodzkich we Lwowie i w Krakowie. Na jego wniosek rząd przekazał Wydziałowi Krajowemu archiwa, wraz z całym ciężarem ich utrzymania. „Z własnej chęci” P. objął nadzór nad archiwami miasteczek, gmin i różnego rodzaju korporacji. Po uprzednim uporządkowaniu zbiorów miał zamiar ogłosić je drukiem w specjalnym wydawnictwie. Projekt przedłożony Wydziałowi Krajowemu nie został zrealizowany.

W 1834 ożenił się z Klotyldą z Horodyskich-Żurawel h. Korczak (ok. 1814–ok. 1864), córką Antoniego Feliksa Horodyskiego, dziedzica dóbr Krogulec, i Anny hr. Gojewskiej. Miał z nią synów Władysława Bernarda (1840–1908) i Adama oraz córkę Zofię Cecylię (ur. 1843), żonę Gustawa Strawińskiego.

Zm. nagle 31 I 1878 we Lwowie. Pochowany został na Cmentarzu Łyczakowskim. Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa Archeologicznego Krajowego we Lwowie 28 II 1878 dr Stanisław Krzyżanowski odczytał jego nekrolog.

Bibliografia: P. Dobosz, *Konserwatorzy i korespondenci krajowych urzędów konserwatorskich dla zabytków sztuki, wykopalisk i archiwów w Galicji*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” 1995, t. 2; P. Dobosz, A. Gaczoł, *80-ta rocznica utworzenia Krajowego Urzędu Konserwatorskiego w Krakowie*, OZ 1994, nr 47 (3–4); J. Dunin Borkowski, *Rocznik Szlachty Polskiej*, t. 1, Lwów 1881, s. 533–534; t. 2, Lwów 1883, s. 619; J. Frycz, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918*, Warszawa 1975, s. 12, 108–110, 115–122; *Katalog wystawy architektoniczno-etnograficznej*, Lwów 1885; M. Potocki, *Sprawozdanie czytane na posiedzeniu Grona konserwatorów Galicji wschodniej*, „Biblioteka Ossolińskich”, Lwów 1866, t. 8; tenże, *Zabytki starożytne*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, dodatek

miesięczny do „Gazety Lwowskiej” 1874, t. 2; D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy krakowski w świetle materiałów TNK, 1841–1871. Wybór źródeł*, RB PAN 1956, R. II; *Rocznik TNK* 1852, t. 23, s. 3; B. Sawa-Sroczyńska, *Mieczysław Ludwik Potocki – konserwator zabytków Galicji i historyk Zamościa*, OZ 1981, nr 3–4, s. 161–166; J. Smirnow, *Mieczysław Potocki – organizator urzędu konserwatorskiego w Galicji Wschodniej*, „Kurier Galicyjski” 2014, nr 8, 9, 10; *Sprawozdanie z czynności konserwatorskich, co do utrzymania i restauracji dawnych pomników w części wschodniej Galicji za czas od r. 1870–1874*, Lwów 1874; *Zdanie sprawy z czynności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego dokonany w r. 1851/52 odczytane na publicznym posiedzeniu w dn. 25.X. 1852 przez profesora J. Majera*, Prezesa Tow., Kraków 1852; J. Kuśnierz, *Mieczysław Ludwik Potocki – konserwator zabytków Galicji Wschodniej*, referat na konferencji naukowej w Kamieńcu Podolskim, 23–25 IX 2010.

Autor: Roman Marcinek

R

ROZNEKSKA-ŚWIERCZEWSKA Ewa (1960–2014)

konserwator dzieł sztuki, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej

Ur. 17 V 1960 w Chojnicach, córka Henryka Roznerskiego i prof. dr Marii Roznerskiej z d. Koniecznej, konserwatora dzieł sztuki.

Studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK rozpoczęła w 1979, ukończyła w 1985. Pracę magisterską *Badanie werniksów na bazie żywicy cykloheksanonowych* napisała pod kierunkiem dra J. Ciabacha. Już jako studentka, oprócz obowiązkowych praktyk wakacyjnych, brała udział w pracach konserwatorsko-restauratorskich przy malowidłach ściennych pod kierunkiem prof. dr Marii Roznerskiej i mgr Marii Jureckiej-Siegmund przy gotyckich malowidłach ściennych w kościele św.św. Piotra i Pawła w Lubiechowej oraz w Starym Mieście koło Konina przy polichromii E. Niewiadomskiego. Po ukończeniu studiów przystąpiła do czynnej pracy zawodowej. W 1985 kontynuowała prace konserwatorskie i restauratorskie przy malowidłach E. Niewiadomskiego na Starym Mieście, brała również udział przy konserwacji malowideł ściennych w kościele garnizonowym w Jeleniej Górze (1985–1990). W l. 1991–1994 kierowała pracami przy malowidłach we wnętrzu kościoła parafialnego w Mariańskim Porzeczcu.

W 1993 rozpoczęła pracę jako asystentka w Zakładzie Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej w Pracowni Malarstwa Ściennego. W 2001 uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na pod-

stawie rozprawy *Problematyka uzupełnień uszkodzonych malowideł ściennych. Metody punktowań i rekonstrukcji* wykonanej pod kierunkiem prof. dra W. Zalewskiego. Od 2002 pracowała na stanowisku adiunkta. W 2010 uzyskała stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku konserwatorskiego i pracy *Badanie techniki, technologii i stanu zachowania malowideł ściennych wybranych artystów Młodej Polski na terenie Wielkopolski*.

Główne zainteresowania i prace badawcze R.-Ś. dotyczyły problematyki konserwatorskiej malowideł ściennych. Uczestniczyła w pracach badawczych i konserwatorskich przy malowidłach ściennych w kościele Pokoju w Świdnicy, w kaplicy św. Jakuba w zespole klasztornym w Łądzie nad Wartą, przy malowidłach romańskich w absydzie zachodniej archikolegiaty w Tumie. Prowadziła prace badawcze przy malowidłach ściennych Eligiusza Niewiadomskiego, Andrzeja Szulczyńskiego, Józefa Mehoffera, Adama Swacha. Wykonała całościowe programy badawcze i konserwatorsko-restauratorskie dla malowideł ściennych i wyposażenia wnętrza dla kościołów: św. Benona w Broniszewie, Najświętszego Serca Pana Jezusa w Turku, NMP i Mikołaja Biskupa w Łądzie oraz dla klasztoru zgromadzenia salezjańskiego w Łądzie. Wykonała wiele konserwacji i restauracji ołtarzy, obrazów sztalugowych i rzeźb polichromowanych. Do ważniejszych realizacji konserwatorskich oprócz polichromii w Lubiechowej, Starym Mieście koło Konina, Jeleniej Górze, Porzeczcu Mariańskim, Broniszewie, Turku i Łądzie nad Wartą należy zaliczyć: konserwację XIV-wiecznej srebrzonej na drewnie rzeźby św. Jerzego

z bazyliki NMP z Gdańska w 1984; konserwację dwóch kaplic barokowych w kościele św. Wincentego we Włodawie w 1987 – kierowanie zespołem; konserwację barokowego złoconego ołtarza głównego z kościoła parafialnego w Głubczynie w 1989; konserwację rzeźby drewnianej, polichromowanej, złoconej SALVATOR MUNDI z bazyliki NMP z Gdańska w l. 1992–1993; konserwację chrzcielnicę drewnianę, polichromowaną z kościoła św. Jakuba w Toruniu w 1987; konserwację XV-wiecznej rzeźby drewnianej polichromowanej *Chrystusa Ukrzyżowanego* z kaplicy 11 tysięcy Dziewic z kościoła NMP w Gdańsku w 1987; konserwację ołtarza bocznego z kościoła NMP w Toruniu w 1993; konserwację obrazu *Bachus i Sylen* Christiana Bernarda Rodego z XVIII w. pochodzącego z MNG w l. 1996–1997 – praca w zespole; konserwację polichromowanych obrazów na podłożu drewnianym ze stropu i z fasety z kościoła parafialnego w Buczku Wielkim w l. 1997–1998; konserwację ołtarza z XIX w. z nawy głównej z kościoła parafialnego w Broniszewie w 1998; konserwację podwieszanego XIX-wiecznego stropu w Eisenach (Niemcy) w 1997; konserwację *Sądu Ostatecznego* w bazylice św.św. Janów w Toruniu w l. 1997 i 1998 – praca w zespole; konserwację czterech dużych malowideł ściennych na desce ze stropu kościoła Trójcy Świętej w Buczku Wielkim w 1998 – kierowanie pracami; konserwację ołtarzy bocznych oraz chrzcielnicę i ambony z kościoła parafialnego św. Benona w Broniszewie w l. 1999–2000; konserwację ołtarza bocznego z kościoła św. Jakuba Apostoła w Mogilnie w 1999; konserwację obrazu św. Rocha z kościoła św. Wojciecha w Koninie w 1999; kontynuację prac badawczych i konserwatorskich przy romańskich malowidłach w Tumie rozpoczętych przez prof. dr Marię Roznerską w 2002; konserwację i restaurację polichromii prezbiterium kościoła Wniebowzięcia NMP w Kłodawie w 2004; rekonstrukcję dwóch fryzów na gurtach nawy głównej w kościele przyklasztor-

nym Franciszkanów w Koninie w 2005; konserwację i restaurację malowideł ściennych A. Przewalskiego w Liścu Wielkim w 2007; konserwację i restaurację malowideł ściennych J. Meyera w kaplicy rotundzie przy kościele św. Antoniego Opata w Wozławkach w 2012.

R.-Ś. uczestniczyła również w licznych pracach badawczych: badaniach techniki i technologii malowideł ściennych i obrazów olejnych na płótnie – stacji Drogi Krzyżowej Józefa Mehoffera z kościoła NSPJ w Turku; badaniach malowideł ściennych w prezbiterium kościoła św. Wita w Tuliszkowie; badaniach malowideł ściennych Meyera w kaplicy św. Brunona przy kościele św. Antoniego Opata w Wozławkach; badaniach oryginalnej warstwy malarskiej znajdującej się pod wtórnymi nawarstwieniami we wnętrzu kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP w Grębaniu przy zastosowaniu skaningu laserowego w 3D i interpretacji wyników otrzymanego obrazu wraz z wykonaniem modelu 3D oraz próbą obserwacji fragmentów kompozycji kamerą termowizyjną; badaniach malowideł ściennych na sklepieniu i ścianach bocznych kościoła parafialnego Matki Boskiej Królowej Polski w Rokitnie.

Była również autorem programów konserwatorskich dla malowideł ściennych W. Neunhertza w bazylice w Gostyniu i J. Meyera w kaplicy św. Brunona przy kościele św. Antoniego Opata w Wozławkach, polichromii ściennych w bazylice w Trzemesznie i kościele Świętej Trójcy w Czaplunku.

Uczestniczyła w konferencjach, zjazdach, sympozjach naukowych krajowych i zagranicznych, na których prezentowała wyniki badań oraz realizacje konserwatorskie.

Była autorką publikacji naukowych związanych głównie z konserwacją malarstwa ściennego. W „Ochronie i Konserwacji Zabytków” w 1997 ukazał się artykuł *Możliwości komputerowego analizowania kolorystyki obrazu przed podjęciem prac konserwatorskich*. Na łamach AUNC opublikowała

artykuły: w 1995 *Chrystus z grupy 11 tysięcy dziewięć z Bazyliki NMP w Gdańsku. Historia, technika wykonania i problemy konserwatorskie dzieła*, w 2002 *Problemy polichromii ściennych w drewnianym kościele przeznaczonym do generalnego remontu oraz Konserwacja i restauracja podwieszanego stropu na podłożu gipsowym w zabytkowej willi w Eisenach*, w 2005 *Problematyka uzupełnień uszkodzonych malowideł ściennych*.

W 2010 ukazała się książka będąca podsumowaniem wieloletnich badań i prac konserwatorskich R.-Ś. *Badanie techniki, technologii i stanu zachowania malowideł ściennych wybranych artystów Młodej Polski na terenie Wielkopolski*.

W ramach badań prowadzonych wspólnie z Kansai University w Japonii w wydanej w 2012 przez Institute for Conservation and Restoration of Cultural Properties – Kansai University publikacji ukazał się artykuł R.-Ś. *Wall Paintings: Techniques and Technology of their Performance and a Short Characteristic of the Structure of Selected Paintings in Italy and Poland*.

Jako wykładowca na macierzystej uczelni prowadziła wykłady, ćwiczenia, prace dyplomowe i prace magisterskie związane z tematyką konserwacji malowideł ściennych (*Rekonstrukcja impastów w malarstwie ściennym; Rekonstrukcja złocień i srebrzeń w malarstwie ściennym, wykonanych przy zastosowaniu różnych metod uzupełniania – praca nagrodzona; Różnice w metodach uzupełniania ubytków uszkodzonej polichromii w malarstwie ściennym, między ICR a Fortezza da Basso we Florencji; Uzupełnienia uszkodzonej warstwy malarskiej w technice olejnej na podłożu wapienno-piaskowym i gipsowym*).

Otrzymała wyróżnienia i nagrody m.in. za wykonane prace konserwatorskie przy zabytkach: w 2000 nagrodę i wyróżnienie za znakomicie wykonane prace konserwatorskie przy zabytkach woj. wielkopolskiego – od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w 2011 Indywi-

dualną Nagrodę Rektora UMK II stopnia za osiągnięcia uzyskane w dziedzinie naukowo-badawczej, w 2012 nagrodę za prace konserwatorsko-restauratorskie – „za wkład w ocalenie dzieła J. Mehoffera w Turku” – od Burmistrza Miasta Turek.

Jako rzeczoznawca MKiDzN wydawała opinie dotyczące stanu zachowania i przyczyn zniszczeń dla WUOZ w Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Szczecinie i Toruniu. Prowadziła również liczne nadzory konserwatorskie, od 2010 była inspektorem nadzoru przy pracach konserwatorskich i restauratorskich malowideł ściennych we wnętrzu katedry św.św. Janów w Toruniu, przy gotyckich malowidłach ściennych w kościele w Małujowicach, sprawowała również funkcję inspektora przy budowie Centrum Teatru, Muzyki i Tańca w Kutnie. W l. 2011–2012 prowadziła warsztaty dla japońskich studentów z zagadnień konserwacji malowideł ściennych w Kansai University – w Center for the Global Study of Cultural Heritage and Culture.

Była również recenzentem artykułów i prac magisterskich.

Poświęcała się działalności organizacyjnej, opracowała projekt prac związanych z aranżacją polichromii na klatce schodowej Wydziału Sztuk Pięknych UMK, przygotowywała wraz z prof. drem hab. Dariuszem Markowskim wystawę i sesję poświęconą prof. M. Roznerskiej, organizowała spotkania dla studentów II roku, na których przedstawiane były możliwości skanowania 3D z prezentacją aparatury, oraz objazdy z dyplomantami po okolicznych obiektach zabytkowych, podczas których omawiane były *in situ* problemy konserwacji malowideł ściennych.

Należała do licznych organizacji i towarzystw naukowych i artystycznych. Od 2009 była rzeczoznawcą MKiDzN w zakresie malarstwa ściennego, wiceprzewodniczącą Rady Naukowej przy Warmińsko-Mazurskim Konserwatorze Zabytków w Olsztynie, członkiem: Rady Naukowej przy archiko-

legiacie w Tumie, międzynarodowej grupy badawczej Egiptian-Japanese Mission for the Mastaba Idout, ZPAP, Rady Naukowej przy Muzeum w Oporowie, Rady Muzeum w Turku, jak również kustoszem cudownego obrazu w Brdowie.

Z małżeństwa z Mirosławem Świerczewskim ma syna Pawła.

Zm. 19 XII 2014 w Toruniu. Pochowana została na tzw. nowym cmentarzu na Mokrem w Toruniu.

Bibliografia: sprawozdania z działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej; ustne relacje prof. dra hab. Dariusza Markowskiego, kierownika Katedry Konserwacji-Restauracji Sztuki Nowoczesnej i Współczesnej UMK; *Zachować przeszłość*, Toruń 2001, s. 182–183.

Autor: Dariusz Markowski

RYMASZEWSKI Bohdan (1935–2016)

konserwator zabytków, muzealnik, Generalny Konserwator Zabytków, nauczyciel akademicki

Ur. 2 VI 1935 w Wilnie, syn Kaspra, dra medycyny, kapitana WP, zamordowanego przez NKWD w Charkowie w 1941, i Jadwigi z d. Kozakiewicz, lekarki. Po wojnie mieszkał w Inowrocławiu, gdzie ukończył Liceum im. Jana Kasprowicza w 1953. W l. 1953–1957 studiował zabytkoznawstwo i konserwatorstwo na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Promotorem jego pracy magisterskiej dotyczącej zagadnień zabytkoznawczych i konserwatorskich w twórczości Stanisława Wyspiańskiego był prof. Jerzy Remer. Następnie rozpoczął pracę na stanowisku miejskiego konserwatora zabytków w Toruniu. Zainicjował badania reliktyw zamku krzyżackiego pozostającego w ruinie od połowy XV w.; po odkryciu i konserwacji detali architektonicznych urządzono *in situ* rezerwat i zastosowano pierwszą w kraju

instalację „światło i dźwięk” popularyzującą ekspozycję. Prowadzono wtedy także prace budowlano-konserwatorskie w ratuszu (ob. Muzeum Okręgowe) oraz w d. remizie artyleryjskiej – tzw. Arsenale (ob. Muzeum Etnograficzne). Przedmiotem szczególnego zainteresowania R. stał się unikatowy zespół domów mieszczańskich na Starym Mieście, z zachowanymi relikwiami gotyckiej, renesansowej i barokowej substancji, zagrożony z powodu złego stanu technicznego i niewłaściwego sposobu użytkowania. Zwracając na ten problem uwagę szerokiej opinii społecznej, R. zainicjował wieloletnie, konsekwentnie prowadzone prace badawcze i konserwatorskie, dzięki którym wydobyto wyjątkowe walory kamienic. Program konserwacji kamienic średniowiecznego centrum Torunia, będący istotną częścią planu rozwoju miasta, wpłynął niewątpliwie na wpisanie Starego Miasta na Listę Dziedzictwa UNESCO w 1997. Z inicjatywy R. problematyka ochrony miast średniowiecznych stała się w Toruniu w 1963 tematem międzynarodowej sesji naukowej *Zabytkowe kamienice mieszczańskie i ich adaptacja do współczesnych potrzeb* z udziałem czołowych przedstawicieli krajowego środowiska konserwatorskiego i wybitnych specjalistów z Danii, Holandii, Czechosłowacji i Niemiec. Po raz pierwszy dom mieszczański ukazano jako dzieło architektury o wielkich wartościach zabytkowych, wymagające szczególnych działań konserwatorskich. Dzięki tym osiągnięciom 29-letni R. został członkiem polskiej delegacji na Międzynarodowy Kongres Architektów i Konserwatorów w Wenecji w 1964, na którym przyjęto Kartę Wenecką; w następnym roku uczestniczył w kongresie założycielskim ICOMOS w Warszawie i w Krakowie. W 1966 otrzymał stypendium naukowe w holenderskim Instytucie Ochrony Zabytków w Hadze. Od 1967 R. łączył funkcję miejskiego konserwatora zabytków w Toruniu z kierowaniem toruńską filią PP PKZ. Praca R. została doceniona przez przyznanie mu w 1968 nagrody

miasta Torunia i tytułu „Toruńczyka Roku” nadawanego przez lokalną społeczność.

W 1971 R. został dyrektorem Muzeum Okręgowego w Toruniu (zastępując prof. J. Remera, który przeszedł na emeryturę). Był to czas przygotowań do obchodów Międzynarodowego Roku Kopernikańskiego (z okazji pięćsetnej rocznicy urodzin astronoma), którego krajowa inauguracja miała miejsce w 1973 w Toruniu. R. opracował program imprez muzealnych związanych z tą rocznicą. Przygotowano wielką wystawę poświęconą sztuce i kulturze Europy Środkowej czasów Kopernika, na którą pozyskano kilkaset znaczących eksponatów z 28 krajów europejskich i zbiorów polskich oraz wystawę ukazującą późnośredniowieczny Toruń. Pionierską inicjatywą w muzealnictwie polskim było zbudowanie w oficynie rodzinnego domu astronoma makiety miasta ożywionej światłem i komentarzem. Obchodom towarzyszyły imprezy naukowe – Kongres Międzynarodowej Unii Astronomicznej i Kongres Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki.

W 1972 R. obronił na UW pracę doktorską *Problematyka konserwatorska średnio-wiecznych miast w Polsce*, której promotorem był prof. Stanisław Lorentz. Od 1972 R. pracował przez 10 lat w MKiS, zajmując różne stanowiska. Był dyrektorem ZMiOZ, który wkrótce uległ podziałowi na dwie jednostki organizacyjne: Zarząd Ochrony Zabytków (z dyrektorem arch. Jackiem Cydzikiem) i Zarząd Muzeów, którego dyrektorem został R. W 1974 objął stanowisko Generalnego Konserwatora Zabytków (zastępując prof. Alfreda Majewskiego), przywrócone w 1973 po 15-letniej przerwie; jednocześnie pełnił funkcję dyrektora ponownie scalonego departamentu ZMiOZ. W ochronie zabytków następowały w tym czasie zmiany związane z nową polityką ekipy Edwarda Gierka. Jej efektem było podjęcie decyzji o odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie (realizacja uchwały Sejmu z 1949). W 1975 zmienił się administracyjny podział kraju, w wyni-

ku którego zwiększono liczbę województw z dotychczasowych 17 do 49. Powoływano w nich wojewódzkich konserwatorów zabytków zatrudnianych w wydziałach kultury i sztuki urzędów wojewódzkich. MKiS nadzorowało organizację i obsadę tych stanowisk, jednak w wielu województwach brakowało odpowiednio przygotowanej kadry. R. był współautorem dwóch krytycznych raportów: *O stanie muzealnictwa* i *O stanie ochrony zabytków*, powstałych w połowie lat 70. W 1975 podjął decyzję o wyborze prof. Wojciecha Kalinowskiego, architekta-urbanisty, na stanowisko dyrektora ODZ, co zapoczątkowało proces reorganizacji tej placówki. Opracowano wzór nowej karty ewidencyjnej zabytku, zainaugurowano prace nad wykonaniem pełnego spisu zabytków architektury i budownictwa, rozpoczęto ewidencję zabytkowych cmentarzy, a w 1978 ewidencję stanowisk archeologicznych (Archeologiczne Zdjęcie Polski – AZP).

W 1975 obchodzono w Europie rok architektury, a w rezultacie przyjęcia Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Paryż, 1972), którą Polska ratyfikowała w 1976 jako jedno z pierwszych państw, rozpoczął działalność Komitet Dziedzictwa Światowego. Dzięki współpracy z międzynarodowymi organizacjami ochrony zabytków, prowadzonej przez Krzysztofa Pawłowskiego, będącego zastępcą R. jako dyrektora ZMiOZ, w l. 1978–1980 pierwsze polskie zabytki zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO; wśród nich warszawskie Stare Miasto i obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau stanowiły wpisy o charakterze wyjątkowym wobec obowiązującej doktryny konserwatorskiej. Istotną inicjatywą R. dotyczącą ochrony obozu w Auschwitz było założenie fundacji dla tamtejszego muzeum (razem z ks. Waldemarem Chrostowskim i działaczką społeczną Krystyną Marszałek-Młyńczyk), przekształconej z czasem w Międzynarodową Fundację. Gdy w 1978 prof. Wiktor Zin przejął stanowisko GKZ (po raz pierwszy

w randze wiceministra kultury), R. pozostał na stanowisku dyrektora departamentu ZMiOZ. W ocenie służby konserwatorskiej istotną przyczyną problemów w ochronie zabytków były wady ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962, m.in.: brak zarządzeń wykonawczych, brak ochrony architektury z przełomu XIX i XX w. i brak gwarancji, że GKZ pozostanie urzędnikiem w randze wiceministra. Po rezygnacji prof. W. Zina w 1981, R. ponownie został Generalnym Konserwatorem Zabytków, pozostając jednak w hierarchii urzędowej na stanowisku dyrektora ZMiOZ. Dzięki wsparciu ministra kultury i sztuki (i wicepremiera) Józefa Tejchmy kontynuował prace nad projektem nowelizacji ustawy o ochronie zabytków zgodnie z propozycjami środowiska konserwatorskiego. Powstały na tym tle konflikt z ministrem kultury i sztuki prof. Kazimierzem Żygulskim (mianowanym na to stanowisko po ogłoszeniu stanu wojennego) był m.in. powodem odejścia R. w 1983 z MKiS. W tym samym roku R. został wybrany na prezesa SKZ (które wznowiło działalność po zawieszeniu w czasie stanu wojennego), pełniąc tę funkcję do 1992. Za jego prezesury powstawały regionalne oddziały SKZ, wydawano periodyk „Wiadomości Konserwatorskie”, organizowano szkolenia cieszące się dużym zainteresowaniem służb konserwatorskich; SKZ podejmował także interwencje wobec prób pozbawienia wojewódzkich konserwatorów zabytków uprawnień organów administracji państwowej.

W 1984 R. został sekretarzem generalnym Rady Ochrony Pomników Walk i Męczeństwa. Pełnił tę funkcję do 1990, angażując się aktywnie w sprawy ochrony miejsc pamięci, zwłaszcza obozów zagłady. W 1989 uzyskał habilitację na Wydziale Historycznym UMK, przedstawiając rozprawę *Geneza, uwarunkowania i mechanizmy ochrony zabytków w Polsce* („Zeszyty Naukowe”, nr 4, Białystok 1988).

Transformacja ustrojowa 1989 w Polsce przyniosła reorganizację służby konserwa-

torskiej – 1 I 1991 powołano Państwową Służbę Ochrony Zabytków, zapewniając jej odrębność w ramach administracji państwa oraz niezależną pozycję i decydującą rolę Generalnemu Konserwatorowi Zabytków. Reforma realizowała więc propozycje, o które R. zabiegał. Nie miał on jednak w nich udziału i nie był zwolennikiem oddzielenia dziedziny ochrony zabytków od muzealnictwa. W l. 1990–1992 był dyrektorem Zespołu Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich; ponadto kontynuował pracę naukową na kilku wyższych uczelniach. W l. 1996–1997 pracował na stanowisku dyrektora Instytutu Kultury Polskiej w Berlinie. W 1999 otrzymał tytuł profesora. Jego wsparcie dla Muzeum w Auschwitz znalazło kontynuację, gdy w l. 2000–2006 został członkiem Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, pełniąc jednocześnie funkcję jej generalnego sekretarza i przewodniczącego Komisji Konserwatorskiej. Efektem tego zaangażowania była jego monografia dotycząca problemów konserwatorskich obozu zagłady Auschwitz-Birkenau *Pamiętać będą pokolenia* (Warszawa 2000). Był także jednym z najaktywniejszych członków PKN ICOM.

R. jest autorem licznych publikacji z zakresu ochrony zabytków. Napisał 14 książek, m.in.: *O przetrwanie dawnych miast*, Warszawa 1984 (książka wyróżniona w 1985 Nagrodą I Stopnia Wydziału IV PAN); *Klucze ochrony zabytków w Polsce*, Warszawa 1992; *Polska ochrona zabytków*, Warszawa 2005. Jest autorem ok. 130 artykułów, m.in.: *Problematyka konserwatorska toruńskich kamienic mieszczańskich*, „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu”, z. 16 „Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo”, Toruń 1966; *Przygotowanie zabytkowych ośrodków miejskich na przykładzie Torunia*, OZ 1967, nr 4; *Principes de la reanimation du Vieux quartier de Toruń*, „Monumentu” 1969, t. 4; *Problematyka konserwatorska zamku krzyżackiego w Toruniu*, OZ 1974, nr 3; *Kieru-*

nek naszej ochrony zabytków, OZ 1978, nr 4; *Era ochrony zabytków Jana Zachwatowicza*, OZ 1984, nr 2; *Administracja „kulturalna” wobec mecenatu, kolekcjonerstwa, odbiorcy*, [w:] *Mecenas, kolekcjoner odbiorca*, Warszawa 1984.

R. przez wiele lat pracował na wyższych uczelniach kształcących konserwatorów, architektów, urbanistów i inżynierów budownictwa: w ASP i UW, na Wydziale Sztuk Pięknych UMK, na Wydziałach Architektury politechnik: w Warszawie, Krakowie i Białymstoku; od 2003 zatrudniony był na stanowisku kierownika Katedry Ochrony Budowli Zabytkowych PŚw. w Kielcach.

Na wszystkich etapach życia angażował się w działalność społeczną. W l. 40. był aktywnym harcerzem, a związki z ZHP kontynuował w trakcie studiów. W l. 1969–1972 był prezesem Towarzystwa Miłośników Torunia, a w l. 1986–1989 działał w Ogólnopolskim Komitecie Grunwaldzkim; był prezesem SKZ w l. 1982–1992.

R. był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli środowiska konserwatorskiego w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego w Polsce w XX w. Wyrazem uznania dla jego działalności zawodowej

i społecznej są odznaczenia i honorowe wyróżnienia, w tym: medal KEN, medal UMK „Za zasługi dla rozwoju uczelni”, medale brązowy i srebrny „Za Zasługi dla Obronności Kraju”, złota odznaka „Zasłużony Kulturowi Gloria Artis”, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyże Oficerski i Komandorski Orderu Polonia Restituta, członkostwo honorowe PKN ICOMOS oraz nagroda im. prof. Jana Zachwatowicza przyznawana przez Generalnego Konserwatora Zabytków i PKN ICOMOS.

Był żonaty z Marią Abramowicz, konserwatorką dzieł sztuki, z którą miał dwoje dzieci: Mikołaja i Kingę.

Zm. 23 XI 2016. Pochowany został na cmentarzu w Celestynowie pod Warszawą.

Bibliografia: Biuletyn Informacyjny PKN ICOMOS (noty informacyjne): 2011, nr 5 (15), 2016, nr 4 (35); M. Arszyński, *Bohdan Rymaszewski (1935–2016). Zabytkoznawca, konserwator zabytków, muzealnik, działacz społeczny, nauczyciel akademicki*, „Rocznik Toruński” 2017, nr 44, s. 233–244; M. Konopka, *Bohdan Rymaszewski (1935–2016)*, WK 2017, nr 51, s. 135–138.

Autor: Marek Konopka

SCHMELTER-ZOBOLEWICZ Bernadetta Helena (1940–2018)

konserwator-zabytkoznawca, historyk urbanistyki

Ur. 23 IX 1940 w Grudziądzu. Tam przeżyła lata okupacji i zniszczenia wojenne tego znanego, zamienionego w twierdzę, historycznego miasta, szczególnie zapamiętała zniszczenie zabytkowego Starego Miasta. Wrażliwość historyczna, jak i rodzinne uzdolnienia artystyczne sprawiły, że po nauce w LO (1959) podjęła studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK, które ukończyła (1966) z wyróżnieniem, uzyskując dyplom magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. Jej obszerna monografia średniowiecznego kościoła farnego św. Stanisława na dawnym Starym Mieście w Świeciu nad Wisłą stała się podstawowym dokumentem przy odbudowie tego cennego obiektu.

Zainteresowanie historycznymi obiektami na terenie miast średniowiecznych ukierunkowało S.-Z. na zagadnienia historyczno-urbanistyczne zespołów staromiejskich, ich genezę i typologię.

Po studiach wybrała pracę w służbie planowania przestrzennego, najpierw w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej, gdzie brała udział w badaniach terenowych i przygotowywaniu inwentaryzacji konserwatorskich do planów zagospodarowania przestrzennego miast, m.in. Grudziądza, Kruszewicy, Brodnicy oraz Tucholi. Następnie, jako asystent, opracowywała materiały do studiów ochrony wartości kulturowych do kolejnych edycji planów wyżej wymienionych miast. Współpracowała również przy opracowywaniu studium zagospodarowania

obszaru województwa dla celów turystycznych.

Poszerzając wiedzę, podjęła studia specjalistyczne na Wydziale Architektury PW, które ukończyła (1971) z wynikiem bardzo dobrym. Jej praca dyplomowa na temat roli i funkcji historycznych zespołów miejskich Torunia i Bydgoszczy w przyszłej strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa była wielokrotnie wykorzystywana przy opracowaniach planistycznych obu miast.

Specjalizacja ta spowodowała zaproszenie S.-Z. do uczestnictwa w zespole MKiS, kierowanym przez architekta i zabytkoznawcę Michała Witwickiego, ds. opracowania metodologii ochrony historycznych zespołów urbanistycznych do szczególnego typu planów zagospodarowania przestrzennego starych miast. W jej wyniku powstała modelowa praca wykorzystywana przez konserwatorów i urbanistów. Od 1975 była członkiem SKZ.

W powstałym w tym czasie Wojewódzkim Biurze Planowania Przestrzennego S.-Z., jako starszy projektant, pełniła funkcję kierownika Zespołu Analiz i Studiów. W 1976 była założycielem toruńskiego koła, następnie oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich. Została też sekretarzem organizacyjnym konkursu TUP na opracowanie rewitalizacji obszaru zabytkowego na przykładzie Grudziądza. Równocześnie uczestniczyła w opracowywaniu planów ochrony zasobów kulturowych miast, m.in. Świecia nad Wisłą, Wąbrzeźna, Unisławia, oraz wytycznych konserwatorskich dla licznych gmin.

W 1978 S.-Z. została zaproszona do prowadzenia Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej w oddziale toruńskim PP PKZ.

W pracowni tej powstawały dokumentacje konserwatorskie obiektów zabytkowych objętych pracami toruńskiego oddziału PKZ, m.in. studia historyczno-urbanistyczne i ruralistyczne oraz parków i ogrodów zabytkowych, cmentarzy itp. Była autorem wielu studiów i dokumentacji naukowo-konserwatorskich oraz publikacji.

Po likwidacji PKZ w 1989 S.-Z. podjęła pracę w Wojewódzkim Ośrodku Ochrony Środowiska Kulturowego, a następnie w PSOZ na stanowisku starszego inspektora wojewódzkiego jako główny specjalista ds. urbanistyki i planowania przestrzennego.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez uwzględnianie jej w planach zagospodarowania przestrzennego miast w formie konserwatorskich ustaleń realizacyjnych, stała się dzięki pracy S.-Z. obowiązkowym elementem opracowań w zakresie ochrony wartości historyczno-przestrzennych miast.

W toku prowadzonych przez siebie uzgodnień konserwatorskich stawiała mocny wymóg uwzględniania w planach i projektach powyższych ustaleń realizacyjnych w zakresie ochrony. Była znana jako specjalista kompetentny i nieustępliwy w zagadnieniach ochrony wartości historyczno-urbanistycznych.

S.-Z. była ceniona i lubiana w środowisku architektów, planistów przestrzennych i konserwatorów zabytków. Ze względu na konsekwencję w pracy zawodowej i specjalizację, której pozostawała wierna, przyczyniła się do zachowania wielu zabytkowych historycznych obiektów w Toruniu i w północnej Polsce.

Jako wieloletni specjalista w dziedzinie ochrony zabytków doczekała się znacznego uznania i wyróżnień, m.in. posiadała: złotą odznakę za opiekę nad zabytkami, srebrną i złotą odznakę honorową Towarzystwa Urbanistów Polskich, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi.

Zm. w sierpniu 2018.

Autor: Jan Maria Zobolewicz

SERMAK Józef (1824–1874)

adwokat krajowy, zastępca konserwatora Mieczysława Potockiego

Ur. 1824, rodzice nieznanymi (rodzina pochodzenia czeskiego). Studiował prawo na UJK. W 1848 brał udział w wypadkach Wiosny Ludów. „Towarzysz drugiej kompanii, poważany później adwokat, tylko doraźnej pomocy nieznannej sobie panny Teresy Zychówny, którą następnie zaślubił, zawdzięczał życie, gdyż dzięki interwencji zamieszkałego w jej domu oficera zdołała go wyrwać z rąk rozwścieklonych żołdaków”. W 1855 rozpoczął praktykę adwokacką w Przemyślu; referent Instytutu Ubogich (1860–1861 i 1864–1865), asesor Instytutu Pożyczkowego dla Rzemieślników (1862, 1864–1865). Członek TPSP w Krakowie od 1864, przekonał władze Przemyśla do restauracji zamkowej baszty (1865).

W 1866 przeniósł się do Lwowa (adwokat spraw karnych lwowskiego Sądu Krajowego); w l. 1871–1874 wiceprezes tamtejszej Izby Adwokackiej; w l. 1873–1874 prezes Towarzystwa Prawniczego. Asesor Galicyjskiego Zakładu Ciemnych [Ociemniałych] (od 1871); od 1869 zasiadał w Zarządzie Galicyjskiej Kasy Oszczędności. Członek Wydziału Centralnego [zarządu] Towarzystwa Oficjalistów Prywatnych (od 1871) i Komitetu [zarządu] C.K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego od 30 VI 1871 do 24 VI 1874. Od 1872 syndyk fundacji pożyczkowej dla przemysłowców i rzemieślników.

W 1866 został zastępcą C.K. Konserwatora Budowli i Pomników Krajowych Galicji Wschodniej. „Swoją radą i pomocą czynnie dopomagał” M. Potockiemu, „z wielką zawsze gorliwością zajmował się restauracjami pomników i innych zabytków przeszłości tu we Lwowie się znajdujących i nigdy nie uchylał się od żadnej pracy w tym zakresie podejmowanej”. Uczestniczył w pracach konserwatorskich na terenie Lwowa (cerkiew św. Praksedy, fasada Arsenалу, mur

klasztoru Karmelitów). Wraz z S. Kunasiewiczem doprowadził do konserwacji alabastrowych pomników w kościele Dominikanów. W 1867 sponsorował wydanie broszury na ten temat przygotowanej przez A. Schneidra. W 1868 Kunasiewicz, zażarty oponent Schneidra, skrytykował go, stawiając zarzut braku przygotowania do nadzoru nad pracami konserwatorskimi. Zarzuty kolegi nie przeszkodziły S. w aktywnym uczestnictwie w pracach przy renowacji posągu św. Michała (w Arsenale) oraz nagrobków arcybiskupów lwowskich w katedrze łacińskiej. Był aktywny w gromadzeniu środków finansowych, m.in. przez publikację okolicznościowych druków, organizację koncertów i przedstawień.

Z Kunasiewiczem był w stałym sporze. Ten w pismach do Prezydium Rady Miasta i Magistratu miasta Lwowa podpisywał się jako zastępca konserwatora budowli i pomników krajowych Galicyi Wschodniej (VIII 1869), S. podważał formalną stronę takiej uzurpacji.

Kiedy w l. 1873–1875 zreorganizowano austriacki aparat ochrony zabytków i powołano K.K. Zentralkommission zur Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmaler, konserwatorzy terenowi byli mianowani przez ministerstwo. Komisja miała prawo powoływania korespondentów, do których należało zastępowanie konserwatorów, badania naukowe oraz zbieranie przydatnych informacji. S. mianowano konserwatorem-korespondentem Centralnej Komisji w Wiedniu.

W 1870 wybrany do Rady Miasta; do 1873 wchodził w skład zarządu, tzw. Wydziału Rady. W 1874 wybrany ponownie, był członkiem sekcji odpowiedzialnej za budownictwo i roboty publiczne. Rada delegowała go też do rady Fundacji hr. Stanisława Skarbka. W 1873 wchodził w skład deputacji wręczającej Marcelemu Madeyskiemu honorowe obywatelstwo miasta Lwowa. W 1871 został kawalerem Legii Honorowej za organizację pomocy materialnej dla Francji po przegranej wojnie z Prusami. Od XII 1871

działacz Klubu Postępowego, współpracownik „Dziennika Literackiego”.

Ożenił się ok. 1854 z Teresą Zych; syn Władysław Celestyn był prawnikiem, komisarzem C.K. Starostwa w Myślenicach. S. był właścicielem kamienicy przy ul. Halickiej 46; przed 1883 nabył ją budowniczy i architekt Kazimierz Miecznikowski.

Zm. nagle 1 IX 1874 we Lwowie. Pochowany został na Cmentarzu Łyczakowskim.

Bibliografia: nekrolog w „Gazecie Toruńskiej” z 5 IX 1874, s. 1; nekrolog w „Zagrodzie” z 24 IX 1874; biogram Z. Fras, *Sermak Józef (zm. 1874)*, PSB 1995, z. 150, s. 321–322; S. Schnür-Peplowski, *Z przeszłości Galicyi (1772–1862)*, Lwów 1895; L. Dziubiński, *Poczet prezydentów, wiceprezydentów i obywateli honorowych*, Lwów 1896; M. Potocki, *Sprawozdanie czytane na posiedzeniu Grona konserwatorów Galicyi wschodniej*, „Biblioteka Ossolińskich”, Lwów 1866, t. 8; tenże, *Zabytki starożytne*, „Przewodnik naukowy i literacki”, dodatek miesięczny do „Gazety Lwowskiej” 1874, t. 2; S. Nicieja, *Łyczaków dzielnicą za Styksem*, Wrocław 1998; Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938; W. Demetrykiewicz, *Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych*, Kraków 1885.

Autor: Roman Marcinek

SŁAWSKA Aniela (1918–1997)

historyk sztuki, muzealnik

Ur. 2 VIII 1918 w Poznaniu, córka adwokata Stanisława Sławskiego (brata architekta Rogera Sławskiego i Marii Wicherkiewiczowej, malarki, badaczki historii Poznania) i Izabelli z Mottych (wnuczki Marcelego Mottego, działacza społecznego i autora poznańskich *Przechadzek po mieście*). Od 1927 uczęszczała do gimnazjum im. Generałowej Zamoyskiej w Poznaniu. Po uzyskaniu świa-

dectwa dojrzałości w 1937, została przyjęta na studia historii sztuki na Uniwersytecie Poznańskim przerwane wybuchem wojny. Tytuł magistra filozofii w zakresie historii sztuki otrzymała w 1947. Czasy okupacji spędziła w Poznaniu, podejmując się pracy m.in. w biurze Polskiego Czerwonego Krzyża, w sklepie ze słodyczami, banku, jako opiekunka dzieci w niemieckiej rodzinie.

Tuż po zakończeniu działań wojennych, wraz z Przemysławem Michałowskim, rozpoczęła działania mające na celu zabezpieczenie zbiorów Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu (ob. Muzeum Narodowe) oraz odbudowę i organizację tej instytucji. 23 II 1945 została w nim zatrudniona na stanowisku asystentki w Dziale Malarstwa Obcego, a od 1950 była kustoszem w Dziale Malarstwa Polskiego XVI–XVIII w. Życie zawodowe związała z muzealnictwem; w 1974 przeszła na emeryturę. Pracowała również jako kontraktowy wykładowca historii sztuki w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (1947), Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej (1948–1968) i na Uniwersytecie Poznańskim (1953–1954). W 1953 wspólnie z Teresą Ruszczyńską – w związku z 700-leciem nadania Poznaniu praw miejskich – przygotowała wystawę historyczną „Dziesięć wieków Poznania na tle rozwoju przestrzennego miasta”. Opublikowane fragmenty jej pamiętnika, stanowiące relację z objazdu zabytkoznawczego studentów Seminarium Historii Sztuki Uniwersytetu Poznańskiego, jaki odbył się wiosną 1939, zilustrowane rysunkami jej autorstwa i opatrzone fotografiami, są cennym źródłem ukazującym atmosferę ówczesnych studiów („No i co teraz zrobimy?”. *Pamiętnik z pewnej wycieczki*, Poznań 2019).

Jest autorką licznych publikacji poświęconych średniowiecznej i nowożytnej sztuce Wielkopolski. Wspólnie z Teresą Ruszczyńską napisała monografię *Poznań* (1953), będącą pierwszym całościowym opracowaniem rozwoju urbanistycznego miasta, oraz *Architekturę i urbanistykę Poznania*

1253–1953, [w:] *Dziesięć wieków Poznania*, 1956. W 1953 opracowała *Studium do rozplanowania przestrzennego m. Poznania* dla Pracowni Konserwacji Zabytków. Znaczącym jej dziełem (we współpracy z T. Ruszczyńską) jest redakcja 29 zeszytów Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce (t. 5), obejmujących wszystkie powiaty woj. poznańskiego w granicach sprzed 1975, oraz opracowanie autorskie kilku zeszytów tego województwa (z. 3 – pow. gnieźnieński, z. 6 – pow. kaliski, z. 10 – pow. kościański, z. 20 – pow. poznański, z. 24 – pow. średzki), wydawanych w l. 1958–1980. Jest współautorką z. 5 – pow. konecki (1958) w woj. kieleckim (KZS, t. 3). Za tę pracę S. wraz z całym zespołem redakcji *Katalogu* została uhonorowana Nagrodą Państwową I stopnia. Z jej inicjatywy w 1952 sprowadzono z kościoła św. Katarzyny w Górze Śląskiej późnogotycki poliptyk z 1512 jako ołtarz główny dla odbudowanej katedry poznańskiej. S. publikowała też w lokalnej prasie informacje o odkryciach konserwatorskich związanych z odbudową Starego Miasta w Poznaniu, np. o domkach budniczych na Starym Rynku („Gazeta Poznańska”, 23/24 IV 1955).

Była członkinią Komisji Historii Sztuki PTPN i poznańskiego oddziału SHS. Została odznaczona Srebrnym (1948) i Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Medalem X-lecia Polski Ludowej (1995) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1970).

Była niezamężna.

Zm. 25 V 1997. Pochowana została na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Bibliografia: A. Dobrzycka, *In memoriam Aniela Ślawska (1918–1997)*, KMP 1997, nr 3, s. 359–362; też, *Aniela Ślawska (1918–1997)*, OZ 1999, nr 52/3 (206), s. 365–366; I. Wyszowska, *Aniela Ślawska (1918–1997) historia sztuki, muzealnictwo, badacz baroku w Wielkopolsce*, „Museum Poloniae Maioris. Rocznik naukowy Fundacji Muzeów Wielkopolskich” 2017, t. 4, s. 240–250; P. Korduba, *Biogram Anieli Ślawskiej*,

[w:] A. Sławska, „No i co teraz zrobimy?”. *Pamiętnik z pewnej wycieczki*, Poznań 2019, s. 13–16 (tu bibliografia jej prac).

Autor: Maryna Płuchator

SMOGULECKI Stanisław Władysław (1886–1939)

artysta malarz, twórca i konserwator dzieł sztuki sakralnej w zakresie polichromii ściennych i malarstwa sztalugowego Wielkopolski i Pomorza

Ur. 13 VIII 1886 w Gnieźnie w zamożnej rodzinie Bogusława, stolarza – przedsiębiorcy, i Heleny z d. Nawrowskiej. Po ukończeniu w 1905 gimnazjum we Wrocławiu, w l. 1906–1909 studiował malarstwo pod kierunkiem prof. Teodora Axentowicza w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie. W l. 1910–1914 kontynuował studia malarskie w Paryżu, skąd wyjeżdżał m.in. do Florencji, Rzymu i do kraju. W 1911 udostępniał swą paryską pracownię na Montparnasse na potrzeby zakonspirowanych spotkań paramilitarnych polonijnej młodzieży niepodległościowej (m.in. z udziałem Józefa Piłsudskiego), co doprowadziło później do powstania paryskiego oddziału „Strzelca” jako formacji przyszłych kadr polskich sił zbrojnych. Był jednym ze współzałożycieli Towarzystwa Artystów Polskich w Paryżu (1911), w którym prezentował prace w II loterii (1913) i na pierwszej wystawie obrazów i rzeźb jego członków (1914). Brał udział w wystawach paryskiego Salonu Niezależnych (*Salon des Indépendants*, 1913, 1914). W Paryżu poznał historyka sztuki Nikodema Pajzderskiego, późniejszego konserwatora zabytków woj. poznańskiego i pomorskiego, i jego przyszłą żonę, rzeźbiarkę Kazimierę Małaczyńską, z którymi po powrocie do Poznania utrzymywał kontakty towarzyskie. Ok. 1914 został członkiem Stowarzyszenia Artystów w Poznaniu. Współpracował z powstałym w 1912 w Poznaniu Zakładem Artystycznym

Witrażów i Malarstwa Kościelnego „Polichromia” Henryka Nostitz-Jackowskiego i Witolda Gosienieckiego. W czasie pierwszej wojny światowej został wcielony do armii pruskiej, a po zdemobilizowaniu brał udział w powstaniu wielkopolskim i wojnie polsko-bolszewickiej w charakterze malarza-korespondenta wojennego. W 1918 osiadł na stałe w Poznaniu, początkowo przy al. Marcinkowskiego 2, w 1919 przy ul. Dąbrowskiego 53/55, gdzie miał pracownię, następnie w willi przy ul. Ostroroga 28 zaprojektowanej z pracownią przez Mariana Pospieszalskiego w 1932. W 1924 został wybrany na wiceprezesa zarządu Wielkopolskiego Związku Artystów Plastyków na rok 1924. W 1937 został członkiem nowo założonego Wielkopolskiego Zawodowego Związku Artystów Malarzy i Rzeźbiarzy w Poznaniu. W Polsce niepodległej S. rozwinął szeroką działalność artystyczną w dziedzinie malarstwa sztalugowego (malował głównie portrety, krajobrazy, wnętrza i martwe natury w technice oleju, pastelu, akwareli), monumentalnego malarstwa ściennego we wnętrzach sakralnych oraz konserwacji obrazów, malowideł, rzeźb i sprzętów sakralnych.

Aktywnie brał udział w wystawach organizowanych w Poznaniu: w Muzeum Wielkopolskim na „Wystawie Wojennej” pokazał m.in. 16 portretów wojskowych (1920/1921), w Stowarzyszeniu Artystów (1914, 1915, 1916, 1919, 1924), w TPSP (1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1937), którego dożywotnio był członkiem; tamże miał dwie wystawy indywidualne (1921, 1937). Podczas organizacji w 1929 Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu był kierownikiem prac dekoracyjnych Działu Sztuki w zakresie aranżacji ekspozycji według projektu Wacława Borowskiego; tamże eksponował swoje prace wśród artystów niezrzeszonych. Uczestniczył w wystawach gwiazdkowych w salonie TPSP (1934, 1935, 1936, 1938); w 1936 brał udział w wystawie obrazów poznańskich artystów, przygotowanej przez Stefana Sonnewenda

podczas XV Międzynarodowych Targów Poznańskich, i w wystawie towarzyszącej, tzw. „wystawie morskiej” prac Bronisława Bartla. Prezentował swe prace w Bydgoszczy na wystawie Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych (1921), w Krakowie na wystawie Sztuki Rodzimej Związku Artystów Plastyków (1922), w Warszawie i w Amsterdamie. Wiele podróżywał, m.in. do Włoch, Francji, Hiszpanii, Maroka. Po wybuchu II wojny światowej S. z rodziną schronił się na dwa tygodnie w Libartowie pod Kostrzynem. Po powrocie do Poznania został aresztowany 1 XI 1939 przez Niemców i osadzony w Forcie VII, skąd zabrany z celi 4 lub 7 XI i przewieziony w nieznane miejsce został stracony (dokładna data śmierci nieznana). Jego rodzinę (żona Irena z dwojgiem dzieci, siostra Helena) poprzez przejściowy obóz zbiorczy na Głównej w Poznaniu wysiedlono do Ostrowca Świętokrzyskiego w Generalnej Guberni. Po zajęciu przez hitlerowców willi artysty zniszczeniu uległo ponad 200 obrazów, w tym 135 płócien pędzla S. Zachowało się kilkanaście dzieł jego autorstwa: w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie i w posiadaniu rodziny (prace olejne, rysunki).

S. jest autorem wielu monumentalnych dekoracji malarskich. W 1913 wykonał polichromię sklepienia nawy głównej i ściany ołtarzowej w kościele parafialnym św. Marcina w Dusznikach k. Pniew (niemal całkowicie zamalowaną w 1969); w 1918 malowidła kaplicy – mauzoleum gen. J.H. Dąbrowskiego przy kościele parafialnym św. Michała Archanioła w Winnej Górze k. Środy Wielkopolskiej. W l. 1924–1927 zrealizował malowidła w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Baszkowie k. Krotoszyń, w l. 1925–1928 w kościele archiprezbiterialnym Wniebowzięcia NMP w Chełmnie (nawy: główna i boczne, kaplice Bożego Ciała i Matki Bożej Bolesnej, kruchty). Od 1926 pracował przy wykonaniu dekoracji malarskich w przebudowywanym pałacu biskupim w Pelplinie oraz w poznańskich kościołach: św. Kazimierza (1926) i św. Marcina

(1929) – w dwóch ostatnich obiektach malowidła uległy zniszczeniu w czasie II wojny. W l. 1929–1930 wykonał w kolegiacie Wniebowzięcia NMP w Środzie Wielkopolskiej malowidła prezbiterium, nawy głównej, naw bocznych, kaplicy Gostomskich, zakrystii, kruchty i dwóch przedsionków (malarstwo w podłęczach arkad nawy głównej odnowiono w l. 1972–1973), w l. 1932–1933 polichromie w kościele w Łeknie k. Wągrowca. Malowidłami ozdobił też kościoły: pocysterski w Kartuzach (1934–1935) i w Kościerzynie. W 1936 we współpracy z H. Nostitz-Jackowskim powstały malowidła ścienne i witraże w kaplicy na zamku w Bierzgłowie. W 1938 zaprojektował wystrój wnętrza kościoła św. Jana Kantego przy ul. Grunwaldzkiej w Poznaniu (spalony 1945). S. jest także autorem malowideł ściennych kaplicy d. szpitala św. Jana w Gnieźnie (ob. Komenda Powiatowa Policji), wyobrażających sceny figuralne, motywy roślinne i ornamentalne, odkrytych w 2015 i poddanych konserwacji.

Z czasem głównym nurtem jego działalności artystycznej stała się konserwacja zabytków zapewniająca mu stabilizację finansową; nierzadko obok malarstwa dekoracyjnego odnawiał także inne elementy wystroju (obrazy, rzeźby, ołtarze itp.), projektując przy tym detale niezbędne do rekonstrukcji poszczególnych obiektów. W artykule *Zagrożone freski w kościele św. Jana w Gnieźnie* („Kurier Poznański”, nr 200 z 2 IX 1915) apelował o konieczność podjęcia prac konserwatorskich przy gotyckich malowidłach ściennych. W 1924 pracami konserwatorskimi objął obrazy w kościele św. Wojciecha w Poznaniu: *Oplakiwanie Chrystusa* (Pieta, 2. poł. XVI w., przypisywane Angelowi Bronzinowi lub pracowni) i *Anioł Stróż* (1631–1633). W kościele św. Marii Magdaleny w Czarnkowie zakonserwował portret trumienny Sędziwoja Adama Czarnkowskiego (1925); w kościele farnym św.św. Mikołaja i Marcina w Bydgoszczy obrazy w ołtarzach bocznych i zapleckach stall (ok. 1925). W l. 1926–1927 w kościele św. Jana

Jerozolimskiego za Murami w Poznaniu wykonał konserwację późnogotyckiego tryptyku *Santa Conversazione* z l. ćw. XVI w. Do znaczących realizacji artystycznych S. należały prace prowadzone w l. 1925–1928 pod nadzorem konserwatorskim Jana Rutkowskiego w kościele archiprezbiterialnym Wniebowzięcia NMP w Chełmnie, gdzie odkrył i zakonserwował gotyckie malowidła: według kosztorysu z 1927 miał „przeprowadzić renowację 5 obrazów z kaplicy Bożego Ciała, odnowić i wykonać złozenia Golgoty w łuku tęczowym, pozłocić balustradę oddzielającą prezbiterium od nawy głównej, restaurować rzeźby z kruchty z wizerunkiem Boga Ojca i Chrystusa na krzyżu, przeprowadzić malowanie ławek, przemaalować ołtarze boczne oraz ambonę, przemaalować i pozłocić 10 świeczników, odnowić epitafium”. W kościele Pocieszenia NMP w Borku „na Zdzieżu” k. Gostynia w 1924 restaurował obraz *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* (3. ćw. XVI w.), a w 1930 odnowił malowidła wnętrza i stynący łaskami obraz *Matki Boskiej Boreckiej* (1390–1392), do którego zaprojektował dwie korony na uroczystość koronacji obrazu 2 VII 1931 (wykonane przez firmę złotniczą W. Szulc z Poznania). Szeroko zakrojone prace konserwatorskie przeprowadził w kolegiacie Wniebowzięcia NMP w Środzie Wielkopolskiej (1929–1930): odnowił i pozłocił pięć ołtarzy (w nawie głównej, nawach bocznych i kaplicy), ambonę, stacje Drogi Krzyżowej, belkę tęczową z figurą Chrystusa, konfesjonały; zaprojektował drewnianą balustradę przed ołtarzem i balustradę na chórze; konserwację 11 obrazów z tegoż kościoła wykonał w pracowni przy Muzeum Sztuki Kościelnej na Zamku Poznańskim (trzy obrazy *Madonny z Dzieciątkiem*, dwa obrazy *Świętej Rodziny*, *Trójca Święta*, *Ukrzyżowanie*, *Zaparcie się św. Piotra*, *Matka Boska Szkaplerzna*, *Wniebowzięcie Matki Boskiej*, portret wojewody Gostomskiego). W l. 1930–1932 konserwował w katedrze gnieźnieńskiej malowidła kaplicy Bożego Ciała (autorstwa Jabłońskiego

z Warszawy, 1781–1783). Od 1936 czynny był w Bierzglowie przy adaptacji zamku na dom wypoczynkowo-rekolekcyjny dla duchowieństwa diecezji chełmińskiej, gdzie odnowił „cenne obrazy mistrzów starszych”. W 1934 restaurował w kościele Nawiedzenia NMP w Gościeszynie k. Żnina późnogotycki obraz ołtarzowy *Ogród Mistyczny* (zapewne niderlandzki z kręgu Dirka Boutsy, ok. połowy XV w.), w l. 1934–1935 ołtarz z kościoła pocysterskiego w Kartuzach. W 1934 w gotyckim tryptyku z Zieleńca k. Wrześni zrekonstruował rzeźby św.św. Doroty i Małgorzaty (sprawa tej konserwacji i rekonstrukcji była przedmiotem polemiki prasowej S. z ks. S. Dettloffem, *Dookoła ołtarza z Zieleńca*, „Kurier Poznański”, nr 50 z 1 II 1932). Odnowił obraz *Sąd Ostateczny* A. Moellera z 1592 z pałacu biskupiego w Pelplinie (w 1932 depozyt kościoła w Bysławiu).

S. sprawował opiekę konserwatorską nad zbiorami Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie, założonego w 1928 przez bpa diecezji chełmińskiej Stanisława Wojciecha Okoniewskiego, z którym pozostawał w przyjaźni.

Z małżeństwa z Ireną z d. Plecińską z Grodnicy miał dzieci: Annę (1930–2011) i Macieja Bogusława (ur. 1932).

Stracony przez Niemców w 1. poł. listopada 1939; data i miejsce śmierci nie są znane.

Bibliografia: „Dziennik Poznański” 1915, nr 39, s. 2, nr 75, s. 3, 1916, nr 144, s. 5, 1921, nr 196, s. 2, nr 205, s. 3, nr 208, s. 6, 1931, nr 135, s. 17, nr 298, s. III, 1934, nr 282, s. 20, 1935, nr 296, s. 2, 1936, nr 130, s. 6, 1937, nr 115, s. 7, nr 132, s. 7, nr 151, s. 6; „Kurier Poznański” 1921, nr 132, s. 6, nr 139, s. 7, nr 214, s. 7, nr 238, s. 6, nr 295, s. 5, 1923, nr 131, s. 6, 1924, nr 113, s. 6, nr 116, s. 6, nr 121, s. 6, nr 125, s. 6, nr 145, s. 6, 1925, nr 62, s. 18, 1927, nr 273, s. 3, 1928, nr 227, s. 8, 1931, nr 294, s. 7, 1931, nr 301, s. 3, nr 584, s. 10, 1934, nr 547, s. 7, nr 559, s. 9, 1937, nr 224, s. 7, nr 238, s. 11, nr 296, s. 7, 1939, nr 53, s. 12; N. Pajzderski,

Renowacja katedry w Chełmnie, „Wiadomości Konserwatorskie”, dodatek do „Ziemi” 1929, nr 6, s. 24; J. Eckhardt, *Włoska „Pieta” z XVI w. w kościele św. Wojciecha w Poznaniu*, „Przegląd Historii Sztuki” 1929, z. 4, s. 115; *Smogulecki Stanisław Władysław. Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938, s. 677; K. Glinka, *Paryż mej młodości*, Bejrut 1950, s. 68–69; KZS, t. 5, z. 3, s. 26, z. 23, s. 4, z. 24, s. 23, 30, t. 11, z. 16, s. 72, z. 4, s. 7, z. 21, s. 13, t. 7; SN, cz. 1, s. 120; cz. 2, s. 6, 78; E. Wolska, *O dwóch konserwacjach piętnastowiecznego obrazu „Ogród Mistyczny” z Gościeszyna*, OZ 1963, nr 3, s. 39–44; *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 74, 78, 92, 120; P. Michałowski, *Smogulecki Stanisław*, [w:] WSB, Warszawa–Poznań 1981, s. 678; M. Cichoń, *Stanisław Smogulecki 1886–1939. Próba monografii*, Poznań 1983 (mps pracy magisterskiej, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu); M. Rutowska, *Straty osobowe i materialne kultury w Wielkopolsce w latach II wojny światowej*, Warszawa–Poznań 1984, s. 103; J. Mulczyński, *Pracownie artystów poznańskich XX wieku*, KMP 1994, nr 1–2, s. 205; P. Michałowski, *Smogulecki Stanisław*, PSB 1999, t. 39 (2), z. 161, s. 238; E. Marxen-Wolska, J. Wolski, *Konserwacja i restauracja tryptyku Santa Conversatione z kościoła św. Jana Jerozolimskiego*, KMP 2005, s. 182–198; *Smogulecki Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Gniezna i Ziemi Gnieźnieńskiej*, Gniezno 2011, s. 550; A. Wierzbicka, *Świadectwo obecności. Polskie życie artystyczne we Francji w l. 1900–1939*, cz. 1: *Lata 1900–1921*, Warszawa 2012, s. 269, 270, 302, 307, 309, 314, 315; P. Korduba, A. Paradowska, *Na starym Grunwaldzie. Domy i ich mieszkańcy*, Poznań 2012, s. 66–71; Z. Szkutnik, *Wspomnienia o malarzu Stanisławie Smoguleckim. Wywiad z synem artysty Maciejem Smoguleckim*, „Biuletyn Informacyjny Rady Osiedla Stary Grunwald w Poznaniu”, czerwiec 2013, nr 1 (5), s. 5–6; M.G. Zieliński, *Wkład pomorskiego*

konserwatora zabytków Nikodema Pajzderskiego w proces renowacji i ochrony zabytków Chełmna w l. 1922–1933, [w:] *Nikodem Pajzderski. Muzealnik – konserwator – historyk sztuki*, Poznań 2014, s. 137–160; *Freski w komendzie*, „Przemiany na Szlaku Piastowskim” 2015, R. XXII, nr 38, s. 10; B. Urbańska, *Przewodnik po kolegiacie średzkiej*, Środa Wielkopolska 2014, s. 27, 50, 97; K. Zimna-Kawecka, *Twórczość artystyczna wobec zasad ochrony zabytków na Pomorzu w okresie międzywojennym*, [w:] *Studia z historii sztuki polskiej XIX–XX w. Ikonografia malarstwa religijnego czasów porzobiorowych. Kolor w architekturze historycznej*, Bydgoszcz 2017, s. 182, 184; J. Mulczyński, *Życie artystyczne w Poznaniu w latach 1919–1939. Instytucje, salony, wystawy*, Poznań 2019, s. 55, 139, 175–177, 190, 199, 280; J. Mulczyński, *Smogulecki Stanisław*, *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (w przygotowaniu)*; informacja syna Macieja Smoguleckiego.

Autor: Ryszard Piechowiak

STĘPKOWSKI Janusz (1924–2018)

architekt, urbanista, konserwator zabytków, wykładowca akademicki

Ur. 11 VII 1924 w Częstochowie. Żołnierz Armii Krajowej. W czasie II wojny światowej był instruktorem Szarych Szeregów, jak również uczestniczył w akcjach dywersyjnych w Częstochowie w ramach Oddziału AK w randze podporucznika (pseud. „Czarny”). W 1946 ukończył studia na Wydziale Architektury PW, uzyskując stopień magistra inżyniera architekta. Doktorat nauk technicznych obronił na Wydziale Architektury PK w 1982. Całe życie zawodowe i prywatne związał z Warszawą, w której zamieszkał od czasów studiów aż do śmierci 13 III 2018. Do ważniejszych akcentów jego życia zawodowego można zaliczyć prace w biurze projektowym „Muranów” w War-

szawie, gdzie był kierownikiem pracowni architektonicznej (l. 1951–1955). Pracował na PW jako asystent w Katedrze Projektowania Wydziału Architektury (1951–1961) i jako wykładowca na studium podyplomowym konserwacji zabytków PK (1980–1984). Związany był również z Przedsiębiorstwem Państwowym „Pracownie Sztuk Plastycznych”, w którym był projektantem (1953–1973). W l. 1960–1968 piastował funkcję zastępcy głównego architekta woj. warszawskiego. Od 1973 do 1978 był Naczelnym Inżynierem i zastępcą Dyrektora Naczelnego PP PKZ. Od tego czasu jego praca zawodowa była już ściśle związana z ochroną i konserwacją zabytków. Był współtwórcą i inspiratorem dynamicznego rozwoju tego przedsiębiorstwa w służbie ochrony dziedzictwa narodowego. Nadzorował prace konserwatorskie projektowe i wykonawcze PP PKZ w kraju i za granicą. Przedsiębiorstwo w tym okresie realizowało odbudowę Zamku Królewskiego w Warszawie, Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie, rewitalizację zespołu staromiejskiego Zamościa i wiele innych. W 1978 S. został powołany na stanowisko dyrektora Zespołu Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich i funkcję tę sprawował do 1990. Uczestniczył w opracowywaniu metod rewaloryzacji zespołów staromiejskich, jak też analiz wartości kulturowych miast polskich dla potrzeb planowania regionalnego i krajowego. Był autorem wielu wytycznych konserwatorskich urbanistycznych i architektonicznych, jak też licznych opracowań i opinii konserwatorskich jako rzeczoznawca MKiS i SKZ. Spełnił się również zawodowo jako czynny architekt, będąc autorem wielu realizacji obiektów zabytkowych (m.in. zabytkowy pałac w Gozdowie k. Kalisza) i sakralnych (kościół: Matki Bożej Królowej Meksyku w Laskach Warszawskich, NMP Matki Kościoła w Ostrówku k. Tłuszcza, Narodzenia Pańskiego w Jasienicy k. Tłuszcza, św. Brata Alberta w Warszawie, klasztor Paulinów

w Brdowie). Uczestniczył aktywnie w wielu organizacjach i stowarzyszeniach zawodowych zajmujących się ochroną dziedzictwa narodowego oraz społecznych, których był członkiem, jak też zajmował ważne funkcje organizacyjne. Były to: Komenda Chorągwi Mazowieckiej (l. 1946–1959), Towarzystwo Urbanistów Polskich, gdzie przewodniczył Sekcji Ochrony Środowiska Kulturalnego, SKZ (od 1983), SAP jako członek kolegium Sędziów Konkursowych i członek Prezydium, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS) jako członek Zarządu PKN, Głównej Komisji Konserwatorskiej (1984–1998), Głównej Komisji Urbanistyczno-Archeologicznej (1986–1990), Komisji Architektoniczno-Artystycznej archidiecezji warszawskiej jako przewodniczący i wiceprzewodniczący, Rada Prymasowska ds. budowy kościołów Warszawy (od 1991), Program Rządowy MKiS „Ratowanie miast historycznych” – jako przewodniczący (1995–1998), Rada Federacji Stowarzyszeń Weteranów Walk o Niepodległość jako wiceprezes, a następnie prezes. Za wieloletnią owocną pracę naukową, twórczą i działalność społeczną został uhonorowany wieloma odznaczeniami resortowymi i państwowymi oraz nagrodami, m.in.: Nagroda Komitetu ds. Urbanistyki i Architektury, siedem nagród i wyróżnień w konkursach SARP, odznaki „Zasłużonego Działacza Kultury” i złota „Za opiekę nad Zabytkami”, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Partyzancki, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, srebrny medal *Ecclesiae Populoque Servitium Praestanti*, srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami, Krzyż Walecznych, Krzyż Armii Krajowej. Przy tym wszystkim był człowiekiem skromnym, obdarzonym wielką wrażliwością i życzliwością połączoną z wysoką kulturą osobistą.

Był ożeniony z Anną Marią z d. Turczynowicz (1926–2007) wywodzącą się z Szarych Szeregów – b. harcerką i dowódcą plutonu łączności AK. Miał troje dzieci: Kry-

stynę (1948), Stanisława (1950) i Andrzeja (1951).

Zm. 11 III 2018 w Warszawie. Pochowany został w grobie rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Bibliografia: Wikipedia i materiały własne.

Autor: Leszek Czapski

STUPNICKI Jan Saturnin (1816–1890)

grekokatolicki bp przemyski, konserwator-korespondent 1865–1890

Ur. 16 X 1816 w Zuchorzycach k. Biłki Szlacheckiej w pow. lwowskim, syn Stanisława, rządcy majątku ziemskiego, i Anastazji z Bielawskich. Ukończył gimnazjum we Lwowie i w 1837 wstąpił do seminarium grekokatolickiego. Ukończył je w 1841, w 1842 – bezzenny – przyjął święcenia kapłańskie. Krótko pracował jako administrator parafii w Trościańcu Wielkim (pow. żółkiewski). Od 6 VI 1843 registrator w kancelarii konsystorza metropolitalnego we Lwowie. Od 27 I 1851 p.o. kanclerza konsystorza; 30 XII 1851 otrzymał stanowisko kanclerza. W l. 1862–1872 pełnił funkcję dyrektora Galicyjskiej Kasy Oszczędności, zajmował się oświatą i edycją podręczników w języku ruskim.

Pasjonowała go numizmatyka; szybko zyskał opinię znawcy, a od 1850 publikował artykuły na ten temat. Np. w artykule *O monetach halicko-ruskich* („Roczniki Biblioteki Ossolińskich” 1865, t. 7) scharakteryzował działalność menniczą na Rusi w okresie od XII do XV w., zwracając uwagę m.in. na srebrne denary Bolesława Chrobrego z napisem cyrylicą oraz na mennicę Kazimierza Wielkiego. Przygotował dwutomowy rękopis „Opisanie monet polskich zbioru x. Stupnickiego”, w którym scharakteryzował 2675 zebranych przez siebie numizmatów. Zinventaryzował zbiory monet i medali

Ossolineum i Ruskiego Domu Narodowego we Lwowie; prace posumował w opracowaniu „Numizmatyka polska”, wydanym we fragmentach. Na początku 1890 został członkiem rzeczywistym Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie. Opublikował m.in. *Denary koronne XIV i XV wieku. Ustęp z numizmatyki polskiej* (1850), *O dwóch wykopaliskach archeologicznych starych monet w Galicji (trembowelskim i stryjskim)* (1850).

Od 1863 współpracował z ministerialną Komisją Archeologiczną. W 1864 nawiązał kontakt z Centralną Komisją dla Badania i Konserwacji Budowli Pomnikowych (K.K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler) w Wiedniu. Rok później, na wniosek Mieczysława Potockiego, Centralna Komisja powołała S. na konserwatora-korespondenta ds. zabytków lwowskich (obok W. Pola), jako „biegłego rzeczy ojczystych znawcę”. Brał także udział w wykopaliskach archeologicznych w Galicji Wschodniej, m.in. w Żółkwi, Horodence, Sarnkach i Grybowicach, a rezultaty opisał w artykule *Aus Galizien* („Wiener numismatische Monatshefte” 1866, t. 2). Część znalezionych przedmiotów przekazywał do zbiorów Ossolineum (np. pieczęć pułku Kawalerii Narodowej znalezioną w Dziżubkach, pow. żółkiewski).

Na przeszkodzie w pracy konserwatora stanęła mu kariera duchowna. Od 1867 kanonik kapituły lwowskiej, 25 V 1871 otrzymał nominację na grekokatolickiego ordynariusza przemyskiego, samborskiego i sarnockiego; konsekracja odbyła się 20 X 1872. 23 XII 1879 mianowany prałatem domu papieskiego i asystentem tronu apostolskiego, otrzymał godność hrabiego rzymskiego. Nie stracił jednak z oczu zabytków. Jako biskup patronował remontom cerkwi, wspierał je finansowo (m.in. 1879 remont cerkwi Przemienienia Pańskiego w Jarosławiu). W 1886 wybito medal na pamiątkę poświęcenia częściowo odrestaurowanej katedry unickiej w Przemyślu. S. nakazał m.in. konserwację – zaginionej dziś – mitry biskupiej, wykonanej

w XVIII w. z elementów tzw. korony księcia Daniela Halickiego (w 1888 była ekspozowana na Wystawie Archeologicznej we Lwowie). Jeszcze w 1887 prowadził (raczej nadzorował) prace archeologiczne w okolicy Gdeszyc i Miżyńca pod Przemyślem, gdzie rozkopano 10 kurhanów. Autor czytał swoje sprawozdanie na Kongresie Konserwatorów w Krakowie (1888; *Protocolle über die IV Conservatoren-Conferenz in Krakau*, Wien 1889).

Z racji urzędu w 1873 powołany na posła wirylistę do Sejmu Krajowego, gdzie pełnił funkcję zastępcy marszałka (1873–1883). W 1880 wszedł w skład deputacji Sejmu Krajowego, która podczas wizyty w Galicji cesarza Franciszka Józefa I złożyła petycję o przeznaczenie Zamku Wawelskiego na rezydencję monarszą i zlikwidowanie znajdujących się tam koszar. W 1881 otrzymał Order Korony Żelaznej II klasy.

Zm. 21 XII 1890 w Przemyślu, po długiej chorobie, która ograniczyła jego aktywność w ostatnich latach życia. Pochowany został 27 XII 1890 na cmentarzu przy ul. J. Słowackiego.

Bibliografia: W. Demetrykiewicz, *Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych*, Kraków 1885; Egger [bracia], *Katalog der Sammlung Polnischer Münzen und Medaillen des Hochwürdigsten Herrn Bischofs Johann Stupnicki in Przemyśl* (1896); S. Nabywaniec, *Uniccy biskupi przemyscy w latach 1610–1991. Szkice biograficzne*, Rzeszów 1995; M. Potocki, *Sprawozdanie czytane na posiedzeniu Grona konserwatorów Galicyi wschodniej*, „Biblioteka Ossolińskich”, Lwów 1866, t. 8; *Skorowidz monet polskich ze zbioru śp. ks. Jana Stupnickiego biskupa Przemyskiego*, ok. 1890; S. Stępień, *Stupnicki Saturnin Jan (1816–1890)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 45 (2), z. 185, Warszawa–Kraków 2008; tenże, „*Szczery Rusin, chociaż Polakom przychylny*”. *Greckokatolicki ordynariusz przemyski – biskup Jan Sa-*

turnin Stupnicki (1816–1890), „Перемиські Архиепархіальні Відомості” 2009, nr 8; tenże, *Stupnicki Saturnin Jan (1816–1890)*, [w:] *Tekstowa kartoteka osobowa przemyslan*, red. A. Siciak – na stronie www Przemyskiej Biblioteki Publicznej; tenże, *Stupnicki Saturnin Jan (1816–1890)*, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011; nekrolog: „Gazeta Przemyska” 1890, R. IV, nr 103 z 24 XII.

Autor: Roman Marcinek

STROŃSKI Franciszek Dionizy Kasper (1803–1865)

bibliotekarz, pierwszy konserwator zabytków we Lwowie 1856–1859

Ur. 1 I 1803 w Pieniakach koło Brodów, syn Jana, właściciela wsi, i Brygidy z Kochańskich. Ukończył gimnazjum w Brzeżanach; w 1819 podjął studia na Wydziale Filozoficznym UJK. W 1825 otrzymał stopień doktora filozofii i stanowisko adiunkta. W l. 1831–1834 był profesorem filozofii na uniwersytecie w Gorycji (dziś we Włoszech). Od 1834 do 1837 wykładał filozofię we Lwowie; p.o. dyrektora uniwersyteckiego zbioru numizmatycznego. W l. 30. był także prywatnym nauczycielem Włodzimierza Dzieduszyckiego we Lwowie (podobnie jak W. Pol). Od 1836 dyrektor biblioteki uniwersyteckiej. Po pożarze w 1848 kierował przeniesieniem zbiorów, złożonych w klasztorze dominikanów, do byłego klasztoru jezuitów. 14 I 1853 udostępnił ją, po uporządkowaniu, ponownie.

W czasie Wiosny Ludów, 20 III 1848, stanął na czele studentów, domagających się „zaprowadzenia polskiego języka w szkołach, w sądach i w urzędach politycznych”; uczestniczył w delegacji, która złożyła wniosek w tej sprawie na ręce gubernatora Franza Stadiona. W kolejnych latach angażował się

w sprawy oświatowe (doradca Stadionu ds. reorganizacji szkolnictwa powszechnego, wiceprzewodniczący Rady Szkolnej Krajowej). W l. 1850–1865, będąc członkiem Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego, działał na rzecz powołania szkoły rolniczej. W 1850 powołany przez Ministerstwo Szkolnictwa na cesarskiego radcę szkolnego. Od 1851 wchodził w skład komisji ds. polskich podręczników gimnazjalnych; kandydował bez powodzenia na stanowisko rektora uniwersytetu.

W 1856 Centralna Komisja dla Badania i Konserwacji Budowli Pamiątkowych (K.K. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler) mianowała S. konserwatorem we Lwowie. Można przypuszczać, że kandydaturę wysunęli Dzieduszyccy, a ministerstwo zaakceptowało osobę radcy szkolnego. Pełniąc urząd w zasadzie honorowo, pozbawiony zaplecza organizacyjnego, niemogący liczyć na finansowe wsparcie władz, możliwości działania miał skromne. Na dodatek nie przejawiał wyraźniejszego zainteresowania funkcją, starał się z niej odejść jak najszybciej, stąd „niczym nie upamiętnił w mieście swego konserwatorskiego urzędu” (S. Kunasiewicz). Wszelka inicjatywa ochrony starożytności wychodziła w tym czasie raczej od amatorów, miłośników przeszłości.

W 1858 wygrał konkurs na stanowisko dyrektora BJ; w 1859 przeniósł się do Krakowa. Wzywany do złożenia sprawozdania za okres od 1 X 1859 do 30 IX 1860, wskazał, że jego funkcję przejął we Lwowie Adolf Wolfskron.

Uzyskał od rządu stałą dotację na potrzeby biblioteki; kontynuował prace remontowe Collegium Maius według planów K. Kremiera. W 1863 przeprowadził skontrum i w 1864 przekazał biblioteczne zbiory

archeologiczne Towarzystwu Naukowemu Krakowskiemu, którego członkiem czynnym był od 1859. Wśród współczesnych uchodził za „męża wysokiej nauki”, nie jednak nie publikował. Opracowywał tylko podręczniki szkolne, pisał po niemiecku prace z zakresu historii, antropologii i psychologii, które pozostały w rękopisach.

Z małżeństwa z NN, zawartego ok. 1835, miał córkę Franciszkę Paulinę (ur. 1836); wyszła w 1860 w Krakowie za Ignacego Ostrzeszewicza (ur. 1828); mieszkali przy ul. Szewskiej nr hip. 341.

Zm. „po krótkiej, a dolegliwej chorobie” 13 IV 1865 w Krakowie. Pochowany został 15 IV na cmentarzu Rakowickim (pas 14, zach., gr. 10, grób rodziny Żeromskich; brak inskrypcji imiennej).

Bibliografia: Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938; W. Demetrykiewicz, *Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych*, Kraków 1885; F. Jaworski, *Uniwersytet Lwowski*, Lwów 1912; A. Jędrzejowska, *Biblioteka Uniwersytetu we Lwowie*, Lwów 1926; W. Konczyńska, *Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej z 40 rycinami w tekście i 3 planami*, Kraków 1923; S. Kunasiewicz, *Przechadzki archeologiczne po Lwowie*, Lwów 1874; K. Lewicki, *Lwowska legia akademicka 1848 r.*, PH 1948, t. 38; *Słownik literatury polskiej XIX w.*, Warszawa 1994; Z. Pietrzyk, biogram Strońskiego w PSB; P.M. Stański, *Franciszek Stroński, dyrektor księżnic uniwersyteckich obojga galicyjskich grodów*, „Cracovia-Leopolis” 2005, nr 1; nekrolog: „Gazeta Lwowska” 1865, nr 18, s. 347.

Autor: Roman Marcinek

TAJCHMAN Jan Juliusz (1929–2020)

architekt, konserwator zabytków, nauczyciel akademicki

Ur. 21 V 1929 w Krośniewicach (woj. łódzkie, pow. kutnowski), matka Maria z d. Kluzińska była nauczycielką, ojciec Tadeusz był kierownikiem szkoły powszechnej; miał siostrę i dwóch braci. Naukę w szkole podstawowej w Służewie k. Torunia kontynuował w czasie II wojny światowej na tajnych kompletach w Częstochowie, gdzie rodzina Tajchmanów spędziła okupację. Po wojnie osiedli w Toruniu, gdzie T. ukończył w 1946 Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika, a w 1949 Państwowe Liceum Budowlane. W 1953 ukończył studia na Wydziale Architektury Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu (gdzie był uczniem prof. Władysława Czarnieckiego), a w 1962 został absolwentem kierunku konserwatorstwo na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Siedem lat później ukończył kurs konserwatorski zorganizowany przez Centro Internazionale di Studi per la Conservazione ed il Restauro dei Beni Culturali w Rzymie (ICCROM). Na PWi. w 1974 otrzymał tytuł doktora nauk technicznych, a w 1989 stopień doktora habilitowanego. Po studiach w Poznaniu powrócił do Torunia, gdzie pracował jako nauczyciel w Technikum Budowlanym i jako projektant dla Biura Projektów Inwestycyjnych Skupu. W 1960 rozpoczął pracę w toruńskim oddziale PP PKZ, gdzie do 1974 pełnił funkcję kierownika Pracowni Projektowej, a w l. 1974–1990 – kierownika Zespołu Sprawdzającego. Działalność projektową i konserwatorską umiejętnie godził z pracą dydaktyczno-naukową w Instytucie Zabytkoznawstwa

i Konserwatorstwa UMK: w l. 1955–1966 był zatrudniony jako asystent i starszy asystent, a w l. 1966–1990 jako starszy wykładowca. W 1990 objął stanowisko docenta, następnie awansował na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1996 otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. W 1999 przeszedł na emeryturę. Jego wielką pasją, przejętą od rodziców, było harcerstwo, w którym działał przez wiele lat, pełniąc m.in. funkcję komendanta Hufca Toruńskiego w ramach ZHP.

Działalność i osiągnięcia w pracy związanej z konserwacją i ochroną zabytków skupiły się na trzech przenikających i uzupełniających się płaszczyznach: dydaktycznej, praktycznej i badawczej. Równoległe ich uprawianie pozwoliło osiągnąć kompleksowe i interdyscyplinarne podejście w pracach związanych z konserwacją i ochroną zabytkowej architektury. Źródłem takiej postawy stała się praca dydaktyczna w Katedrze Konserwatorstwa UMK, praktyka na stanowisku kierownika Pracowni Projektów PP PKZ oraz współpraca z historykami sztuki zasilającymi Pracownię Dokumentacji Naukowo-Historycznej PKZ (kierowaną wtedy przez Mariana Arszczyńskiego, późniejszego prof. UMK). Porozumienie między konserwatorami-architektami, reprezentowanymi przez T., i historykami sztuki toruńskiego środowiska akademickiego (Marian Arszczyński, Jerzy Frycz, Eugeniusz Gąsiorowski), uformowało unikatowy profil kształcenia studentów w zakresie konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Zaowocowało również wypracowaniem modelu dokumentacji naukowo-historycznej dla zabytków architektury, aktualnego do dzisiaj w procesie edukacji. Na macierzystej uczelni T. był promotorem

ok. 120 prac dyplomowych; wypromował również 3 prace doktorskie.

Dwutorowe doświadczenie, akademickie i praktyczne, pozwoliło T. prowadzić przez wiele lat ogólnopolskie kursy konserwatorskie dla architektów, techników budowlanych, a także pracowników zatrudnionych w PP PKZ. Idea kształcenia konserwatorskiego była również podstawą do powołania w 1972 na Wydziale Sztuk Pięknych UMK pod jego kierownictwem Zaocznego Studium Konserwacji Zabytków. Swoją wiedzę i doświadczeniem dzielił się ze słuchaczami studiów podyplomowych prowadzonych na PW w zakresie konserwacji zabytków i badań architektonicznych. Był inicjatorem i wieloletnim kierownikiem studiów podyplomowych zorganizowanych na Wydziale Sztuk Pięknych UMK, najpierw w zakresie zabytkoznawstwa i konserwatorstwa sztuki sakralnej (od 1998), a następnie dziedzictwa architektonicznego (te ostatnie są kontynuowane). W pracy dydaktycznej nie ograniczał się do macierzystej uczelni, uczestnicząc m.in. w edukacji alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu (1992–2002) czy studentów Wydziału Technologii Drewna SGGW w Warszawie (2000–2003) i Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy (2011–2018). Jako dydaktyk przywiązywał ogromną wagę do przekazywania wiedzy konserwatorskiej tym środowiskom i grupom zawodowym, które współdecydują o zakresie i przebiegu prac konserwatorskich oraz o losach zabytków.

Zainteresowania badawcze T. objęły złożoną problematykę historyczną i konserwatorską zabytków architektury. W swoich naukowych dociekaniach z zakresu historii technik budowlanych koncentrował się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z zabytkową stolarką architektoniczną i z historycznymi konstrukcjami więźb dachowych. W ostatnich latach coraz więcej uwagi poświęcał teorii konserwacji zabytków ar-

chitektury. Rezultaty swoich prac badawczych opublikował w kilku pozycjach książkowych i ponad 100 artykułach. Do najważniejszych należą: *Więźba dachowa ratusza toruńskiego z 1727 r.*, „Rocznik Muzeum w Toruniu” 1992, t. 9; *Stropy drewniane w Polsce – propozycja systematyki*, BMiOZ, seria C, Studia i Materiały, t. 4, Warszawa 1989; *Stolarka okienna w Polsce. Rozwój i problematyka konserwatorska*, BMiOZ, seria C, Studia i materiały, t. 5, Warszawa 1990; *Stolarka okienna. Słownik terminologiczny architektury*, Warszawa 1993; *Kamienica Pod Gwiazdą w Toruniu i jej problematyka konserwatorska*, AUNC. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, Toruń 1994, t. 25; *Konserwacja zabytków architektury – uwagi o metodzie*, OZ 1995, z. 2; *Czynniki kształtujące i warunkujące ochronę i konserwację zabytków architektury*, [w:] *Architectura et historia. Studia Mariano Arszniński septuagenario dedicata*, Toruń 1999; *Adaptacja zabytków architektury w świetle współczesnej teorii ochrony i konserwacji dóbr kultury*, [w:] *Konserwacja, wzmacnianie i modernizacja budowlanych obiektów historycznych i współczesnych*, Kielce 2001; *Problem rozbudowy neogotyckich kościołów ceglanych na przykładzie dwóch realizacji*, [w:] *Cegła w architekturze środkowo-wschodniej Europy*, Malbork 2002; *Aranżacja i wyposażenie zabytkowych prezbiteriów adaptowanych do liturgii posoborowej (problematyka liturgiczna, konserwatorska i artystyczna)*, Katowice 2008; *Toruńskie zabytki architektoniczne adaptowane na potrzeby Muzeum Okręgowego w Toruniu*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Muzeum Okręgowego w Toruniu 1861–2011*, Toruń 2011.

Ważnymi dla ochrony zabytków były ostatnie prace T.: *Na czym polega metoda ochrony, konserwacji i zagospodarowania ruin zamkowych*, [w:] *Zamki w ruinie – zasady postępowania konserwatorskiego* (red. B. Szmygin, P. Molski), ICOMOS, Warszawa–Lublin 2012; *Toruńskie elewacje w typie tzw. Domu Kopernika*, [w:] *Stare*

i nowe dziedzictwo (red. J. Raczkowski), Toruń 2013; *Standardy opracowywania dokumentacji projektowej dla tzw. zabytków nieruchomych (propozycja)*; ICOMOS 2013 (wersja elektroniczna); *Analiza zakresu kształcenia i innych czynników mających wpływ na działania architektów i inżynierów budowlanych w dziedzinie konserwacji i restauracji zabytków architektury w Polsce*, [w:] *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa* (red. B. Szmygin), ICOMOS, Warszawa–Lublin 2014; *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy a przyczyny jego degradacji w Polsce oraz drogi do jej powstrzymania*, [w:] *Prawo ochrony zabytków* (red. K. Zeidler), Gdańsk 2014.

Główne kierunki działalności architektonicznej i konserwatorskiej T. określa tak bliska Profesorowi sentencja: *conservatio est aeterna creatio*. W jego dorobku twórczym na pierwszy plan wysuwają się przede wszystkim projekty i realizacje z zakresu architektury sakralnej. Charakterystycznym rysem jego działalności konserwatorskiej stało się dążenie do urzeczywistnienia w praktyce teoretycznych założeń Karty Weneckiej. W dorobku artystyczno-konserwatorskim znalazło się ponad 60 realizacji, a także liczne ekspertyzy z zakresu konserwacji zabytków architektury i stolarki budowlanej. Był autorem projektów rozbudowy zabytkowych kościołów w Ciechocinku (1983), Lubsku (1997) i Zawadzie (2005), projektów wyposażenia wnętrz katedr w Sankt Petersburgu (1996–1997) i Moskwie (1998–1999), a także projektów adaptacji dawnych prezbiteriów do wymogów liturgii określonych przez Sobór Watykański II (kościół NMP w Toruniu, św. Walentego w Łążynie i katedra w Płocku). Do bardzo ważnych osiągnięć T. należy zaliczyć opracowanie w 1996 (we współpracy z prof. Marianem Arszyńskim i Zbigniewem Nawrockim) dokumentacji do wniosku o wpis Staromiejskiego Zespołu Torunia na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO.

W ciągu ponad 50 lat pracy na UMK pełnił ważne funkcje administracyjne – w l. 1990–2002 był kierownikiem Zakładu Konserwatorstwa, w l. 1990–1996 był dwukrotnie dziekanem Wydziału Sztuk Pięknych, ponadto członkiem Senatu UMK. Przez wiele lat pełnił funkcję kierownika Zaocznego Studium Konserwacji Zabytków Architektury, a następnie Zaocznego Studium Ochrony Dóbr Kultury oraz studiów podyplomowych z zabytkoznawstwa i konserwatorstwa sztuki sakralnej. Kolejnym etapem było prowadzenie studiów podyplomowych zabytkoznawstwa i konserwatorstwa dziedzictwa architektonicznego, kontynuowanych również po śmierci T. O wielostronności zainteresowań i pełnej zaangażowania postawie T. świadczy także długa lista stowarzyszeń, organizacji i komisji eksperckich, w których aktywnie działał: Sekcja Architektury i Urbanistyki oraz Ochrony Zabytków IV Wydziału PAN (1969–1992), ICOMOS (1971–2000), SAP (od 1954), SHS (od 1964), SKZ (od 1984), Rada Konserwatorsko-Budowlana Diecezji Toruńskiej (od 1994), Wojewódzka Rada Ochrony Dóbr Kultury w Bydgoszczy (1965–1980) i w Toruniu (1975–1989), Kujawsko-Pomorska Wojewódzka Rada Ochrony Dóbr Kultury (od 2003). Ponadto w l. 1993–2002 był członkiem Komitetu Redakcyjnego kwartalnika „Ochrona Zabytków”. Został członkiem honorowym PKN ICOMOS.

Za swoją działalność naukową, artystyczną, konserwatorską i pedagogiczną został uhonorowany m.in.: Nagrodą Ministra Edukacji Narodowej (1989), I Ogólnopolską Nagrodą Roku 1989 SAP (1990), Nagrodą Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa (1990), I nagrodą SKZ (1990), Dyplodem MKiS (1995), Medalem KEN (1993), Medalem *Pro Ecclesia et Pontifice* (1999), Medalem od Biskupa Toruńskiego – Zasłużony dla Diecezji Toruńskiej (1999), Złotym Astrolabium – honorowe wyróżnienie Towarzystwa Miłośników Torunia (2000), Honorowym medalem *Thorunium* od Prezydenta Miasta Torunia (2005), Medalem im. prof.

Leonarda Lorentowicza od Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka (2007), Medalem im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego od SKZ (2008), Nagrodą im. prof. Jana Zachwatowicza (2010), Medalem na wstędze za zasługi dla miasta Torunia od Rady Miasta Torunia (2012), Medalem *Hereditas Saeculorum* za szczególne osiągnięcia związane z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków od marszałka województwa kujawsko-pomorskiego (2014), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2019).

Był dwukrotnie żonaty: z Haliną z d. Sucharzewską, nauczycielką, z którą miał trzech synów: Jana (ur. 1953, konserwator zabytków), Sławomira (ur. 1955, lekarz ortopeda), Wojciecha (ur. 1959, lekarz ortopeda), oraz z Natalią Szymkiewicz z d. Nowak, nauczycielką.

Zm. 29 XII 2020 w Toruniu. Pochowany został tamże na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego.

Bibliografia: J. Krawczyk, *Działalność badawcza, projektowa i dydaktyczna prof. Jana Tajchmana w zakresie architektury i jej konserwacji*, [w:] *Conservatio est aeterna creatio. Księga dedykowana prof. Janowi Tajchmanowi* (red. J. Krawczyk), Toruń 1999, s. 15–25; tenże, *Jan Tajchman – konserwacja i kreacja architektury*, Toruń 2000; J. Brodzka, B. Ciarkowski, *Konserwacja i kreacja architektury. Jan Tajchman i jego działalność*, Toruń 2014; M. Arsyński, *Posłowie*, [w:] tamże, s. 225–229; J. Krawczyk, *Wspomnienie o Janie Juliuszu Tajchmanie (1929–2020)*, WK 2021, nr 65, s. 190–192.

Autor: Bożena Zimnowoda-Krajewska

TRYBURSKA Lidia Aleksandra (1953–2011)
architekt

Ur. 9 XI 1953 w Koszalinie jako jedna z czterech córek Józefa Szaulińskiego i jego żony Jadwigi z d. Ładzińskiej. W 1972 ukoń-

czyła II LO w Koszalinie, a następnie rozpoczęła studia architektoniczne na PSz., które ukończyła w 1978, po obronie dyplomu wykonanego wspólnie z mężem Markiem pod kierunkiem arch. Kazimierza Stachowiaka. W lipcu 1978 rozpoczęła pracę jako asystent w Pracowni Projektowej PP PKZ, początkowo w zespole arch. Z. Filipczuka. W czasie pracy w PP PKZ uzyskała uprawnienia projektowe. Pracowała tam do 1988. W tym czasie wykonała wiele inwentaryzacji obiektów zabytkowych, m.in. ogrodzenia Zespołu budynków zamku w Elku (1984), kamienicy przy ul. Kościuszki 50 w Suwałkach (1985), budynku w Łapach przy ul. Manifestu Lipcowego 11 (1987) oraz projektów: projekt wnętrza i aranżacji budynku przy ul. Kilińskiego 15 w Białymstoku (1982), projekt techniczny stolarki drzwiowej pałacu w Strabli oraz projekt wnętrza pałacowych (1985) wspólnie z Markiem Tryburskim, projekt techniczny kolorystyki elewacji Kościuszki 41, 43A w Suwałkach (1986), projekt altany w zespole parkowym w Tarnowie (1986). Współpracowała z Zespołem Urbanistycznym PP PKZ, uczestniczyła w realizacji projektów: koncepcja przestrzennej rewitalizacji części dzielnicy Bojary w Białymstoku (1980) pod kierunkiem arch. W. Grendy oraz plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego i rewitalizacji zespołu staromiejskiego w Sejnach (1987) pod kierunkiem arch. K. Kuleszy.

W l. 1988–1994 pracowała w wiejskim Biurze Projektów i w Pracowni ECO. Od 1994 współtworzyła wraz z mężem i początkowo inż. Andrzejem Iwanickim firmę „AN-MAR”. Według jej projektu w l. 1993–1995 przeprowadzono remont pałacu Hasbacha w Białymstoku. Zaprojektowała m.in.: Hotel „Trio” w Białymstoku, Hotel „Knieja” w Supraślu, Dom Pielgrzyma w Świętej Wodzie k. Wasilkowa.

Była członkiem SAP oraz SKZ.

W 1976 poślubiła Marka Tryburskiego, architekta, z którym miała syna Przemysława (ur. 1978), architekta.

Zm. 1 X 2011. Pochowana została na cmentarzu miejskim w Białymstoku, przy ul. Władysława Wysockiego 63.

Bibliografia: informacje zebrane przez K. Kuleszę zam. w Białymstoku i autorkę.

Autor: Barbara Tomecka

TOCZYSKI Kazimierz (1947–2015)

konserwator dzieł sztuki zdobniczej w zakresie obiektów metalowych

Ur. 23 III 1947 w Warszawie, syn Lucjana i Jadwigi z d. Lewczuk. W 1964 ukończył Zasadniczą Szkołę Rzemiosł Artystycznych w Warszawie w zawodzie kowal-ślusarz do robót artystycznych. W l. 1964–1967 pracował w Biurze Urządzeń Techniki Jądrowej w Zakładzie Techniki Jądrowej, następnie do 1972 w Miejskich Pralniach i Farbiarniach w Warszawie. W 1974 zdał maturę i uzyskał świadectwo ukończenia III Zaoczego LO w Warszawie.

W l. 1972–2010 pracował w Muzeum Narodowym w Warszawie, początkowo w Pracowni Sztuki Zdobniczej na stanowisku młodszego renowatora. Równocześnie do 1981 prowadził w muzeum magazyn wydawnictw. W l. 1981–1985 pełnił obowiązki Kierownika Pracowni Konserwacji Ceramiki i Szkła.

Wykonywał unikatowe i bardzo skomplikowane konserwacje szczególnie cennych zabytków metalowych, mechanizmów zegarów, obiektów sztuki zdobniczej z metali szlachetnych i kolorowych oraz w technikach mieszanych (emalia, kość słoniowa, kamienie szlachetne, różne gatunki drewna). Współpracował ze Zbiorami Sztuki Zdobniczej, Orientalnej, Wschodniochrześcijańskiej, Średniowiecznej, z Gabinetem Monet i Medali, Ośrodkiem Wzornictwa Nowoczesnego oraz Gabinetem Miniatur. Cytując opinie kierownictwa: „Ze względu na jego wrażliwość artystyczną, wyczucie formy

plastycznej, znajomość materiału i technologii, a nade wszystko ogromne poszanowanie oryginału powierzane mu były najpoważniejsze obiekty muzealne”. Przeprowadzał również konserwacje zabytków dla muzeów współpracujących z MNW.

Na szczególną uwagę zasługują prace rekonstrukcyjne wykonywane przez niego w oryginalnych technikach z epoki. Dzięki jego sumiennej, opartej na wysokim profesjonalizmie pracy ponad 2000 obiektów ponownie otrzymało wartość wystawienniczą. Przykładami kunsztu konserwatorskiego są: pełna konserwacja kilkuczęściowej srebrnej puszkii na komunikanty, XVI w.; postać alegoryczna – siedzący starzec, kość słoniowa, drewno, XVII w.; srebrna łódka do kadzidla, XVI w.; okład ikony czterodzielnej; patera srebrna, Londyn; żyrandol z pałacu w Nieborowie, koniec XVII w. W 2006 wykonał wymagającą najwyższego profesjonalizmu konserwację zespołu zabytkowych liturgicznych sreber z kościoła w Holszanach, tym samym przywrócił możliwość ich dalszego użytkowania. W 2009 zrealizował konserwację srebrnego krzyża procesyjnego o drewnianym rdzeniu (Hiszpania, XVI w.?). konserwacja wymagała zastosowania skomplikowanych technicznie i technologicznie rozwiązań.

W 2006 otrzymał nagrodę specjalną dyrektora MNW za konserwację i przywrócenie do stanu pierwotnego 18 metalowych opraw lamp z szatni MNW, co wiązało się z odtworzeniem technologii pierwotnie użytych powłok. T. był specjalistą w konserwacji unikatowych i bardzo skomplikowanych mechanizmów zegarowych, czego przykładem jest zegar (Londyn, XVIII w.) z mechanizmem wybijającym na dzwoneczkach 11 melodii.

Symbolicznym przykładem potwierdzającym umiejętności zawodowe była konserwacja korony króla Augusta III Sasa z l. poł. XVIII w. (z ujawnieniem inicjałów wykonawcy korony) oraz zaprojektowanie i wykonanie do niej futerału.

Poza konserwacją jego pasją było malarstwo sztalugowe. Prace T. prezentowane były na wystawach „Konserwatorzy – artyści” i „Sztuka konserwatorów. Działalność pracowników Muzeum Narodowego w Warszawie” w Muzeum w Łowiczu w 2003 i 2007 oraz w Muzeum Wnętrz w Otwocku Wielkim w 2007.

T. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi i Medal im. prof. S. Lorenza.

Żona: Ewa; dzieci: Magdalena, Joanna i Katarzyna.

Zm. 20 VII 2015 w Warszawie. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie.

Bibliografia: *Sztuka konserwatorów. Działalność pracowników Muzeum Narodowego w Warszawie*, red. M. Kozanecka-Zwierz, Łowicz 2007, s. 30; akta osobowe w Archiwum MNW; wypowiedzi przyjaciół-konserwatorów.

Autor: Anna Bogdańska

TUMIDAJEWICZ Stanisław Józef (1948–2022)

archeolog, konserwator zabytków woj. suwalskiego, później kierownik delegatury w Suwałkach

Ur. 11 III 1948 w Wójtowej, niedaleko Jasła; syn Tadeusza i Anieli z d. Kosińskiej. Ukończył LO im. Kromera w Gorlicach, świadectwo dojrzałości otrzymał w 1965. W l. 1965–1970 studiował w Katedrze Archeologii Wydziału Historycznego UW; skończył również Podyplomowe Studium Ochrony Zabytków na Wydziale Architektury PW (1975–1976). W l. 1971–1973 współtworzył Muzeum Michała Kajki w Ogródku; przygotował zbiory i współorganizował przyszłe muzeum. Po zakończeniu tej misji pracował krótko jako dyrektor Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Ełku

(1973–1974) i jako zastępca inspektora ds. kultury w Kuratorium Oświaty w Ełku (1974–1975). Od 1975 do odejścia na emeryturę w 2015 (z krótkimi przerwami) pełnił funkcję najpierw Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Suwałkach, a potem kierownika Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Suwałkach.

Praca na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego była jego pasją. W Suwałkach zaangażował się w tworzenie nowej ewidencji zabytków, parków, cmentarzy, zabytków archeologicznych itp. Wdrożył działania w celu praktycznej ochrony poszczególnych obiektów i całych przestrzeni. W l. 1975–1998 przy jego merytorycznym udziale zabiegom konserwatorskim zostało poddanych ponad 450 obiektów różnego typu, kilkadziesiąt zabytków ruchomych i wiele stanowisk archeologicznych. Szczególnie bliski jego sercu był Kanał Augustowski – to dzięki T. zabytek ten został objęty ochroną konserwatorską w całości, a nie tylko w części. T. objął swoją konserwatorską opieką również pokamedulski klasztor na Wigrach.

Już jako Kierownik Delegatury pracował intensywnie w celu wdrożenia zasad ochrony środowiska kulturowego i zintegrowanej ochrony na terenie poszczególnych gmin i miast Suwalszczyzny, również we współpracy ze swoim odpowiednikiem na Litwie. Zaangażował się także w realizację programu ochrony architektury militarnej, której perłą na terenie byłego woj. suwalskiego jest twierdza Boyen w Giżycku. Praca przy rekonstrukcji i w celu ochrony twierdzy była jego dumą.

T. był bibliofilem. Fascynował się literaturą polską i zagraniczną, zgromadził cenne zbiory literatury dotyczącej historii starożytnej i współczesnej, ze szczególną ich częścią dotyczącą historii militarnej Polski i Europy. Swoją wiedzę chętnie dzielił się też z przyjaciółmi i rodziną. Był pierwszym nauczycielem historii swoich dzieci oraz pięciorga wnucząt. Żadne spotkanie w gronie najbliższych nie obyło się bez debaty na temat hi-

TUMIDAJEWICZ STANISŁAW JÓZEF

storii i współczesnego świata. Był człowiekiem o wielkiej wiedzy, którą z sukcesami zaangażował w misję, jaką była dla niego praca na rzecz ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego.

Prywatnie był mężem Elżbiety Bożeny Tumidajewicz (1949–2021), ojcem Juli-

ty (ur. 1977), prawnika, oraz Marcina (ur. 1979), kapitana żeglugi wielkiej.

Zm. nagle 3 III 2022 w Suwałkach. Pochowany został obok żony na cmentarzu Łostowickim w Gdańsku.

Autor: Julita Tumidajewicz

VIERING Paul (1880–1966)

architekt, do 1945 konserwator zabytków pruskiej prowincji Pomorze

Ur. 29 I 1880 w Friedlandzie (Meklemburgia, ob. Meklemburgia-Pomorze Przednie). Ojciec Maximilian Albert Conrad (1841–1914), właściciel apteki we Friedlandzie, potem w Oschersleben k. Magdeburga (ob. Saksonia-Anhalt), matka Carolina Luise Ernestine Isolde z d. Goeden (1851–1929). Ze strony ojca spokrewniony z malarzem Casparem Davidem Friedrichem (1774–1840), ze strony matki z malarzem i teoretykiem sztuki Philipem Ottem Rungem (1777–1810). Uczęszczał do szkół średnich w Friedlandzie i Quedlinburgu. Po zdaniu matury w 1900 podjął studia na kierunku architektura w Wyższej Szkole Technicznej (Technische Hochschule) w podberlińskim Charlottenburgu, które ukończył w 1906, a następnie rozpoczął pracę w pruskiej administracji budowlanej na stanowisku kierownika budowy (*Bauführer*). W l. 1906–1909, z przerwą na ochotniczą roczną służbę wojskową (1906/1907), prowadził budowy w Szczecinie i Berlinie. Po zdaniu w 1911 egzaminu państwowego został mianowany rejencyjnym radcą budowlanym (*Regierungsbaumeister*) i zatrudniony w charakterze pracownika pomocniczego w administracji prowincjonalnej prowincji Pomorze w Szczecinie. W 1913 uzyskał tytuł krajowego (prowincjonalnego) mistrza budowlanego (*Landesbaumeister*). W czasie I wojny światowej na 4 lata został powołany do wojska.

Wiosną 1919 został mianowany krajowym (prowincjonalnym) radcą budowlanym

(*Landesbaurat*) i powołany na stanowisko kierownika referatu budownictwa naziemnego w administracji budowlanej prowincji Pomorze. Na tym stanowisku kierował budową dwóch największych inwestycji budowlanych okresu międzywojennego w Szczecinie: w l. 1924–1927 siedziby administracji prowincjonalnej prowincji Pomorze (tzw. Landeshaus, pl. Armii Krajowej 1, ob. siedziba Urzędu Miasta), wzniesionej według planów arch. Georga Steinmetza, a w l. 1929–1931 krajowego szpitala ginekologiczno-położniczego (Landesfrauenklinik der Provinz Pommern, ob. 109 Szpital Wojskowy, ul. Piotra Skargi 9–11), który zaprojektował we współpracy z lekarzem Siegfriedem Stephanem, uznawanego wtedy za wzorcowy wśród budynków szpitalnych. W 1925 zaprojektował willę przy ob. ul. Piotra Skargi 32 w Szczecinie. W 1924 został kierownikiem Poradni Budowlanej (Bauberatungstelle). Mniej więcej w tym samym czasie został wybrany na zastępcę przewodniczącego Pomorskiego Oddziału Ruchu Ochrony Stron Ojczystych (Landesverein Pommern im Bund Heimatschutz). W 1933 jako urzędnik pruski został wcielony automatycznie do SA (Sturmabteilungen der NSDAP, Oddziały Szturmowe NSDAP), z których po kilku tygodniach został wyreklamowany „ze względów zdrowotnych”. W marcu 1936, po złożeniu urzędu przez Franza Balkego, został mianowany konserwatorem zabytków prowincji Pomorze, najpierw komisarycznym, potem na stałe. Urząd sprawował do końca II wojny światowej jako ostatni niemiecki konserwator zabytków Pomorza. Po zakończeniu II wojny światowej praco-

wał od 1 I 1946 w Urzędzie Ochrony Zabytków Meklemburgii w Schwerinie. Po przejściu na emeryturę w 1948 dalej zajmował się działalnością doradcą w dziedzinie ochrony zabytków. Oprócz tego angażował się w ochronę pomników przyrody i przyczynił się do reorganizacji służb ochrony przyrody w istniejącym w l. 1945–1952 landzie Meklemburgia-Pomorze Przednie (od 1947 Meklemburgia).

V kontynuował rozpoczętą w 1934 przez swego poprzednika F. Balkego reorganizację urzędu konserwatora prowincjonalnego, w którym od 1938 wydzielono dwa zespoły: ds. ochrony zabytków i ds. inwentaryzacji. Pozwoliło to na doprowadzenie do ukazania się drukiem inwentarzy dwóch powiatów: Bytów i Kamień, które, przygotowane według nowych zasad, zapoczątkowały nową serię wydawniczą dla prowincji Pomorze: w 1938 dla powiatu Bytów (G. Bronisch, W. Ohle, H. Teichmüller, *Die Kunst- und Kulturdenkmäler der Provinz Pommern*, cz. 1: *Kreis Bütow*, Stettin 1938; 2. wyd. 1939), w 1939 dla powiatu Kamień (G. Bronisch, W. Ohle, *Die Kunst- und Kulturdenkmäler der Provinz Pommern*, cz. 2: *Kreis Kammin-Land*, Stettin 1939). Rozszerzono w nich zakres chronologiczny i rzeczowy wytworów uznanych za zabytek. Przede wszystkim dotyczyło to zabytków sztuki ludowej, uwzględnianych w inwentarzach w szerokim zakresie, zważywszy zasobność tych terenów w tego rodzaju obiekty. Dla powiatu Lębork przygotowano manuskrypt, który jednak nie ukazał się drukiem; prowadzono także prace inwentaryzacyjne na wyspie Rugii; inwentaryzację zabytków w pow. gryfickim kontynuowano do 1943.

Większość prac mających na celu utrzymanie zabytków i większość ich restauracji prowadzono do 1939. W katedrze w Kołobrzegu naprawiono zniszczone górne partie wieży i przeprowadzono restaurację trzech gotyckich ołtarzy. W Pyrzycach konserwator nie dopuścił do zburzenia, na wniosek NSDAP, średniowiecznej (XIII i XV w.)

kaplicy Świętego Ducha. W Szczecinie uwolniono skrzydło południowe zamku książęcego od przybudówek. W l. 1930–1939 przebudowano zamek krzyżacki w Bytowie na schronisko młodzieżowe (według projektów badacza architektury zamków i konserwatora Bodo Ebharda), podobnie przebudowano zamek książęcy w Darłowie na siedzibę muzeum, a zamek w Świdwinie na siedzibę dla Hitlerjugend. W kościele Mariackim w Anklam odkryto i restaurowano średniowieczne malowidła. Pod nadzorem konserwatora przeprowadzono wiele remontów kościołów wiejskich i konserwacji ich wyposażenia, np. w Baszewicach, Dobropolu, wyremontowano wieżę kościoła w Złocieńcu. Po rozpoczęciu działań wojennych aktywność na tym polu uległa znacznemu ograniczeniu, jakkolwiek niektóre prace kontynuowano, np. w katedrze w Kamieniu Pomorskim. V jest autorem rocznych sprawozdań z działalności konserwatora publikowanych w „Baltische Studien”: *Pommersche Denkmalpflege (1935–1936)*, [N.F. 1936, cz. 38]; *Pommersche Denkmalpflege (1936–1937)*, [N.F. 1937, cz. 39]; *Pommersche Denkmalpflege (1937–1938)*, [N.F. 1938, cz. 40]; *Pommersche Denkmalpflege (1938/1939)*, [N.F. 1939, cz. 41]; *Pommersche Denkmalpflege 1939/1940*, [N.F. 1940, cz. 42]. Opracował także sprawozdanie za cały okres swego urzędowania: *Denkmalpflege in Pommern 1936–1945 (32. Bericht)*, [„Baltische Studien”, N.F. 1959, cz. 46], i napisał artykuł na temat doradczej działalności konserwatora w upamiętnianiu poległych podczas I wojny światowej: *Tätigkeit der amtlichen Beratungsstelle für Kriegerehrungen*, „Pommersche Heimatpflege” 1930, R. I, z. 2.

Ważnym rozdziałem działalności V. jako konserwatora zabytków było zabezpieczenie zabytków przed skutkami działań wojennych. Wraz z nasileniem nalotów na miasta pomorskie od 1942 zaczęto akcją ewakuacji dzieł sztuki z kościołów szczecińskich,

VIERING PAUL

potem także z innych większych miast pomorskich. Prace te stały się jeszcze bardziej intensywne w kolejnych latach. Konserwator zainicjował demontaż i ukrycie kamiennych rzeźb z barokowych szczecińskich bram, które dzięki temu przetrwały do dzisiaj. Zdecydował o zachowaniu do odbudowy zniszczonych podczas nalotów murów zamku książęcego, Pałacu Sejmu Stanów (wówczas Muzeum Prowincjonalnego). Nakazał wykonać dokumentację fotograficzną zniszczonego po nalotach Szczecina i jego zabytków. Większe, trudne do przewiezienia dzieła sztuki zabezpieczano, obmurowując je. Przeprowadzono również ewakuację zbiorów osób prywatnych. W 1944 V. ewakuował urząd konserwatora ze Szczecina do Ducherow k. Anklam, a stąd w marcu 1945 do pobliskiego Schmuđerow.

Był żonaty z Gertrud Auguste Luise Pauline Goeden (1880–1962); małżeństwo nie miało dzieci.

Zm. 8 II 1966 w Schwerinie.

Bibliografia: *Biographisches Lexikon für Mecklenburg*, cz. 9, red. S. Pettke, Rostock 2019, s. 303–308; J. Gerhardt, *Paul Viering 80 Jahre*, [w:] *Deutsche Kunst und Denkmalpflege* 1959, R. XVIII, s. 90–91; W. Ohle, *Paul Viering, Glückwunsch zum 80. Geburtstag*, [w:] *Mitteilungen an die Ehrenamtlichen Vertrauensleute des Institutes für Denkmalpflege Schwerin (für die Bezirke Rostock, Schwerin, Neubrandenburg)* 1960, nr 7, s. 1–2).

Autor: Barbara Ochendowska-Grzelak

WOJTCZAK Mirosława Maria (1954–2015)

konserwator dzieł sztuki

Ur. 23 III 1954 w Toruniu, córka Zygmunta Franczuka i Stefanii z d. Kwiatkowskiej. W 1973 ukończyła II LO w Toruniu. Studiowała w l. 1973–1978 na Wydziale Sztuk Pięknych UMK na kierunku konserwacja papieru i skóry. W 1978 uzyskała dyplom z konserwacji i restauracji papieru i skóry oraz tytuł magistra na podstawie pracy powstałej pod kier. prof. Alicji Strzelczyk *Próby usuwania zaplamień grzybowych z papieru zabytkowego* („Acta Univeristatis Nicolai Copernici”, 1990, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, nr 15, Nauki Humanistyczne, z. 189) oraz pracy dyplomowej *Konserwacja mapy Eilharda Lubinusa (Amsterdam 1618)* wykonanej pod kier. dr Haliny Rosy. Z Zakładem Konserwacji Papieru i Skóry WSP UMK związane było całe jej życie zawodowe. Już na ostatnim roku studiów, w 1977 została zatrudniona w ZKPiS na stanowisku asystenta-stażysty, następnie pracowała jako asystent i wykładowca do 2015. Była niezwykle cenionym specjalistą i nauczycielem, pozostawiła po sobie wielu uczniów – konserwatorów pracujących w całej Polsce i na świecie.

Zajmowała się konserwacją zabytków na podłożu papierowym: książek, grafik, rysunków, map, pastelii, druków, dokumentów życia społecznego, a także wielkoformatowych obiektów papierowych takich jak projekty witraży, polichromii czy tapety. Z pasją i ogromnym powodzeniem rozwinęła dziedzinę badań i konserwacji zabytków sztuki Dalekiego Wschodu na papierze i tkaninie. Stworzyła

autorski program zajęć dydaktycznych, wykładów i ćwiczeń z japońskich metod konserwacji papieru oraz konserwacji obiektów dalekowschodnich, które na stałe weszły do programu nauczania w ZKPiS (*Badania i konserwacja dzieł sztuki Orientu w Zakładzie Konserwacji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Toruńskie Studia o Sztuce Orientu” 2004, t. 1; *Kształcenie studentów w dziedzinie konserwacji-restauracji dzieł sztuki Orientu*, [w:] *Zbiory biblioteczne, muzealne i archiwalne – badania i konserwacja*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Zakład Konserwacji Papieru i Skóry UMK, Toruń, 2–4 października 2008, red. E. Jabłońska, Toruń 2010).

Prowadziła własne projekty naukowe dotyczące konserwacji obiektów dalekowschodnich (*Charakterystyka technik wykonania wybranych typów zabytków sztuki wschodniej na papierze i tkaninie*, [w:] *Naukowe podstawy ochrony i konserwacji dzieł sztuki oraz zabytków kultury materialnej*, red. A.B. Strzelczyk, S. Skibiński, Toruń 1992), badania konserwatorskie i technologiczne, interesowała się zagadnieniami konserwacji profilaktycznej i zabezpieczającej. Brała udział w programach badawczych ZKPiS, m.in. w projekcie „Kwaśny papier – ratowanie w skali masowej polskich zbiorów książek i archiwaliów XIX i początku XX wieku”.

W 1993 ukończyła międzynarodowy kurs Japan Paper Conservation Course organizowany w Japonii przez ICCROM i Tokyo National Research Institute of Cultural Properties, a w 1998 została zaproszona na seminarium kończące pięcioletni cykl kursów JPC (H. Rosa, M. Wojtczak, *Conservation of painted, double-sided baroque gonfalon*,

[w:] *Spiderwebs and Wallpapers: international applications of the Japanese tradition in paper conservation*, International Seminar on Japanese Conservation 14–20 December 1998, Tokyo 2000).

Była opiekunem 70 prac dyplomowych o bardzo różnorodnej problematyce konserwatorskiej dotyczącej różnorodnych zabytków, m.in.: map, rysunków, grafik, pastel na papierze i pergaminie, akwarel, książek, thanek mongolskich i tybetańskich, zwojów japońskich i chińskich, drzeworytów japońskich *ukio-e*, japońskich książek *fukuro-toji*, wachlarzy jedwabnych, obrazków na „papierze ryżowym” *tsu-so*, dalekowschodnich tkanin haftowanych, rękopisów na liściach palmowych. Wielu z jej dyplomantów otrzymało wyróżnienia im. Leona Torwirta, przyznawane za najlepsze dyplomy absolwentom kierunku konserwacja i restauracja dzieł sztuki, kilka prac dyplomowych miało indywidualne wystawy i pokazy w Muzeum Okręgowym w Toruniu. Przez wiele lat współorganizowała wystawy podyplomowe Wydziału Sztuk Pięknych UMK z ramienia ZKPiS. W 2006 brała udział w wystawie „Prace konserwatorsko-restauratorskie wykonane przez studentów i pracowników ZKPiS na rzecz Biblioteki Głównej UMK” (M. Wojtczak, B. Wojdyła, *Wystawa konserwatorska w Bibliotece Głównej UMK w Toruniu (Toruń 29–30 marca 2007)*, „Notes Konserwatorski” 2007, nr 11).

W l. 1988 i 1989 brała udział w akcji pomocy konserwatorów z Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK dla biblioteki Akademii Nauk ZSRR w Petersburgu, podczas której prowadziła praktyki studenckie (M. Wojtczak, A.B. Strzelczyk, *L'aiuto dei restaratori polacchi per la Biblioteca d'Academia della Scienze a Lenigrado*, „Arkos Editoriale” 1991, nr 1).

Po powodzi, jaka nawiedziła południowo-zachodnią Polskę w 1997, czynnie włączyła się do ratowania zniszczonych zbiorów bibliotecznych Wrocławia i Opola (H. Rosa, A.B. Strzelczyk, M. Wojtczak, *Ratowanie zbiorów*

książek zalanych podczas powodzi 1997, [w:] *I Forum Konserwatorów Etyka i Estetyka, Toruń, 25–27 lutego 1998*, Toruń 1998; *Uwagi konserwatorskie wynikające ze zniszczeń zbiorów bibliotecznych po powodzi 1997 r.*, „Notes Konserwatorski” 1999, nr 3). Jednym z efektów jej prac było założone wspólnie z dr Haliną Rosą Toruńskie Stowarzyszenie dla Ratowania Książek i Archiwaliów po Powodzi. Uczestniczyła także w pracach Ogólnopolskiej Rady dla Ratowania Książek i Archiwaliów po Powodzi (*Ustalenie priorytetów wyboru i zasad znakowania najcenniejszych zbiorów w bibliotekach*, [w:] *Działania profilaktyczne w bibliotece*, Warszawa 1998).

W 2002, wraz z prof. Jerzym Malinowskim w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa, utworzyła pierwszą w Polsce Pracownię Badań i Konserwacji Dzieł Sztuki Orientu, która w 2006 dała początek Polskiemu Stowarzyszeniu Sztuki Orientu, przekształconemu później w Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata. Od 2002 współorganizowała Ogólnopolskie Spotkania Historyków Sztuki i Konserwatorów Sztuki Orientu na UMK. Wraz z prof. J. Malinowskim była redaktorem serii Toruńskich Studiów o Sztuce Orientu, które opublikowało Wydawnictwo Naukowe UMK (ostatni, w którego redakcji brała udział, tom 5 z 2016 został poświęcony jej pamięci). W 2007 została członkiem zarządu Oddziału Toruńskiego Polskiego Stowarzyszenia Sztuki Orientu.

Była członkiem Zarządu Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu. Projektowała dla Towarzystwa druki okolicznościowe i zaproszenia, współorganizowała wystawy i brała w nich udział (*Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu – historia i współczesność*, Toruń 1996; wystawa w Bibliotece Głównej UMK w 2006 z okazji 80-lecia Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu – projekty druków i zaproszeń z l. 2000–2006).

Pracowała dla wielu polskich muzeów, bibliotek i instytucji kultury, realizując prace konserwatorskie, wykonując ekspertyzy, konsultacje, programy konserwatorskie,

oceny stanu zachowania zbiorów (m.in. dla: Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, Ossolineum we Wrocławiu, Bibliotek Uniwersyteckich w Toruniu, we Wrocławiu i w Łodzi, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu, wojewódzkich i miejskich Bibliotek Publicznych w Bydgoszczy i Łodzi, Biblioteki Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, Biblioteki Franciszkanów w Krakowie, muzeów narodowych w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Gdańsku, Muzeum II Wojny Światowej, Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha w Krakowie, Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie, Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu, Muzeum Mazowieckiego w Płocku, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku).

Była członkiem ZPAP, a od 2014 sekretarzem Sądu Koleżeńskiego Okręgu Toruńskiego. Działała aktywnie w Ogólnopolskiej Radzie Konserwatorów Dzieł Sztuki przy Zarządzie Głównym ZPAP. Będąc członkiem jej prezydium, od 1997 pełniła obowiązki skarbnika i sekretarza, a w l. 2000–2010 wiceprzewodniczącej. Od 1991 była rzeczoznawcą ORKDS ZPAP w dziedzinie konserwacji zabytków na papierze i skórze. Jednym z ostatnich projektów, w jakich wzięła udział jako rzeczoznawca, był projekt „Konserwacja 200 bezcennych dokumentów na 200-lecie Ossolineum” realizowany w l. 2014–2015.

W 1993 została mianowana rzeczoznawcą Ministra KiDN w dziedzinie malarstwo i grafika, w specjalności konserwacja malarstwa i grafiki na papierze. Opiekowała się projektami konserwatorskimi realizowanymi w całej Polsce, zajmowała się ekspertyzami, konsultacjami programów konserwatorskich oraz oceną stanu zachowania kolekcji wielu instytucji gromadzących zbiory.

Była autorką wielu realizacji konserwatorskich. Indywidualnie lub w zespole wykonała konserwacje dzieł artystów takich jak Stanisław Wyspiański, Stanisław Ignacy

Witkiewicz, Julian Fałat, Witold Rzegociński, Leon Wyczółkowski, Stefan Żechowski, Jacek Małczewski, Józef Mehoffer, Jan Cybis, Jacob Wessel, Andrzej Stech, Jeremiasz Falck. Konserwowała wiele cennych inkunabułów, starodruków, map i atlasów, m.in. atlasy Homanna i Mercatora, globusy, m.in. Globus Ziemi P.V. Coronello, *Kronikę Schedla*, tapety z pałacu Scheiblera, grafiki na jedwabiu – tezy doktorskie i mezzotinty, jedwabne mapy ucieczkowe, rękopisy tatarskie. Dużą część jej dorobku konserwatorskiego stanowiły realizacje prac konserwatorskich zabytków sztuki Dalekiego Wschodu: chińskiego malarstwa na zwojach, zwojów japońskich, drzeworytów japońskich, obrazków *tsu-so* (m.in. *Pastelowe „ujęcie formy” – parę dość stosunkowo luźnych uwag o konserwacji portretów pastelowych Firmy S. I. Witkiewicza*, [w:] *Witkacy. Materiały sesji poświęconej Stanisławowi Ignacemu Witkiewiczowi w 60. rocznicę śmierci*, Słupsk, wrzesień 1999, Słupsk 2000; *Conservation and restoration of early wallpapers from Krakow*, [w:] *Conference on Book & Paper Conservation, Budapest 4–8 september 1990*, Budapeszt 1991; *Problemy konserwacji zabytków sztuki Dalekiego Wschodu na papierze i tkaninie – malarstwo na zwojach pionowych*, OZ 1996, nr 1; *Konserwacja drzeworytów tybetańskich ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu*, [w:] *Mnisi i bóstwa na Dachy Świata: katalog drzeworytów tybetańskich ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu*, oprac. i red. J. Biela, Toruń 2008).

Łącząc dalekowschodnie i europejskie techniki konserwacji papieru i jedwabiu, wykonała konserwacje sztandarów i chorągwi cechowych (m.in. dla Muzeum Okręgowego w Toruniu), ornatu dla bazyliki katedralnej w Toruniu oraz konserwację chorągwi nagrobnej Jana P. Działyńskiego z kościoła św. Tomasza w Nowym Mieście Lubawskim (wspólnie z Haliną Rosą).

W 2000 otrzymała odznakę MKiS „Zasłużony działacz kultury”, w 2008 złotą od-

znakę „Za opiekę nad zabytkami”, w 2009 przyznano jej honorowy tytuł: „Przyjaciel Zabytków” Fundacji Odnowa Zabytków Torunia im. Jerzego Remera, w 2011 Złoty Medal za Długoletnią Służbę. Za działalność dydaktyczną i naukową była wielokrotnie nagradzana przez rektora UMK.

Z małżeństwa z Michałem Wojtczakiem miała córkę Martę, która również ukończyła konserwację papieru i skóry na UMK.

Zm. 17 X 2015 w Toruniu. Pochowana została na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego w Toruniu.

Bibliografia: *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, Toruń 1995, s. 755; *Zachować przeszłość – konserwacja i restauracja dzieł sztuki*, Toruń 2001, s. 254–255; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. S. Kalemka, Toruń 2006, s. 751; E. Jabłońska, *Wspomnienie – Mirosława Wojtczak*, „Notes Konserwatorski” 2015, t. 17, s. 249–251; *Mirosława Wojtczak (1954–2015)*, „Toruńskie Studia o Sztuce Orientu” 2016, t. 5; *Wojtczak Mirosława*, [w:] *Twórcy Kultury Torunia*, http://www.icimss.edu.pl/TKT/index.php?link=_tekst&id=185&id_t=378; Archiwum UMK w Toruniu, Akta sygn. DWSzP-120; Archiwum rodzinne Marty Winiarczyk.

Autor: Romualda Uziembło,
Marta Winiarczyk

WOLFSKRON (von WOLFSRIEGEL-WOLFSKRON) Adolf Leopold von (1808–1863)

austriacki archeolog, konserwator lwowski 1859–1863

Ur. 10 II 1808 w Wiedniu, syn Franza von Wolfskron, rzeczywistego sekretarza dworu cesarskiego. Ukończywszy studia

prawnicze w 1830, rozpoczął pracę w wiedeńskiej dyrekcji C.K. Loterii, z którą związany był przez całe życie (od 1836 urzędnik w Bolzano, w l. 40. XIX w. w Brnie). Brał udział w wypadkach Wiosny Ludów na Morawach, ale nie zaangażował się na tyle, by stracić państwową posadę. Jego przybycie do Lwowa, z zadaniem objęcia dyrektorstwa w K.K. Lottoamt, odnotowała 10 XII 1855 „Gazeta Lwowska”.

Posada urzędnika dawała mu stabilny dochód, umożliwiając studia archeologiczno-konserwatorskie i zabytkoznawcze. Rozpoczął je, kiedy przybył do Południowego Tyrolu (badania fresków zamku Rungelstein pod Bolzano, katalogowanie dawnej broni, konserwacja i edycja manuskryptów). Przeniesiony na Morawy (skąd wywodziła się jego rodzina) kontynuował badania, skupiając się na iluminowanych kodeksach z Biblioteki św. Jakuba i Archiwum Miejskiego w Brnie. Opracował i wydał m.in. legendę obrazową św. Jadwigi śląskiej (*Die Bilder der Hedwigslegende. Nach einer Handschrift vom 1353*, Wien 1846), znacznie wyprzedzając w badaniach Kazimierza Stronczyńskiego (*Legenda obrazowa o świętej Jadwidze, księżniczce śląskiej, według rękopisu z roku 1353 przedstawiona i z późniejszymi jej treści obrazami porównana*, Kraków 1880). Pracę tę król pruski Fryderyk Wilhelm IV nagroził w 1846 wielkim złotym medalem zasług dla kultury i sztuki. Pogarszający się wzrok uniemożliwił W. dalszą intensywną pracę nad księgami, wykonywanie przerysów ilustracji, stąd więcej uwagi poświęcał zabytkom.

We Lwowie podjął regularną współpracę z C.K. Centralną Komisją dla Badania i Konserwacji Budowli Pamiątkowych (K.K. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler). 31 XII 1857 komisja „mianowała go w uznaniu zasług w zawodzie archeologicznym korespondentem swoim” („Gazeta Lwowska” 1858, nr 1) we Lwowie. Publikował w jej periodykach. M.in. w 1858 ogłosił pracę *Über einige Holzkirchen in Mähren, Schlesien und Galizien*

(„Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale” 1858, nr 4). Udokumentował w niej m.in. nieistniejącą dziś lwowską cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego, na której wartość pierwszy zwrócił uwagę.

W 1859 przejął obowiązki Franciszka Strońskiego, pierwszego konserwatora lwowskiego, który przeniósł się do Krakowa, na fotel dyrektora BJ (tenże, wzywany do złożenia sprawozdania za okres od 1 X 1859 do 30 IX 1860, wskazał, że jego funkcję przejął we Lwowie W.). Niestety, dalszą pracę utrudniła, a z czasem uniemożliwiła mu utrata wzroku. Karol Szajnocha pisał do Józefa Łepkowskiego (7 V 1859): „Mam tu we Lwowie towarzyszem ślepoty znakomitego archeologa Niemca, Wolfskrona, wydawcę szacownych *Bilder der Hedwigslegende*. Bardzo poczciwy i miły człowiek. Mieszka tu od niedawna jako dyrektor loteryi. Od roku zaniewidział prawie zupełnie. Za jego wydanie św. Jadwigi powinni byćście mu nadesłać dyplom na członka towarzystwa naukowego”. Dolegliwości płucne, okulistyczne i neurologiczne wymuszały częste wyjazdy na kuracje, do Baden pod Wiedniem, do Rożnawy na Morawach. Na konsultacje jeździł do Wiednia i Berlina (1858; przy okazji odwiedził założyciela Muzeum Germańskiego Hansa von Aufseß). Wiosną 1863 przeprowadził się do Wiednia, ale kuracje u wód i leczenie były nieskuteczne.

Rodziny nie założył.

Zm. 13 VII 1863 w Baden k. Wiednia na gruźlicę.

Bibliografia: Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938; W. Demetrykiewicz, *Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych*, Kraków 1885; *Die Bilder der Hedwigslegende nach einer Handschrift vom Jahre 1353 in der Bibliothek der P.P. Piaristen zu Schlackenwerth* 1846; *Beiträge zur Geschichte des Meistergesanges in Mähren 1853–1854; Die Landtafel des Margrafthumes Mähren (1348–1466)*, wyd. J. Chytil,

P. Chlumecky, K. Demuth, A. Wolfskron 1856; *Der Bischofstab, dessen liturgisch symbolische Bedeutung* (1857); nekrolog: „Laibacher Zeitung” 1863, nr 161.

Autor: Roman Marcinek

WOLNIEWICZ Zofia (1926–2014)

konserwator dzieł sztuki, kierownik Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki PP PKZ oddział Toruń, docent kontraktowy UMK (kierownik Zakładu Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej)

Ur. 8 XI 1926 we Włocławku (woj. kujawsko-pomorskie), córka tamtejszych zasłużonych nauczycieli gimnazjalnych Mieczysława i Haliny Zytnerów. W 1948, po uzyskaniu matury w Państwowym Liceum Artystycznym przy Wyższej Szkole Sztuk Zdobniczych w Warszawie, podjęła studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Wówczas jeszcze kierunek konserwacja i restauracja dzieł sztuki nie był formalnie wyodrębniony, choć praktycznie specjalizacja kształcąca w tym kierunku funkcjonowała niemal od samego początku powołania wydziału. W. jako jedna z trzech pierwszych absolwentek specjalności konserwacja i restauracja dzieł sztuki ukończyła studia w 1952 z tytułem magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa, uzyskany na podstawie pracy magisterskiej *Konserwacja obrazu z epitafium Moschingera z kościoła NMP w Toruniu*. W 1951, jeszcze w czasie studiów, podjęła pracę w toruńskim oddziale PP PKZ, gdzie pracowała do 1975, ostatnie 10 lat jako Kierownik Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki. Z czasem została głównym specjalistą PKZ w zakresie konserwacji malowideł sztalugowych, ściennych i drewna polichromowanego, biorąc udział w licznych znaczących komisjach konserwatorskich (m.in. w sprawie malowideł ściennych na zamku w Malborku, 1973–1974). Lata ok. 1960–1975, kiedy W. pracowała w Toruńskim Oddziale PP PKZ,

obfitowały w trudne i wielokroć prekursor-
skie działania konserwatorskie, obejmują-
ce rewaloryzację kamienic mieszczańskich
z ich zniszczoną tkanką architektoniczną
i wystrojem wnętrz. Jako kierownik PKDS
W. wraz z różnymi zespołami konserwator-
skimi podejmowała poważne, bezpreceden-
sowe prace, ustalając standardy poprawnych
działań, obejmujących przeprowadzone
z wielką dbałością o detal badania architekto-
niczne i konserwatorskie. W. cechowała su-
mienność, wiedza, wycucie estetyczne oraz
doskonała współpraca z zespołem. Plonem
tych prac była m.in. publikacja *Zagadnienia
konserwacji polichromii zabytkowych stro-
pów z Torunia*, OZ 1968, nr 21 (3), s. 51–56.
Pole jej działania nie ograniczało się jednak
wyłącznie do zabytków toruńskich, kiero-
wała pracami wykonywanymi przez zespoły
konserwatorskie PP PKZ również w innych
rejonach kraju i na kontraktach zagranicz-
nych (m.in. konserwacja wystroju salonów
Ambasady Polskiej w Paryżu, 1971).

W 1974 W. podjęła pracę na Wydziale
Sztuk Pięknych UMK, obejmując funkcję
p.o. kierownika ówczesnego Zakładu Kon-
serwacji Zabytków Ruchomych. Początko-
wo dzieliła swój czas między UMK a PP
PKZ, gdzie wciąż jeszcze kierowała PKDS.
Od 1976 była zatrudniona na pełnym eta-
cie jako kierownik Zakładu. Prowadzoną
w ZKZR dydaktykę W. wzbogaciła o swoje
ogromne doświadczenie płynące z szerokiej
praktyki konserwatorskiej. Była osobą ot-
wartą, o niesłychanie nowoczesnym sposo-
bie myślenia. Jej zasługą było porozumienie
z Akademią Sztuk Pięknych w Krakowie
i Warszawie, które zaowocowało m.in. ujed-
noliceniem programów nauczania na trzech
polskich wiodących uczelniach konserwa-
torskich i przyjęciem wspólnej nazwy na-
dawanych tytułów zawodowych – magister
sztuki. Inspirowała dydaktyczną i naukową
współpracę różnych ośrodków akademi-
ckich. Pod kierownictwem W. zespół po-
dejmował wspólne tematy badawcze, m.in.
poświęcone zagadnieniu dublowania obra-

zów – od opracowania raportu na temat ów-
cześnie stosowanych w Polsce i na świecie
metod i środków, poprzez eksperymenty nad
nowymi spoiwami (współpraca z Instytutem
Chemii Przemysłowej w Warszawie) aż do
sprowadzenia i pierwszego w Polsce za-
stosowania preparatu BEVA 371 oraz całej
palety nowoczesnych preparatów konserwa-
torskich szwajcarskiej firmy Lascaux. We
współpracy z Instytutem Fizyki UMK zosta-
ł wtedy zbudowany nowoczesny, elektryczny
stół dublażowy.

Dzięki staraniom W. w 1976 wraz z To-
ruńskim Okręgiem ZPAP udało się zorgani-
zować pierwszą dużą środowiskową wysta-
wę konserwatorską. W 1979 zakończyła pra-
cę na UMK, pozostała jednak emocjonalnie
związana z kierowanym przez siebie Zakła-
dem, pracując m.in. na rzecz Stowarzyszenia
Przyjaciół Zakładu Konserwacji Malarstwa
i Rzeźby Polichromowanej Toruńskiej Szko-
ły Konserwacji.

Po zakończeniu kontraktu z UMK dal-
szą działalność zawodową prowadziła w ra-
mach prywatnej praktyki konserwatorskiej,
m.in. kontynuując zapoczątkowaną już
wcześniej współpracę z Muzeum Warmii
i Mazur w Olsztynie. Plonem tej współpra-
cy była konserwacja i restauracja kilkun-
stu obrazów olejnych na płótnie, głównie
XVII- i XVIII-wiecznych portretów szlach-
ty pruskiej (np. *Portretu Amalii zu Solms-
-Braunfels* w 1982 czy *Portretu Aleksandra
Henryka Doenhoffa* w 1983). Swoje do-
świadczenia opisała w artykule *Z warsztatu
konserwatora*, Olsztyński Biuletyn Konser-
watorski, 1988, s. 15–22. Udokumentowana
współpraca trwała do roku 1996.

W. udzielała się przy tym w dalszym cią-
gu na szerszym forum, uczestnicząc w lic-
znych, znaczących komisjach konserwator-
skich (m.in. zamków w Malborku i Lidz-
barku Warmińskim czy zamku w Golubiu,
gdzie konsultowała prace przy malowidłach
ściennych), była też aktywnym członkiem
Społecznego Komitetu Panoramy Raclawic-
kiej (1980–1985). Przez pewien czas pełni-

ła również funkcję rzeczoznawcy MKiS w zakresie konserwacji malowideł sztalugowych, ściennych i drewna polichromowanego.

W. była członkiem: ZPAP (Sekcja Konserwatorska), od 1953, gdzie pełniła m.in. funkcje: Przewodniczącej Okręgowej Rady Artystycznej Sekcji Konserwacji w Toruniu i członka ZG Sekcji Konserwacji (1970–1974); SHS, Oddział Toruń (od 1953), gdzie pełniła m.in. funkcję sekretarza; w ostatnich latach także Stowarzyszenia „Dziedzictwo Torunia”. Współpracowała też z Towarzystwem Miłośników Torunia, angażując się m.in. w organizację konkursów na najładniejszą wystawę sklepową, oraz z toruńskim Klubem Inteligencji Katolickiej.

Poza czynną działalnością zawodową angażowała się w działalność publiczną: była ławnikiem Sądu Powiatowego w Toruniu – Sąd dla Nieletnich (1972–1976) oraz radną Miasta Torunia pierwszej kadencji odrodzonego samorządu (1990–1994).

Odnaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi (1972). Otrzymała także: Medal Pamiątkowy z okazji XX-lecia PKZ (1972), Dyplom Uznania Ministra Sprawiedliwości za działalność ławniczą (1972), imienne podziękowanie Dyrekcji Warszawskiego Oddziału PKZ za udział w renowacji fasad kamienic Starego Miasta (1972); imienne podziękowanie Dyrekcji Muzeum Okręgowego w Toruniu za wkład pracy przy organizowaniu wystaw z okazji 500-lecia urodzin M. Ko-

pernika (1974), Medal Pamiątkowy PKZ za aktywny udział w pracach konserwatorskich związanych z obchodami 500-lecia urodzin M. Kopernika (1974); Medal Pamiątkowy z okazji wpisania Torunia na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (1998).

Z małżeństwa z Lutosławem Wolniewiczem, profesorem fizyki związanym z UMK, miała syna Tomasza, matematyka, również związanego z toruńską uczelnią.

Zm. 9 VII 2014 w Toruniu. Pochowana została 15 VII 2014 na toruńskim cmentarzu św. Jerzego przy ul. K.I. Gałczyńskiego.

Bibliografia: materiały zebrane przez wieloletnią współpracowniczkę i przyjaciółkę A. Kwiatkowską-Bystroń; wywiad z rodziną; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. S. Kalembka, Toruń 1995, s. 871; <http://5site.um.torun.pl/en/kultura/torun-unesco-world-heritage-list>, C. Iwaniszewska, *Jesienne wspomnienia. Barbara, Krystyna, Zofia, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wspomnienia absolwentów 1945–2017*, Toruń 2017, s. 17–18; B. Rouba: [http://www.konserwacjamalarstwa.umk.pl/?1974-%E2%80%931979-doc.-zofia-wolniewicz-\(ur.-1927-zm.2014\),104](http://www.konserwacjamalarstwa.umk.pl/?1974-%E2%80%931979-doc.-zofia-wolniewicz-(ur.-1927-zm.2014),104); też, <http://www.konserwacjamalarstwa.umk.pl/?historia,4>; nekrologi w prasie lokalnej.

Autor: Joanna M. Arszyńska

ŻEBRAWSKI Teofil Wincenty (1800–1887)

erudyta: architekt, matematyk, biolog, entomolog, archeolog, kartograf, geodeta, bibliograf, tłumacz

Ur. 5 IV 1800 w Wojniczu, syn Wojciecha, zegarmistrza, i Franciszki z Wrońskich. Reszta rodziny ojca posługiwała się nazwiskiem Zebrzawski. Z kolei potomkowie Teofila pisali się Szeluta-Żebrawscy i także nazwisko z przedrostkiem sugerującym szlachectwo umieszczono na rodzinnym grobowcu.

Edukację rozpoczął w 1808 w szkole normalnej w Wojniczu, kontynuował od 1810 w Krakowie; w 1811 wstąpił do Szkoły Departamentowej Krakowskiej (od 1817 Liceum św. Anny). Maturę zdał dopiero w 1818, z powodu trwającej dwa lata choroby. W tym samym roku rozpoczął na UJ studia filozoficzne, przyrodnicze, anglistyczne, matematyczne i astronomiczne. W l. 1821–1822 odbył w Szkole Górniczej w Kielcach studia górnicze, budowlane i topograficzne. Naukę na Uniwersytecie ukończył w 1823, po zaliczeniu kursów z rachunku różniczkowego i całkowego oraz dokończeniu kursu astronomii.

Po ukończeniu studiów wstąpił do armii Królestwa Polskiego. Jako podoficer ds. terenowych prac topograficznych w Sztapie Kwatermistrzostwa Generalnego przez kilka lat wykonywał prace pomiarowe i kartograficzne do tworzonej przez Kwatermistrzostwo mapy Królestwa Polskiego (wydanej w 1843, z datą 1839). W Szkole Podchorążych Jazdy wykładał matematykę elementarną i wstęp do topografii. W listopadzie 1830

awansował na podporucznika, a w lutym 1831 porucznika kwatermistrzostwa przy sztabie korpusu gen. J. Dwernickiego. Odznaczony orderem *Virtuti Militari*, awansuje do stopnia kapitana.

Po upadku powstania wraca do Krakowa, na uniwersytet. W 1832 otrzymał tytuł doktora filozofii i nauk wyzwolonych UJ na podstawie pracy *O sieciach do kart geograficznych, astronomicznych i morskich* (pierwszy doktorat z tego zakresu w języku polskim). W l. 1832–1842 wykładowca, później adiunkt w Katedrze Historii Naturalnej i Botaniki UJ. W książce o łuskoskrzydłych (wyd. 1867) opisał zmiany w faunie podkrakowskich motyli; opracował zbiór entomologiczny A. Estreichera, przygotował rozprawę o bobrach. Z UJ odszedł po przegranym konkursie na profesora matematyki.

Z końcem 1833 został inspektorem dróg i mostów w Oddziale Budownictwa Wolnego Miasta Krakowa. W l. 30. XIX w. zaprojektował i wybudował drogę przez terytorium Rzeczypospolitej Krakowskiej z mostami na Krzeszówce i Dłubni. Był autorem i wydawcą map Rzeczypospolitej Krakowskiej z 1833, planu miasta Krakowa z 1834 oraz mapy zdrojowisk Galicji i Bukowiny. W 1842 został także inspektorem dróg wodnych. W 1844 wszedł w skład komisji projektującej most Franciszka Józefa I, łączący Kraków z Podgórzem (otwarcie w 1850).

Władze miały go na oku, jako działacza najpierw (od 1835), wyrosłego z idei karbo-naryzmu, Stowarzyszenia Ludu Polskiego, a później (1843) Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Ż. nie był zwolennikiem zrywu powstańczego, raczej kształtowania świadomości obywatelskiej w bezklas-

wym społeczeństwie. Kiedy jednak doszło do starć, wsparł radykałów. Po upadku powstania krakowskiego w 1846, poszukiwany listem gończym, zmuszony był do rocznej emigracji do Liege w Belgii. W 1847 wraca na stanowisko inspektora komunikacji lądowych i wodnych tzw. Rady Administracyjnej. W 1849 uzyskuje „patent budowniczego praktycznego”, tj. pozwolenie na prywatną praktykę architektoniczno-budowlaną. Uniwersytet wystąpił też do Ministerstwa Oświecenia w Wiedniu o nominację na *privat docenta*, ale władze odmówiły ze względów politycznych.

Ż. udzielał się w gremiach naukowych chroniących zabytki przeszłości i popularyzujących wiedzę na ich temat. Pasjonowała go sfragistyka i numizmatyka. Przyjaźnił się z Karolem Kremerem, Ambrozym Grabowskim i Józefem Louisem. Wspólnie podejmowali amatorskie jeszcze „wyprawy archeologiczne”. 22 IV 1844 został członkiem-korespondentem, a 20 X 1848 członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (w 1872 przekształci się ono w AU). W 1850 wszedł w skład utworzonego z inicjatywy Kremera Wydziału Archeologicznego TNK, którego zadaniem było gromadzenie zbiorów z myślą o organizacji muzeum starożytniczego.

Ż. wziął udział w wypracowaniu i wydaniu drukiem (1850) instrukcji: „Odezwa Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego w celu archeologicznych poszukiwań wraz ze Skazówką [*sic!*] mogącą posłużyć za przewodnika w poszukiwaniach tego rodzaju”. Wspomniana *Skazówka* pozwalała ocenić wartość, styl i wiek zabytku, zawierała wykaz obiektów różnych kategorii. Towarzystwo zwróciło się z apelem o przekazywanie: „już to swoich zbiorów, pojedynczych zabytków, już to rysunków i opisów lub wiadomości o rzeczach dawnych, krajowych”. Publikacja memoriału uruchomiła rozległą akcję inwentaryzacyjną (odezwa zawierała m.in. próbę kategoryzacji zabytkowych budowli,

grodzów i cmentarzysk, wezwanie „do zbierania napisów po kościołach, klasztorach, cmentarzach itd. i przesyłania ich do TNK”), zaczęto wydawać osobne zeszyty (1850) „Rocznika Towarzystwa Naukowego”.

Efektom apelu było powołanie przez TNK Muzeum Starożytności (1850), które gromadziło zabytki archeologiczne, obiekty o charakterze historycznym i artystycznym, pamiątki narodowe. Do zorganizowania publicznej placówki powołano tzw. Komitet [Oddział] Archeologii i Sztuk Pięknych, w którego składzie, obok Ż. (przyjął funkcję prezesa), znaleźli się: K. Kremer, J. Muczkowski i W. Pol. W 1851 Oddział Archeologii wysłał Ż. na Podole po wydobyty ze Zbrucza posąg Światowida.

W 1858 Ż. ogłosił *Spis cząstkowy rycin polskich, jako materiał do ogólnego katalogu tychże*, pracę stanowiącą pokłosie jego zainteresowań archeologicznych i podjętych przez niego prac mających na celu zinventaryzowanie polskich zabytków historycznych. Ż. rozumiał, że zabytki można zachować jedynie, gdy zostaną skatalogowane, kiedy uzyska się orientację w ich zasobie i stanie zachowania. Sam prowadził wiele badań zabytków, zawsze połączonych z inwentaryzacją obiektów i ze sporządzeniem szczegółowego planu (np. badania na zamku Golez w Krajowicach w 1865). Zachowało się sporo jego rysunków dokumentujących detal architektoniczny i panoramy miejscowości.

Praca w Oddziale Archeologii wiązała się z aktywnością przy rekonstrukcji i konserwacji zabytków, ale przełom nastąpił w 1853, kiedy Ż. przeszedł (czy raczej został przez władze odesłany) na emeryturę. Odtąd skupi się na działalności architektoniczno-konserwatorskiej oraz domykaniu najrozmaitszych wątków swojej działalności naukowej i popularyzatorskiej. W nekrologu czytamy: „Restaurował, projektował, budował kamienice w miastach i miasteczkach, pałace i dwory na prowincji, kaplice i kościoły, »zawsze sumiennie i bacząc na styl«,

a było tego tak wiele, że już współcześni mieli problem ze sporządzeniem listy”.

Jest w tym wiele przesady, ale rzeczywiście architektem-konserwatorem był płodnym. W 1855 objął po K. Kremerze kierownictwo odbudowy (po pożarze Krakowa w 1850) bazyliki Świętej Trójcy Dominikanów, którą doprowadził do końca (1857–1872). Zrekonstruował dzisiejsze filary i sklepienia korpusu w charakterystycznym dla krakowskiej architektury systemie filarowo-skarpowym; gmach po rekonstrukcji utożsamia się nadal z tradycją i architektonicznym porządkiem miasta. Uczestniczył też (po 1850) w gruntownej restauracji kościoła św. Franciszka, który podobnie ucierpiał w pożarze miasta. W pracach konserwatorskich Ż. cechował umiar; zmierzał do zachowania ocalałych elementów, bez upiększania i wzbogacania ich rekonstrukcjami. W l. 1857 i 1868 nadzorował remonty klasztoru Marków przy ul. Sławkowskiej 24. W l. 1867–1869 nadbudował (wraz z F. Potutyńskim) piętro klasztoru Szarytek przy ul. Warszawskiej.

Jako Budowniczy Kapituły Krakowskiej brał udział m.in. w regotycyzacji kościoła Mariackiego w Krakowie. W l. 1860–1861 dokonał scalenia w neogotyckiej obudowie oryginalnych fragmentów datowanego na 1518 retabulum fundacji Jana Bonera dla rodowej kaplicy (św. Jana Chrzciciela) przy kościele Mariackim w Krakowie. Nowe gotycko-neogotyckie retabulum (projektu Ż.) zawisło w kaplicy Brackiej (św. Anny) przy kleparskim kościele św. Floriana. 27 I 1866 Dozór Kościelny zaakceptował instrukcję dotyczącą prac konserwatorskich, opracowaną przez komisję, w której skład wszedł m.in. Ż., jako „konserwator budowli pomnikowych okręgu krakowskiego”. Odpowiadał on za konserwację części konstrukcyjnych ołtarza. W kolejnych latach uczestniczył w pracach budowlanych i konserwatorskich w katedrze wawelskiej. W czerwcu 1869 był członkiem komisji, która eksplorowała i konserwowała sarkofag króla Kazimierza

Wielkiego. W l. 1874–1884 kierował przebudową kaplicy Męki Pańskiej (pierwotnie kapitułarz w przyziemiu wieży Zegarowej) na kaplicę grobową Czartoryskich. Pięć posągów do wielkiego ołtarza w katedrze wawelskiej Ż. zamówił u Franciszka Wyspiańskiego, ojca Stanisława. W l. 1872–1877 pod kierunkiem Ż., J. Łepkowskiego i J. Matejki przeprowadzono renowację, porządkowanie i urządzenie krypt królewskich (pod nawą transeptu południowego, pod kaplicą Zygmuntofską i kaplicą Wazów, w podziemiach Wieży Wikaryjskiej) tak, by można je było zwiedzać. Podczas tych prac, w 1874, Ż. odkrył ozdobiony smokiem fragment portalu z XII-wiecznej katedry, tzw. Hermanowskiej. 20 VII 1877 w kaplicy Mansjonarskiej otwarto trumnę ze zwłokami Stefana Batoiego.

W l. 1876–1880, według projektu Ż., urządzono w podziemiach kościoła św. Michała Archanioła i św. Stanisława Biskupa na Skalce panteon osób „najwybitniejszych w najnowszej historii kultury i nauki polskiej”. Działał też w budowlach świeckich. Remontował i przebudowywał w formach neorokokowych, po pożarze, pałac Stadnickich (ul. Grodzka, nr 40), dla którego m.in. zaprojektował fasadę (1857–1860). W 1850, i ponownie w 1872, prowadził prace przy domu kapitułnym (ul. Kanonicza, nr 15). W 1857 przebudował dom nr 43 przy ul. Floriańskiej, a rok później tzw. Kamienicę Loebensteina (ul. Floriańska, nr 53). Przy Grodzkiej odbudował po pożarze kamienicę nr 14/16 (1851). Uczynił to wspólnie z Pawłem Barańskim, podobnie jak dom przy Grodzkiej 28/30 (1850–1851). W nurcie konserwatorskim umieścić trzeba także kamienicę Pod Świętym Janem Kapistranem (Rynek Główny 26), odbudowaną i podwyższoną po spaleniu w 1850. W 1878 Ż. nadzorował remont dachów zamku Wiśnicz.

Będąc aktywnym na polu architektury i budownictwa, uświadomił sobie brak publikacji typu encyklopedycznego porządkującej polską terminologię w tej dziedzinie.

W 1883 wydał „Słownik wyrazów technicznych dotyczących się budownictwa”, zaproponował terminy o źródłosłowie polskim lub obcym. W rozprawie „Kilka zadań z geometrii wykreselnej z przykładem zastosowania powierzchni wchrowatych w ciesiołce” (Kraków 1847) m.in. analizował wiązania ścian drewnianych domów Słobody, przedmieścia Kowna.

Ż. aktywnie działał w gremiach społecznych. W l. 70. był kuratorem Fundacji Straszewskiego założonej w 1830 w celu rozwoju i utrzymania Plant. Przez 40 lat był czynny w Komitecie opieki nad kopcem Kościuszki. W 1845 komitet wydelegował m.in. Ż. do kontaktów z wojskiem w sprawie planowanej budowy fortów. W 1860 Ż. nadzorował ustawienie na kopcu głazu przywiezionego z Tatr, a w 1866 zaprojektował dlań nową, kamienną podstawę.

W l. 1865–1871 redagował pismo „Nasze Zabytki”; ogłosił też wiele drobnych przyczynków w „Przewodniku Bibliograficzno-Archeologicznym” (w l. 1881–1882). Kiedy w 1871 powołano Kuratorium, a następnie Komisję Archiwalną ds. dokumentacji miejskiej Krakowa, Ż. zajął stanowisko „stałego archiwariusza do opieki nad dawnymi aktami” (sprawował je do śmierci). Po zaproszeniu do komitetu wydawniczego dzieł Jana Długosza opracował książki *Banderia* i *Clenoidia*, układał indeksy do *Liber Beneficiorum* i *Dziejów*. Równolegle opracowuje swoje ostatnie prace kartograficzne: „Mapę dawnej dyjecezyi krakowskiej według spisów synodalnych z lat 1621–1750” (1881) i „Mapę zgromadzeń zakonnych” (1881).

Rozległa wiedza i niezwykła erudycja sprawiły, że nie tylko uznaje się go za pioniera nowoczesnej polskiej bibliografii matematycznej, ale pamięta np. jako tłumacza. Przełożył m.in. najważniejszy średniowieczny traktat dotyczący technologii sztuk plastycznych, XII-wieczne *Teofil Prezbitier Diversarum Artium Schedula*, czy XVIII-wieczne „Pieśni Ossyjana”, szkockiego poety Jamesa MacPhersona. Pomocą był mu obszerny

księgozbiór, głównie matematyczno-przyrodniczy, który u schyłku życia sprzedał hr. Janowi Działyńskiemu do BK PAN.

25 VIII 1834 ożenił się z Apolonią z Pfannerów (1808–1901). Mieli dwoje dzieci: Włodzimierza (1836–1907; inżyniera kolejowego) i Kamilę (1838–1921; po mężu Gryglewską, żonę sędziego obwodowego). Rodzinę, po przejściu na emeryturę, utrzymywał z pracy architekta i inżyniera budowlanego. Podejmował się prac rozmaitego formatu, od nagrobków na cmentarzu Rakowickim po kościoły i gmachy publiczne. Odejście na emeryturę obniżyło liczbę zamówień, co nadrobił aktywnością na polu konserwatorskim. Do aktywności budowlanej wrócił w l. 70., remontując kamienicę przy ul. Grodzkiej 63 (1870–1871), nadbudowując dom przy ul. Kanoniczej 14 (1874), wznosząc od podstaw (wraz z T. Prylińskim) domy przy ul. Krupniczej 8 i 10 (1873–1874). Nadbudował także kamienicę przy ul. Pędzichów nr 23 (1876). Prac swych nie ograniczał do Krakowa. Wzniósł kościoły w Jurkowie, Ustrobnej (koło Frysztaku; 1869–1877) i Żołąni. W Ropczycach przebudowano pod jego kierunkiem (1873) spalony kościół farny. W Wadowicach zaprojektował gmach gimnazjum.

Zm. 5 II 1887 w Krakowie. O jego śmierci poinformowały wszystkie ważniejsze czasopisma naukowe. Pochowany został 8 III 1887 na cmentarzu Rakowickim, w grobowcu rodzinnym (pas 25, rząd wschodni). Nad trumną prezes AU Jan Majer powiedział: „Teofila Żebrowskiego nigdy nie widziano tam, gdzie walczone frazesami, zawsze zaś był pierwszy tam, gdzie pracą istotną trzeba było nadłożyć”.

Wybrane prace Żebrowskiego: *Dopełnienie dawnej bibliografii polskiej* (1838); *O moście wiszącym* (1841); *Pieniądze stare znalezione w 1844 roku w Pelczyskach* (1850); *Wiadomości numizmatyczne* (1857); *Wiadomość o bożyszczu słowiańskim znalezionym w Zbruczu* (1851); *Dzieło p. Vossberg o chorągwiach krzyżackich* (1851); *Odpo-*

wiedź na uwagi p. Ed. Stehlika, dotyczące obecnej budowy kościoła św. Trójcy (dominikanów) w Krakowie (1855); *Spis cząstkowy rycin polskich jako materiał do ogólnego katalogu tychże* (1858); *O pieczęciach dawniej Polski i Litwy* (1860); *Opis 28 starych monet polskich, odbitych na dołączonych dwóch tablicach litografowanych według rysunku T.Ż.* (1860); *O bobrach* (1865); *Spis owadów łuskoskrzydłych z okolic Krakowa i niektórych odleglejszych miejscowości* (1867); *Nasze zabytki* (1865–1871); *Wiadomość o ołtarzu ś. Jana Chrzciciela dziele Wita Stwosza w kościele ś. Floryjana na Kleparzu* (1870); *O kościołach ubytych w Krakowie*, [w:] T. Żebrawski, *Rozmaitości*, 1865, s. 3–29, 31–33; *Bibliografija piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań* (1873); *Teofila kapłana i zakonnika o Sztukach Rozmaitych Ksiąg Troje* (1880); *Słownik wyrazów technicznych tyjących się budownictwa* (1883).

Bibliografia: W. Bałus, E. Mikołajska, ks. J. Urban, J. Wolańska, *Sztuka sakralna Krakowa w wieku XIX*, cz. 1, Kraków 2004; M. Baraniecki, *Teofil Żebrawski*, „Wszeczeńświat” 1887, t. 6, nr 14, s. 209–214; U. Bączkowska, *Wincenty Pol a początki instytucjonalnej opieki nad zabytkami sztuki w Polsce*, [w:] *Wincenty Pol (1807–1872) w służbie nauki i narodu*, red. K. Grodziska, A. Kotarba, Kraków 2010; *Biogramy uczonych polskich, Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU i PAN*, cz. 4: *Nauki techniczne*, red. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1988; L. Dębicki, *Teofil Żebrawski. Szkic biograficzny*, Kraków 1887; J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienia opieki*

nad zabytkami w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, RB PAN 1957, t. 3, s. 201–275; *Encyklopedia Orgelbranda*, t. 11, Warszawa 1884, s. 406; *Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego*, t. 5, Warszawa 1928, s. 1216; Z. Jednorowska, *Archeologia w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, RB PAN 1995, R. XL, s. 88–90; A. Matczuk, *Teofil Żebrawski (1800–1887) jako bibliograf*, KHNiT 1997, nr 43 (3–4), s. 119–138; B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa*, Warszawa 1921, s. 127–129; B. Schnaydrowa, *Działalność kolekcjonerska Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, RB PAN 1970, R. XVI, s. 62; *Słownik biologów polskich*, Warszawa 1987, s. 615; M. Stuchlik-Szczepańska, E. Oleszak, *Teofil Żebrawski. Groby Botaników zasłużonych dla Ogrodu Botanicznego UJ na cmentarzu Rakowickim w Krakowie*, „Wiadomości Botaniczne” 1983, vol. 27, nr 3, s. 223; J. Szaflarski, *Teofil Żebrawski (1800–1887) – pierwszy doktor kartografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (1832) i jego działalność w tym zakresie*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1968, Seria C, z. 3, s. 11–37; J. Szymański, *Teofil Wincenty Żebrawski (1800–1887)*, „Zeszyty Wojnickie” 1994, [R. III], nr 3, s. 8–9; A. Śródka, „*Uczeni polscy XIX i XX stulecia*”, t. 4: S–Ż, Warszawa 1998; Z. Traczewska-Białkowska, *O działalności geodezyjnej Teofila Żebrawskiego*, „Zeszyty Naukowe AGH” 1964, nr 69; *Geodezja*, z. 6, s. 79–96; Ł. Walczy, *Krakowski ołtarz Wita Stwosza i jego losy*, OZ 1982, nr 36 (3–4) s. 193–210.

Autor: Roman Marcinek

ISBN 978-83-67381-10-9